

ჩვენს-კარგის-სახელი

აქაკის

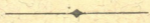
თ რ ი უ რ ი

პრემული

წელიწადი პირველი

№ III

ნოემბერი, 1897

თფილისი

Типография Е. И. Хеладзе. ||| სტამბა ეკეთიშე ივ. ხელაძისა
1897

შინაარსი

გ ა ნ ე რ თ ე ლ ე ბ ა

I

I	რცნება, ლექსი	33-1
II	სიტყვა თქმული თელავში სადილზე	3
III	ქართული პატრიოტიზმი, ლექსი	11
IV	სიტყვის განხილვა აგება	13
V	ქართული ფულის თავ-გადასავალი	21
VI	წვირილ-წვირილი ამბები და ნაკვეთები	41
VII	გამოცანები	47

გ ა ნ ე რ თ ე ლ ე ბ ა

II

VIII	ჩემი თავ-გადასავალი	1—64
------	-------------------------------	------

გ ა ნ ე რ თ ე ლ ე ბ ა

III

IX	კუჩია, ზღაპარი	1
X	ს. ვალე, (მასილი „ვინმე მესხისა“)	5

აკაკის

თ ვ ი უ რ ი

პრეპული

წელიწადი პირველი

162

№ III

ნოემბერი, 1897

თფილისი

Типография Е. И. Хеладзе. || სტამბა ეკეთილე ივ. ხელადისა
1897

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 20-го октября 1897 г.

შინაარსი

გ ა ნ ე რ თ ი ლ ე ბ ა

I

I	ოცნება, ლექსი	33-1
II	სიტყვა თქმული თელავში სადილზე	3
III	ქართული პატრიოტიზმა, ლექსი	11
IV	სიტყვის ბანზე აგდება	13
V	ქართული ფულის თავ-გადასავალი	21
VI	წვრილ-წვრილი ამბები და ნაკმეხები	41
VII	ბამოცანები	47

გ ა ნ ე რ თ ი ლ ე ბ ა

II

VIII	ჩემი თავ-გადასავალი	1—64
------	-------------------------------	------

გ ა ნ ე რ თ ი ლ ე ბ ა

III

IX	კუჭია, ზღაპარი	1
X	ს. ვალე, (მასალა „ვინმე მესხისა“)	5

ხედავს სატროფოს სხივ-ძოსილსა
ქვეყნის დარბათ, ზეცის სწორათ;
შეჭეურებს და ეძატება
სიჭაბუკე ერთი ორბათ.

გულს ჩანგურბათ აკოპიტებს,
ზედ გაუბამს სულის ძაფებს
და, გედრვით, სიკვდილის წინ
ერთსელ კიდევ შემოძახებს:

«შენ გეტროფოდი!.. შენვე გეტროფი,
საიმედო ჩემ საფიცარს!..
და შენ მხოლოთ ანატისარ
ამ ჩემ წმინდა გულის ფიცარს»...

...
...
...
...
...
...

...
...
...
...
...
...

სიტყვა თქმული თელავში სადილზე

ბატონებო!

ჩვენი ძველების სიბრძნემ რუსთველას შიშით გვიან-
დერძა, რამ

«ზოგჯერ თქმა სჯობს არა თქმასა,
ზოგჯერ თქმითაც დაშავდებიან».

და ეს გადმონაცემი ავგაროხათ უნდა გვედვას გულ-
ზე დღევანდელ ქართველებს, მით უფრო, რომ კარგათ
ვერა გვაქვს გამოკვლეული, სად რა უნდა ვთქვათ ხოლ-
მე და როდის რა? აზრიანი ცხოვრება-კი ყოველთვის მო-
ითხოვს, რომ არა თუ საქმე, თვით სიტყვაც-კი, გარემოე-
ბასთან შენაწონი, დრო და ვითარების საკადრისი უნდა
იყოს. მაგალითად: როცა მიძინარს ვალეიძებთ, მაშინ სა-
ჭიროა, რომ ახლოს მივიდეთ მასთან, ჩავძახოთ, ჩავჰყვი-
როთ, ვუკივიროთ და ხან-და-ხან ხელითაც შევეხიოთ,
ვანძრიოთ და ვაჯანჯგალოთ, რომ გამოვალეიძოთ რო-
გორმე. მაგრამ რაღაი კი გამოფხიზლდება და ზეზე წა-
მოდგება, მაშინ ესეები საჭირო აღარ იქნება და მხოლოდ
იმას უნდა ვეცადოთ, რომ მღვიძარი სხვა გზაზე დავაყე-
ნოთ და საქმეზე მივუთითოთ.

იყო დრო, და მას აქეთ დიდ ხანსაც არ გაუვლიია,
რომ ჩვენი ხალხი საერთოდ ძილისაგან იყო წაღებული

და გამოღვიძება ეჭირვებოდა. მესამოცე წლების ახალ-გაზღობამ გამოაღვიძა ის მართლა და ჩიჩინით, კიჟინითა და ჯანჯგალით. ეს ჩიჩინი იყო მაშინდელი მათი მკვერ-მეტყველობა, სიტყვა-კაზმულობა და კეცა-კეცა, მრავალ-სართულიანი პატრიოტული ფრაზები. დღეს ესეები მაგ-დენათ გამოსადეგი აღარ არის, რადგანაც, ცოტათ თუ ბევრათ, გამოღვიძებულ ერს სიტყვასთან საქმეც ეჭირ-ვება და ეს რთული მოვალეობა კისრად აწევს დღევან-დელ ახალ-თაოზას. მტერი მძინარზე უფრო თამამად მი-დის, ვიდრე მღვიძარზე; ფხიზელს თვითონაც უფროთხილ-დება, უფრო რთულ-იარაღსა ხმარობს და თანვე ხერხს ეძალეობა. ამიტომაც დღევანდელი მტრის მოგერება უფრო ძნელია აღრინდელისაზე და, რასაკვირველია, დღევანდელ ახალ-თაობასაც უფრო მეტი სიფრთხილე და მეცადინეო-ბა მართებს... აქ სიტყვამ „ძილი“ მოიტანა და უდროვო არ იქნება, რომ ამ „ძილზე“... ქართველების ძილზე, ცოტა რამე ვთქვათ!. ქართველებს რომ თითქმის ეს ერ-თი საუკუნეა გვძინავს, ამის დაფიცვა აღარ მოხერხდება!.. და ან კი რა საჭიროა?! მსოფლიო კანონი თანასწორად მოქმედებს ყველაზე!. მისი კანონი დიდზე და პატარაზე ერთნაირად გადუვალია: რაც-კი არსებობს და მოძრაობს ქვეყნათ, იმან ხან-და-ხან კიდევ უნდა შეისვენოს ხოლ-მე. ბარათაშვილი ამბობს: მინდა მზე ვიყო და სალამოს ნიტომ ჩავიდე, რომ მეორე დღეს, შესვენებული, უფრო მეტის ძლიერებით ამოვბრწყინდე და გავანათლო ქვეყა-ნაო. ეს თვითაც სხივოსანი და ნათელი ფანტაზია ყვე-ლასათვის საგულისხმოა. თუ მაღლა ცაშიც-კი ვჭირვე-ბათ შესვენება, ქვეყნათ მიწიერი სადღა წაუვა ამ კა-ნონს?..

ქართველების ძილიც კანონიერია და შემცდარი

არიან ისინი, რომელთაც ეს ბუნებრივი მოვლინება სიკვდილის ნიშანი ჰგონიათ.

ისტორიული სიმართლე მაღაპარაკებს და არა პატრიოტული გატაცება, რომ ჩვენ, ქართველები, ვეკუთვნით რჩეულ ხალხს და ჩვენი წარსული გასაოცარია: 'უძველეს დროიდან დაწყებული, მისთანა ხალხი არავინ გამოჩენილა, რომ ამ პატარა ქვეყანას არ მოზღვავებოდეს!.. ეგვიპტე, ბაბილონი, ასურეთი, არაბეთი, მონღოლეთი, საბერძნეთი და სხვანი... სულ ამ პატარა ქვეყანას ეძალებოდნენ... საქართველო იდგა, როგორც სალი კლდე ზღვის პირათ, რომელსაც უზარმაზარი ტალღები ზე ეხლებიან, მაგრამ, დაუძლურებული და ქაფათ ქცეული, უკანვე იქცევიან... უფრო უახლოებელს დროში მაჰმადიანობამ ჩაპყლაპა დიდი ვიზანტია, დაიმონა სლავიანის ქვეყნები და ამ პატარა ქვეყნის კუთხეს-კი ბოლო ვერ მოუღო... ჩვენმა მამა-პაპებმა გადიწერეს პირჯვარი, შესძახეს ერთმანეთს: „ქირსა შინა გამაგრება ისე უნდა, ვით ქვით-ქირსაო“ და, სარწმუნოებასთან ერთად შეხორცებული ეროვნება, გამტკიცეს!.. წმინდა ჯვარი ქრისტესი შეუბღალავათ მოიტანეს მეცხრამეტე საუკუნის კარებამდე და სასოებით გადასცეს ერთ-მორწმუნე ერს... გადასცეს და თავი კალთაში ჩაუდგეს, რომ ტკბილათ დაძინებოდათ, დაღალულობის მოსახდელათ... და თუ იმ აუცილებელი ძილის დროს ვინმემ რამე მოსტაცა და ან მოჰპარა მათ, ეს დამნაშაუბათ არ ჩათვლებათ და არც გასაკიცხი არიან: მძინარ გმირზე ფხიზელ ნაცარ-ქექიას უფრო ეტყობა სიცოცხლის ნიშან-წყალი, მაგრამ ეს კიდევ ნებას არ აძლევს ნაცარ-ქექიას, რომ მძინარ გმირს უკეთინოს!.. გმირი გამოიღვიძებს და რაც მღვიძარ ნაცარ-ქექიას ღიდი-ხნობით უკეთებია, იმას ცოტა ხანსაც მოასწრებს. დიახ, დღეს იღვი-

ძებს ჩვენი ერი, რომ კვლავინდებურათ იმოქმედოს, გაუმკლავდეს გასაჭირს და ებრძოდოს მტერს. მართალია, ძველათ რომ მტრები გვყავდნენ, ისინი დღეს აღარ არიან, მაგრამ მაგიერათ უფრო ძლიერი და უფრო საშიში მტერი კარზე გვადგია. მე ვამბობ იმ ეკონომიურ მტერზე, რომელიც დღეს ყველას თავ-ზარსა გვცემს და ლამის ჩაგვყლაპოს...

საჭიროა ბრძოლა და, თუ კი ჩვენი ძველები, ცალი ხელით რომ ფარ-ხმალი ეჭირათ, მაინც კიდევ ახერხებდნენ მეორე ხელით სამეურნო იარაღის აღებას, ჩვენ წინ რა გვიდგას, რომ ორივე ხელით იგივე სამეურნეო იარაღი ვეღარ ავიღოთ? თქვენა ბძანებთ, რომ მაშინ საჭირო იყო ფარ-ხმალი და ეს იარაღი ყველას ჰქონდაო, დღეს-კი სიმდიდრე და ფულია საჭირო, რომ ჩვენს მოწინააღმდეგეს ვებრძოდოთ და აბა სადა გვაქვსო? ეს თუმცა ერთი შეხედვით ასეა, მაგრამ, თუ ჩაუკვირდებით, სიმართლეს-კი მოკლებულია: დღევანდელ ჩვენს მტრებზე ერთი ათად ჩვენ მეტი ვართ, შეძლება ბევრათ მეტი გვაქვს, მაგრამ ჩვენი შეძლება გაფანტულ-გაცალ-ცალკეევებულია და ზითი-კი თითო-ოროდს ხელში მოქუჩულ-მოგროვილი. ერთი რომ ერთზე მივიდეთ საწინააღმდეგოთ, რასაკვირველია, ვერას გავაწყობთ, მაგრამ თუ შეერთებულად ვიმოქმედებთ, მაშინ-კი ძალია ჩვენ ხელში იქნება. მოგახსენებთ სულ უბრალო მაგალითს: ამ დღეებში სულ ორიოდ ავაზაკმა მთელი გორის მაზრა შეაძრწუნა. რომელ მოსახლისასაც კი შევარდებოდნენ, მუსრს ადენდნენ. ან კი რა უნდა ექნათ? ავაზაკები თოფ-იარაღში იყვენ ჩამჯდარი და იმათ-კი ჯოხის მეტი არა ჰქონდათ რა. შეპყურებდნენ საცოდავით ჰოლიციას და ჩაფრებს, რომ ეგება დაგვიფარონ როგორმეო. ბოლოს, როცა იმედი დაჰკარ-

გეს, თვითონ ჩაჰხედენ გონებაში. მოიყარეს თავი ერთად, კეტი-კეტს შეუერთეს, ქვა-ქვას და დაუხვდნენ მტრებს... ასსა და ორას ქვას ბერდანკა ველარ გაუმაგრდა, კეტებს ხმაღმა ველარ გაუძლო და მოჰხეგვეს ავაზაკები. თუ ჩვენც მათსავით შევერთდებით, ჩვენს პატარ-პატარა შეძლება-ქონებას ერთი მეორეს მოვხხმართ, ჩვენც ეკონომიურათ ძლიერი ვიქნებით და მტრებს მოვიგვრებთ. აქაც საკვირველი ის არის, ამაებს ყველას, რაც აქ მოვახსენეთ, ცალ-ცალკე ყველა ქართველი ამბობს და უჩივის... უექველია, თავის-თავათაც აქვს შეგნებული. სიზარმაცესაც ვერ შეეწამებთ ქართველ ხალხს!.. მართალია, ღღეს ქართველებში ურევიან აქა-იქ გუნდებთ ბუღვარ და დუქან-მეისტრები, მაგრამ ამ გვარები სად არ არიან და რომელ ხალხში? უმეტესობა, მაგალითად, გლეხობა და სოფლის მცირე მამულიანი თავად-აზნაურობა წელს იწყვეტს, ეგება რასმე გავხდეთ და მაინც მათი შრომა უნაყოფოთ რჩება. ჩვენი ქვეყანაც ისევ ძველებურათვე მდიდარია და გულ-ღია. ჯერ არ მოქმულა, და ან კი რა მოქამს დადალაღავს მის სიმსუქნეს? ჩვენ მიწებს ნაკელი არ ექირვება, ჩვენი ძველების სისხლ-ხორციით არიან ნასუქ-ნაპატივები... ისე ბიჯს ვერ გადავდგამთ, რომ ფეხი წინაპრების სისხლით მორწყულ მიწაზე არ დავადგათ. ისე გუთანი ვერ გაგვივლია, რომ სახნისმა ჩვენი ძველების ძვლები არ ამოჰყაროს... იმ თავითვე ისტორიულათ შესისხლ-ხორციებული ვართ ჩვენს მიწა-წყალთან, ნათესავური კავშირია ჩვენ შორის და მიტომაც იბრძოდნენ და იცვავდნენ ჩვენი მამები, რომ ხელიდან არ გაეშვათ!.. ზოგიერთ ღღევანდლებს რა გვენადვლება! გული რაზედ უნდა შეგვტკივოდეს და დაგვწყდეს, რომ იმ მამა-პაპის ნაშთზე ღვინისა და შამფანსკის მეტი არ გვიღვრია რა?!..

ეჰ, ასეა თუ ისე, ეს ქირიც კიდევ ადვილათ მოსახდელია, თუ უმეტესობა ფეხზე ვიდგომებით და ამ თავითვე შევიგნებთ, თუ რა არის მიზეზი დღევანდელი ჩვენი უბედობისა, რომ უმეტესობის შეგნება, სურვილი და შრომაც ვეღარ გვშევლის? ვისი ბრალია? რა გვიშლის ხელს და ვის უნდა დავდვათ ბრალი?—ვის და თავადებს!.. მე აქ თავად-აზნაურობაზე კი არ მოგახსენებთ... იმ მეთაურებზე მოგახსენებთ, რომელნიც საქმეს თავში უნდა უდგენ. დღეს დრო იცვალა, საქმეც სულ სხვა გვარია და მეთაურებიც, ე. ი. თავადებიც სულ სხვა ნაირი გვექირვება. ქვეყანა მზათ არის აღიაროს და მიენდოს მათ. ხალხისთვის სულ ერთია, რომელი წრიდანაც უნდა გამოვიდნენ ის თავადები, ოღონდ-კი მეთაურობა შეიძლოს: გლახობით და მღვდლის შვილობით არავინ დაიწუნებს მათ. მაგრამ, სამწუხაროთ, ჯერ ვერსად ვხედავთ... დღევანდელი ჩვენი ინტელიგენცია სუსტია საზოგადოთ!.. ქვეყნის წინ წაძლოლა, მეთაურობა არ შეუძლია.

აბა, მიბრძანეთ, რა მეთაურია და რა თავადი ხალხისა ის ინტელიგენტი, რომელსაც იმდენათ უყვარს სამშობლო, რამდენათაც ის მხოლოთ სასარგებლოა მისი პირადი კეთილ-დღეობისათვის და, თუ ვეღარას ჩამორჩა—წიხლსა ჰკრავს და ჩალა-ბზეზე გაცვლის! აბა ის ინტელიგენტია, რომელსაც გონება ჯიბეში უძევს და გრძობა კუჭში? ქვეყანას წინ ვერ წაუძღვება!.. კარგ შვილს უთუოთ კარგი გამზდელი დედა უნდა ჰყავდეს და დედები-კი არსად არიან... დღევანდელი ჩვენი ქალები ადრინდელის აჩრდილიც არ არიან. ჩვენი დედები მართლა დედები და ცოლები იყვენ. მიტომაც დაურქმევიათ „ცოლი“ ე. ი. „ცვალი“ რომ ქმრის გამონაცვლება შეძლებოდა, ანუ მეუღლე, რომ ქმართან ერთად ცხოვრების

უღელი გაეწია. დღევანდელი ქალები, მხოლოდ „ჟენები“ არიან, რადგანაც სიტყვა „ჟენა“ სანსკრიტულად მშობელს, ანუ მომგებს ნიშნავს და ამათაც ხომ მეტი არა შეუძლიათ რა. ამას პიტომ კი არ მოგახსენებთ, რომ ქალები გავჰკაცხო და შეურაცხ-ყოფა მივაყენო, მით უფრო, რომ იმათ ბრალი არაფერში აქვთ!.. მათი უფარვისობა დროთა ვითარების ბრალია და მეც გულის ტკივილი მაღაპარაკებს, ის უიმედობა და გულის ტკივილი, რომელიც საფლავში თან უნდა ჩამყოლოდა, თუ დღევანდელ კახეთის ნახვას ჩემთვის გული არ გაემთელეზბია!.. ერთი მცირე რამ შეენიშნე თელავში, რომელმაც გული გამიმთელა და ამამერთოვანა მომავლის იმედით: აქ ახალ-გაზდა ქალებს, ოჯახის შეილებს, ნაცვლათ მისა, რომ სხვებსავე მალალ ფარდებში იფარფაშონ, ხელი მოუკიდიათ პატარა საქმისათვის: გაუმართავთ უსასყიდლო შკოლები ღარიბ-ობლებისათვის, სადაც ასწავლიან ხელ-საქნარს, მეოჯახობას, უცხო ენასთან ერთად მშობლიურსაც და დროს შესაფერაოდ და საკადრისათ სწორ გზაზე აყენებენ მათ; ამისთვის არ ზოგავენ არც ხარჯს და არც შრომას. უეჭველია, რომ აქედან გამოვლენ ის დედები, რომლებიც ჩვენ გვენატრება და მერე მათი გაზდილი შეილებიც ღირსი წევრები იქნებიან მომავალი, სანატრელი ახალ-თავობის. ჩვენ, ქართველებმა, საზოგადოდ გადაქარბება ვიცით ხოლმე. აი, თუ გინდა, ეს დღევანდელი თქვენ მიერ ჩემი პატივის ცემა გადაქარბებულია... მე ამდენის ღირსათ არ მიმაჩნია ჩემი თავი და მხოლოდ თქვენსავე მადლიერ, გულ-უხვობას მივაწერ!.. დიახ, საზოგადოდ გადაქარბება ვიცით ხოლმე და მცირეც დიდათ გვეჩვენება... მაგრამ დღეს კი მე აქ მეტს არას ვაჰობ იმ პატარა შკოლების შესახებ. მეც

კარგათ ვიცი, რომ ისინი საკმაო არ არიან საქართველოს ბედნიერებისათვის, მაგრამ, როგორც ნიშანი კეთილმომავლისა, სასიხარულო და საიმედო მოვლენაა!.. პატარა ცისარტყელა ვერც ათბობს, ვერც ანათებს, მხოლოდ თვალს იტაცებს და სჭრის, მაგრამ მაინც გამოდარების ნიშნათ არის მიჩნეული. გვალვის დროს ერთი პატარა ღრუბლის ნაგლეჯიც, სადმე ცის კიდეში გამოჩენილი, ქვეყანას ახარებს. შეჩერებიან მუშები და ამბობენ: ღმერთო შენს მადლს! კარგი ნიშანია: ამ პატარა ნაგლეჯს სხვებიც შეუერთდებიან, ცას დაფარვენ და მოგვევლინება წვიმა, ქვეყნის განმანდლებელიო. საკვირველია, მესამოცე წლებშიაც, როდესაც მამათა-სქესის ახალ-თაობა გამოღვიძებას აპირებდა, ის პატარა ცისარტყელა კახეთში გამოჩნდა და ის ღრუბლის ნაგლეჯებიც აქედ დავინახეთ. რასაკვირველია, მიხვდებთ, რომ აქ იგულისხმება თქვენნივე შვილი ბ-ნი ილია ქავჭავაძე. ახლაც კიდევ სადელათ-სქესო ნიშნებსაც აქვე ვპოვებთ. ჩანს, რომ ეს საქართველოს ყოველ კუთხეზე მეტათ წამებული კახეთი ჩვენთვის ახალ-ბეთლემად დაუნიშნავს განგებას და ღმერთმა ინებოს... ვისურვებ მის ბედნიერებას საზოგადოთ და კერძოთ თქვენთვისაც, როგორც მის მკირე წარმომადგენლებისას.

ქართული ბავრიოცობა

როდესაც ჩემ წინ სუფრასე
ცხელი, შუმუნა მწვადია,
მაშინ მე სამშობლოსათვის
ყოველი კარგი მწადია!

როცა გადავჭკრავ ნუნუს
თას-უანწით, გინდა კულითა,
მაშინ მეც ზეცას ვავედრებ
ამ ჩემ სამშობლოს კულითა.

როდესაც ვეტრფი ქართველ ქალს,
ვეძლევი ნეტარებასა...
ვეღარ ვფარავ!.. სახალსოთ
ვამბობ ჩემს აღსარებასა:

«მრავალქამიერ! ქამიერ,
ჩვენ ტურფა საქართველოსა!»
ვიტყვი და შეუზოვრათ
გადავჭკრავ სადღეგრძელოსა.

მაგრამ ესენი სუეველა
თუ აღარ მექნა სელბთა,
წიხლსა ვკრავ შინაურობას
და გავიჭრები ველბთა.

დავეწაფები გულით კვასს,
გავსინინდები ქაშითა
და, კუჭათ გადაქცეული,
გულს დავიფარავ ფაშვითა!..

დამავიწელებ ქართული
ქუქუნა, შავი თვალები!..
ჩიხსასაც არა უძავს რა,
სკვითის ქალს ვენაცვალები!

თუ გსურთ, რომ დაურჩე ქართველად,
ვისდიდე მშობლურ ვალებსა,
ნუ გამოძილევთ ღვინოსა,
ცხელ მწვადს და ლამაზ ქალებსა!..

სიტყვის ბანზე აგდება.

დიდი ფაცა-ფუცია დღეს თფილისში:*) გახურებული
 ეძებენ ქალაქის თავს; ხან ერთი კუთხისაკენ გარბიან და
 ხან მეორისაკენ, მაშინ როდესაც ყველამ კი კარგათ
 იცის, რომ ვინც უნდათ არჩეულიც ჰყავთ და სხვა და სხვა
 კანდიდატების დასახელება უბრალო „ასკი-კუკუს“ თამა-
 შია და თვალის ახვევა. ბისმარკიც რომ იყოს ქართვე-
 ლი, მაშინაც არავინ მიაშავებს მას დღეს ქალაქის მოუ-
 რაფობას. მაშ, რაღათ ასახელებენ მათ? საბოდიშოთ და
 სალალობოთ!.. მათი გულ-წრფელობა ამ შემთხვევაში
 უკუდო [დიპლომატობა არის და სხვა არაფერი. „ნიკო-
 ლაძე კარგი იქნებოა“ — ამბობენ. რომელი ნიკოლაძე?!
 ის ხომ არა, რომლის რჩევასაც, როცა მათთან იყო,
 ყურადღებასაც არ აქცევდენ... ჰავებოდა?.. რომელი?!
 ტრინინის ავტორი?! რა თქმა უნდა, ძალიან ეპიტნავენათ!
 ზუბალოვიო? რომელი?! ის რომელიც, როცა მათთან
 იყო, ეჯავრებოდათ, როგორც მართალი და ღირსეული
 კაცი? არა, ეს სუყოლიფერი იაფი ფასის ლათაიაა.
 აკი იყო ამორჩეული დიმიტრი ყიფიანიო, — მეტყვიან,
 მართალია, მაგრამ ის აუცილებელმა საჭიროებამ ამოარ-
 ჩევინათ მხოლოთ და ანგარიშმა: ოცი, ოც-და-ათი წლის
 აწეწილ-დაწეწილი, აბურდულ-დაბურდული საქმე გა-
 მოაწყობიეს, კანცელარია რიგზე დააყენებიეს, იმსახურეს

*) ეს წერილი მესამე ნომრისთვის აწყობილი იყო, როდესაც ქალაქის არჩევნები გათავდა.

და, როცა გამოსასწორებელი აღარა იყო რა, მადლობის მაგიერათ, უბრალო ხმოსნათაც აღარ აირჩიეს არა თუ ქალაქის თავად. ივანენკო? მე და ჩემმა ღმერთმა, რომ კარგი ასარჩევია მათთვის, თუ კი მათი წესდება ნებას მისცემს მათ. ცხადია, რომ ისევ ერთი მათგანი უნდა აირჩიონ, მაგრამ ვინ? იზმაილოვის შემდეგ კ. ა. ბე-ბუთოვის ვერავინა ჯობს, მაგრამ ის ხომ სხვა საქმეს ადგია და ვერ მოაძღვინენ. ალიხანოვი არ თანხმდება, ევანგულოვი ყოყმობს, ბორის-გოდუნოვობს!.. რეიტერი? წესდების წინააღმდეგი იქნება. დარჩა ისევ მარტო გ. თუმანოვი და, ჩვენი აზრით, უკეთესსაც ვერ გამოძებნიან!.. მაგრამ, ვაი, თუ არ აპატიონ ის, რაც ვითომ და ღირსებათ ჩაუთვალა მათმა გაზეთმა: „ერთ დროს ის ქართულ ინტერესებს მისდევდაო“. მაშ, ვისღა აირჩევენ? რასაკვირველია, ევანგულოვს. სხვების დასახელება-კი უაზრო, ბანზე სიტყვის აგდებაა!.. რას ნიშნავს „ბანზე სიტყვის აგდება“ და საიდან წამომდგარა ეს ანდაზა?

კაცი რომ ლაპარაკის დროს გადაუხვ-გადმოუხვევს და პირ-და-პირ პასუხს არ იძლევა, იმაზე იტყვიან: „სიტყვას ბანზე აგდებსო“. ეს ანდაზა ძველის-ძველია. ეტყობა, რომ ჩვენ მამა-პაპებსაც ცოდნით სიტყვების გაბანდ-გამობანდვა პასუხის ასაშორებლათ, და სიტყვის ბანზე აგდებაც ისე, როგორც ჭირვეულ ბავშვების მოსაშორებლათ ბურთის მაღლა ბანზე ააგდებენ ხოლმე. „სიტყვის ბანზე აგდებას“ დღეს ჩვენში უფრო მეტი ბაზარი აქვს, სადიპლომატო იარაღათ არის გადაქცეული და უფრო მზაკვრული ხასიათიც აქვს, ვიდრე ძველათ. საქურდალზე რომ ვინმეს მიასწრო და ამხილო, ის მაშინვე „ბანზე შეაგდებს სიტყვას“ და პირ-აქეთვე დაგიწყებს მტყუნებას: „რადგა-

ნაც მე და შენ სულ სხვა-და-სხვა ტომის კაცი ვართ და შენ კი ჩემი ტომის ხალხი საზოგადოათ გძულს, მეც მიტომ მწამებ ცილსო“. ტყვილათ კი არ არის ნათქვამი: „წყალ-გაღმა შეედავე და წყალ-გამოდმა დაგრჩებოა“. ქურდი პირ-აქეთ დაგწამებს ცილს: „ამა და ამ კაცს ჩემი გვარის ყველა სძულს და ემტერება!.. არა დაუჯეროთ რაო!“ ამას რომ ყურს მოჰკრავენ მისი ტომის კაცები, ისინიც ზოგი სისულელით და ზოგიც ბოროტი განძრახვით მიექომამებიან და ატეხენ ერთ ვაი-უშველებელს. რამდენიც უნდა იძახო: «ბატონებო! რა შუაშია აქ უცხო ტომობა? ეს, რომელ ნაციასაც უნდა ეკუთნოდეს, სულ ერთია, თუ შეარცხვენს, თვარა ვერას ასახელებს! პირად საძაგლობას მთელს მისს ნაციას აწერს და მითი უნდა თავი გაიმართლოს!.. ამით ეს ჩირქსა ცხებს თავის ტომის ხალხს და მე-კი, პირ-იქით, ვამბობ, რომ ეგ არ არის მისი ნაციის წარმომადგენელი ტიპი!.. მაგისტანა გაფუჭებული აქაც იშვიათია და სხვანი და სხვანი. ,,ამისთანები რაც უნდა იშველო, დამჯერე აღარსად არის!.. ყურსაც აღარაეინ გიგდებს და გამოდიხარ პირ-აქეთ შენვე მტყუანი!.. ძალიან მაგარი ხასიათისა და თავ-განწირული უნდა იყოს კაცი, რომ ქურდს ქურდობა ამხილოს, ავაზაკს ავაზაკობა და მეზვერეს მეზვერობა!.. დღეს ამ ხერხს, ესე იგი საპოლიტიკო ბანზე სიტყვის აგდებას, ხელს სჭიდებენ, არა თუ სხვა ტომების, თვით შენივე გვარ-ტომის გაფუჭებული მოძმეებიც, რომ წმინდა წყალი აამღერიონ და შიგ მერე თავისუფლათ ბადე გაშალონ. ამავე ხერხს ხმარობს დღეს ჩვენი ვაჭარი ხალხიც, რომელსაც ჩვენ შემკრებელობითად, გვარ-ტომობის გაურჩევლათ, ყველას ერთად სომხებათ ვუწოდებთ.

საიდან და როგორ გაჩნდენ ჩვენში ეს ვაჭრები?

უხსოვარი დროიდან ჩვენი ქვეყანა უმთავრესად ორ წოდებათ იყო გაყოფილი — დაბალ-წოდებათ და მაღალ-წოდებათ. თვითოვეულ მათგანს თავ-თავისი მოსაზღვრული მოვალეობა აწვა უღლათ; პირველი ქვეყნის მუშა იყო, მიწის მომქმედი და მეორე — მხედარი, რომელიც ბრძოლის ველზე ათენ-ალამებდა. ვისაც უძლურების გამო ან-უ სხვა რამე მიზღვით ამ ორი უმთავრესი მოვალეობის ატანა არ შეეძლო, ის ან ბერათ შედიოდა მონასტერში და ან აღებ-მიცემობას ჰკიდებდა ხელს. ამ უკანასკნელს ეკუთნოდნენ ებრაელები და სომხები. ებრაელები ბაბილონის ტყვეობის დროს გადმოსახლებულან ჩვენში; სომხები-კი მეშვიდე საუკუნიდან დაწყებული გვეხიზნებოდნენ ნელ-ნელა. ჩვენ იმათ ძმურის სიყვარულით ვეგებებოდით, მით უფრო, რომ მაათი სარწმუნოებისა, ე. ი. გრიგორიანები ქართველობაშიაც ბევრი იყო დარჩენილი.

შემოხიზნულებს მზა ეკლესიები დაუხვდათ და ქართველობამ ისინი მამა-შვილურადაც შეიტკბო. ისინიც ისე გაქართველდნენ, რომ არაფრით, გარდა სარწმუნოებისა, ქართველები: აგან აღარ გაირჩევოდნენ. ბევრმა მათგანმა ქვეყნის ერთგულებისა და კარგი სამსახურისათვის თავადობისა და აზნაურობის ღირსებაც მიიღო; ზოგმა მიწის მუშაობას მიჰყო ხელი, მაგრამ უმეტესობამ-კი ვაჭრობა ირჩია და აღებ-მიცემობაც საკუთრათ მათ ხელში გადავიდა. აი, ამ მოვაჭრე ხალხს, რადგანაც მის უმეტესობას სომხობა შეადგენდა, თუმც შიგ ურეები და დაჩიავებული ქართველებიც ერიენ, შემკრებელობითად დაერქვა სომხობა; ასე რომ ჩვენში სიტყვა „სომეხი“ და „ვაჭარი“ ერთსა და იმავეს ნიშნავდა. ამ წრის ხალხს დიდი უფლება არა ჰქონია რა ჩვენში!.. ისინი საბატონო იყვნენ და გადასახადიც დიდი ემართათ. გაყოფილების საბუთები

ანუ ფარდის წიგნებში, ხშირად შეხვდებით რომ ერთ ვაჭარს, სომეხს ანუ ურიას, რომელსაც, გარდა სახლ-კარისა სხვა ადგილ-მამული არა აბადია რა, ოცსა და ოცდაათ დიდ მემამულე გლეხებს უფარდებენ. დიდი გვარის შვილები მითი უფრო იყვენ შემძლებული, რომ საკუთარი ბაზრები ჰქონდათ, მაგალითად: საჩხერეში, ონში, ხონში, კულაშში, ჩხარში, სურამში, ცხინვალში და სხვა და სხვაგან. სანამ ქართველების ცხოვრება ძველი წესითა და რიგით მიდიოდა, თავად-აზნაურობაც უზრუნველი იყო, რადგანაც ერთი მხრით გლეხები ეჭირათ ხელში და მეორეთი—მოვაჭრე სომეხ-ურები; რაკ-კი დასჭირდებოდათ, ყოლიფერი მზათ ჰქონდათ და ფული მხოლოთ სათამაშო, საქეიფო მასალათ მიაჩნდათ. არა თუ ძველათ, რუსობამდე, რუსის შემოსვლის შემდეგაც, სანამ კავკასიის მთები არ დაიპყრეს, იმავე ძველ გზას ადგენ ქართველები. მართალია, ფული რომ დაჭირდებოდა რომელსამე თავად-აზნაურთაგანს, მაშინაც ვაჭარს გამოართმევდა და, დროზე თუ ვერ გადაუხდიდა, პასუხიც მზათა ჰქონდა: „რა დაგემართა, კაცო, რომ მაწუხებ? რა დიდი რამე გგონია ეგ შენი რალაც ოხერი ფული! აღარ დაგვაცლი?!.. აგერ ჯარში წავალ, გაფიშარჯევ, პენციას დამინიშვნენ და მაშინ შიგ თავში გახლი შენს ფულებსო“!.. ამ გვარი პასუხი დღეს თუმცა სასაცილოა, მაგრამ მაშინ-კი ხშირათ გამართლდებოდა ხოლომე და რომ კიდევაც არ გამართლებულიყო, უნდა მაინც ორივე მხარეს მოეცადა. მხოლოთ ბატონ-ყმობის გადავარდნიდან შეიშალა ძველი წესი და რიგი: თავად-აზნაურობას რაკ ჰქონდა ხელში, გამოეცალა და უნუგეშოთ დაიწყო ფართხალი, ისე, როგორც თევზმა რიყზე, —გლეხობას რაკ ჰქონდა, ის აღარ შერჩა!.. მართალია, პირადათ განთავისუფლდა, მაგრამ

მიწა-წყალი-კი ჩამოერთვა და მცირე ნადელი რაც დაუ-
ნიშნეს, იმაშიაც მეოთხედი უნდა ეხადა; ამას გარდა, პირ-
და-პირ გადასახადს ბევრი შეპარებული გადასახადიც მიე-
მატა და ფული საჭირო შეიქნა!.. ეს ფული-კი არც მა-
ღალსა და არც დაბალ წოდებას არა ჰქონდა!.. რომ კი-
დეც ჰქონოდა, მისი მოხმარება, მიუჩვევლობის გამო,
არც ერთმა არ იცოდა... ორივე მხარე შეერთა და ფეხი
გადაუბრუნდათ, მოგებაში დარჩა მხოლოდ ის წოდება,
რომელსაც არა დაკარგვია და არა დაკლებია რა, ე. ი.
ვაჭრობა: მათი სიმდიდრე ფული და სავაჭრო საქონელი
იყო და იმათთვის ხომ ხელიც არავის უხლია?!.. მო-
ვიყვანთ სამინუშოდ ერთ მაგალითს: წერეთელს მისი ყმა-
ვაჭარი ცხრაას თუმანს აძლევდა: მარტო-ხელი ვარ და
გამიშვიო. ბატონი ათას ნაკლებ არ შეეღია; მოუსწრო
რეფორმამ და ოცდახუთი მანეთი ერგო იმ ვაჭარში, მე-
ტი აღარაფერი! დიახ, ბატონ-ყმობის გაყრამ ვაჭრობას
ბედი კარზე მოაყენა და მათი ხელობის სარბიელიც გა-
დიდდა. უფულო და ფულის უმეცარი, როგორც მაღალი,
ისე დაბალი წოდებაც ორივე ბურჟუაზიის ხელში ჩავარ-
და და დაეშვა უფსკრულისაკენ. ეს რომ დაინახეს სხვა
მხრის ვაჭრებმა, მოაშურეს ამ ჩვენ მხარეს სხვა-და-სხვა
ქალაქებიდან: ნახიჩევნიდან, ერევნიდან, განჯიდან, აზრუ-
მიდან და სხვა. შეიქნა ეკონომიური ბრძოლა! მაგრამ რას
ვამბობ? რის ბრძოლა?!.. ერთი მხრით დაგეშობი მგლე-
ბი და მეორით-კი საბრალო ცხვრები!.. ცუდი დრო და-
დგა აქაურ მცხოვრებლებისათვის... ბოლოს, როცა იქნა,
ზოგიერთმა შეგნებულებმა თვალი გამოახილეს და ყვედ-
რება დაიწყეს: „შეგვჭამეს ვაჭრებმაო!“ მაგრამ ბურჟუ-
აზიამ სიტყვა ბანზე ააგდო და ფარად სომხობის გვარ-
ტომობა იხმარა: „გეტყობათ, რომ თქვენ მტერი ხართ

მთელი სომხობისა, თვარა ჩვენც არ დაგვიწყებდით მტრულათ ყურებას?!.. ეგ, ამ დროში, არ ეკადრება თქვენ განათლებულობასო!.. ნაციის ათვალწუნება უმეცრების ნიშანია და ბარბაროსობისო!“ — „რა ბძანებაა! რა შუაშია აქ გვარ-ტომობა? სომხის ნაციის მიზანი (ჩვენ ვფიქრობთ) სრულიადაც არ მოითხოვს იმას, რომ სხვა ხალხი ამოფხვრას და გადაყლაპოს!.. თქვენ არა ბძანდებით სომხობის წარმომადგენელი!.. თქვენ მხოლოდ საკუთარ თავსა და კუჭზე ფიქრობთ და გვარ-ტომობას-კი მხოლოდ ფარად და პირბადეთ ხმარობთო!“ — ასე დაიძახეს ზოგიერთებმა ჩვენში, მაგრამ გამგონი ვინღა იყო, როდესაც უმეტესობა ღრიალებდა და ზუოდა?!.. ქართველების მხრითაც ფუქმა ინტელიგენტებმა და ცრუ ლიბერალებმა — აქაო და გაუნათლებლობა არავინ შეგვეწამოსო, პირზე ხელი დაიფარეს: გაჩუმდენ, ხმას აღარ იღებდენ!.. ამით ბურჟუაზიამ თავი უფრო აიშვა, გათამამდა და ხელ შეუშლელათ გააბ-გამოაბა ქსელი. ხალხი გულში იკლავდა ჯავრს და ნალღელი თან-და-თან უსივდებოდა. სიძულელი ჩამოვარდა, რომელსაც ბოლოს კიდევ უნდა გამოეხეთქა; მაგრამ ამ დროს ვითომ და გამოდის ასპარეზზე სომხის ახალგაზდობა, ნამდვილი ახალ-თაობა და სულ სხვა პროგრამმა შემოაქვს ცხოვრებაში!.. აი, რას გვეუბნებიან ჩვენ, ქართველებს, (თუ დასაჯერებელია): „თქვენ მართალი ხართ! ეგენი არ არიან სომხის ინტერესების წარმომადგენელნი!.. სადაც თაფლია, მაგათი ბაღდადიც იქ არის! ეგენი ისეთივე მტრები არიან ჩვენი, როგორიც თქვენია; ჩვენ არ მოგვწონს მაგათი საქციელი, არ თანავუგრძნობთ მაგათ მოქმედებასო“ და სხვა... — ეს აღსარება წმინდა გულითაც რომ არ ყოფილიყოს ნათქვამი, მაშინაც არ უნდა დაგვეგდო უყურადღებოთ, მაგრამ

ჩვენ-კი ასე არ მოვიქვით: ქალაქის გამგეობაში რომ უსიამოვნება ჩამოვარდა ქართველ და სომხების ხმოსნების შუა, ჩვენებმა ეს შუღლი მთლათ სომხობას მიაწერეს! ველარ შენიშნეს, რომ აქ მხოლოდ ვაქრები იბრძოდნენ და არა სომხობა, რომლის წარმომადგენელი ახალი თაობა იქვე იყო და ქართველების უარყოფა არ სურდა. ეს მხოლოდ ერთად-ერთმა გიორგი წერეთელმა შენიშნა და დარჩა ხმოსნათ, მაგრამ მარტოობა-კი დაუჯდა ფასათ: უმეტესობამ ექსორია უყო და შეაჩვენა არა მარტო ის პირადათ, — თვით ის ჟურნალი „კვალიც“—კი, სადაც გიორგი მუშაობდა. ამ გვარ სასტიკობაზე კიდევ არას ვიტყოდით, რომ სულ მხოლოდ ცარიელი პირადობა არ გამომდგარიყო: ჯერ ერთ წელიწადსაც არ გაუვლია და ის ვაჟბატონები, რომელნიც გიორგი წერეთელზე განაჩენსა სწერდნენ, პირიქით, მიდიან იმავე ვაქრებთან, ეკავშირებიან, ემბროპიან, იმბრობენ და ამტკიცებენ: ჩვენ ორივეს ერთი და იგივე ინტერესი გვაქვსო! ფიე!.. „ასე ჩემო მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო“, რომ იტყვიან, სწორეთ ეს არის. ჩვენ რაღა უნდა ვთქვათ, — ის, რომ სულ სხვა აზრისა ვართ: იმ ახალგაზდობას, რომელიც ზემოთ დავასახელეთ, ჩვენ ვიწამებთ თანა მოაზრებათ, თუ საქმიანთაც დაგვიმტკიცებენ ნათქვამს!.. რაც შეეხება ძველი თაობის წარმომადგენელ ბურჟუაზიას, იმათი-კი რა მოგახსენოთ!.. ჩვენ ისინი მოყვრებათ არ მიგვაჩნია და წუნსა ვდებთ იმ ქართველებსაც, რომელნიც საპირადო ანგარიშით იმათ ეკედლებიან და მათთან ერთად სიტყვას ზანზე გვიგდებენ.

ქართული ფულის თავგადასავალი.

პატარა ვარ, მაგრამ, რაცა ვარ, სულ წმინდა ვერცხლი ვარ. ლითონად ჩვენს ქვეყანაში ვარ გაჩენილი, ფულათ-კი ზარათ-ხანაში მომქრეს და ტოლ-ამხანაგებიც ბევრი მყავდა. თვალი დაუდგეს სიბერეს, რომ ხორცსაც აკლებს და ფერსაც უქარგავს ყოველიფერს, თვარა პირველ-ხანებში ჩემ სანახაობას არა ჯობდა რა: ცით მოწყვეტილ ვარსკვლავსავით გამქონდა კაშკაში, ხელი-ხელ საგოგმანებელი, გადავდიოდი და გადმოვდიოდი აქეთ-იქით. ბევრის მნახველი ვარ, კიდევ უფრო მეტის გამგონე, მაგრამ ყველა რომ მოვთვალო, სად წავა!.. ერთ ახალ-წელიწად დილას მეფე ირაკლიმ ოქრო-ვერცხლით აავსო თასი და მიუკვლია დედოფალს: „ღმერთმა მრავალ ამ დროს დაგასწროს, ჩემო ბატონო დარეჯანო!“ — შენიანათ, ჩემო ხელმწიფეო! — უპასუხა დედოფალმა და ჩამოართვა სავსე თასი გაიშალა დარბაზი და მთელი ქალაქი მოატყდა სასახლეს მოსალოცავათ.

ხელ-სარიელათ ფეხი არავის შემოუდგამს! ზოგს რა მოჰქონდა და ზოგს რა! ვაქრის ცოლები-კი უჯრო შაქრიყინულს ატანდენ ძალას და თან ამბობდენ: „ასე ტკბილათ დაგაბეროთო!“ დედოფალიც ამოიღებდა ხოლმე თასიდან ფულს და თითო-თითოდ ხან ერთს ჩაუდებდა ხელში და ხან მეორეს... ზოგს ვერცხლისას და ზოგს

ოქროსას, რომ მათ-მათ შესაფერათ ბედი დაჰკვებებოდათ. ყველაზე ბოლოს შემოვიდა ოსეთა ყორღანაშვილი; ხელში გამოკრული ბაღდადი ეჭირა და მოკობტაობდა.— „ფეხი ჩემი და კვალი ანგელოზისო!“—მოახსენა დედოფალს.—ღმერთმა მრავალ ამ დღეს დაგასწროსთ მხიარულათ და ბედნიერათ თქვენი დიდებული ოჯახით!.. მტრები ავაშოროთ და მოყვრები ნუ გამოგილიოთო!.. შემპყრია და წარმომიდგენია თქვენ წინაშე თქვენი შემცოდე ქურდები, რომელთაც თქვენთვის ფერ-ხორცი მოუპარავთ და სიტკბო წარუტაცნიათო!“

ეს რომ თქვა, გახსნა ბაღდადი და იქვე, ტახტზე გადმოაგორა საუცხოვო, წითლად დაბრაწული შაქარვაშლები. დედოფალმა გაიღიმა, აიღო თასი და ეს ამდენი ოქრო და ვერცხლი ჯიბეში ჩაუჩხრიალა სამაგიეროს. მეც იმ ფულებში ვერიე... მეწყინა, მაგრამ რაღას ვიზამდი?!

ოსეთა ყორღანაშვილი „ახალ-კაცი“ იყო, ე. ი. უბრალო ჩამომავლობის... მხოლოდ პირადათ ამალღებული ბედისაგან და ისიც უჯეროთ. ძველათ ჩვენში გვარიშვილობას დიდი ფასი ედვა... ვაგლახათ „ახალ-კაცებს“ არ გაიტოლებდენ, გინდ ისინი ყოველათ სრულიც ყოფილიყვენ. ამ გულ-კოიტობამ დაღუპა საოცარი გმირი სააკაძე და მასთანავე ერთათ საქართველოც. ყორღანაშვილსკი ღირსებაც არ ჰქონდა, გარდა გაიძვერობისა და, რასაკვირველია, ქართველი დიდ-კაცობა იმის მალლა-მალლა ფარფატს ვერ აიტანდა. ყველაზე უფრო გულ-ნატკენი იყო დავით სარდალი; ეს იცოდა ოსეთამაც, მაგრამ, აქა და სასახლეში მხარს მიჭერენო, არავის ეპუებოდა.

ზრდილობა და დარბაისლური თავდაბლობა ზნეთ ჰქონდათ იმ დროში გადაქცეული საქართველოს გვა-

რის შვილებს. ოსეფა ყორღანიშვილს-კი, როგორც უსისხლო კაცს, თავის უგვარ-ტომობა ნაკათ ჰქონდა გულში ჩარჩენილი! აქა და უკადრისი არავინ მკადროსო, თვითონ ასწრებდა ყველას: მედიდურათ ექირხ თავი, სხვაზე მეტათ თავხედობდა და ხშირათ სიბრყვეში ვარდებოდა... ცოტა რამ ააჩქარებდა ხოლმე და იმ დღესაც, დედოფლისაგან რომ საჩუქარი მიიღო, ზეცას მიაჭირა თავი. ოხუნჯობაც-კი დაიწყო და დავით-სარდალს საახალწლო ხონჩა გაუგზავნა, მაგრამ ტკბილეულობის ნაცვლათ რიკ-ტაფელა დაედვა (ჩილიკა-ჯოხი) ზედ. ორბელიანი მიხვდა, თუ რასაც ნიშნავდა ეს გამოცანა: „ახლა მე ვარ სასახლეში და შენ-კი დაჯექი და ირიკავეო“.

სარდალმა მადლობა შეუთვალა და რიკ-ტაფელა თაროზე შეადებინა შესანახავათ. გაიარა დრომ, ეს საახალწლო ხუმრობა ყველას დაავიწყდა. საფერისცვალობათ, გაღალღებული ყორღანაშვილი სადილათ მიიწვია სარდალმა. ჩვეულებრივი მოკითხვის შემდეგ, მასპინძელმა უთხრა სტუმარს: ბატონო ოსიფ-ალავ, ჯერ სადილი ადრეა... მოკლილი ვართ და ხომ არ ინებებთ, რომ რიკ-ტაფელობა ვითამაშოთო? ჩამოაღებია თაროდან გამხმარი ტაფელა. ოსეფა შეკრთა და აიფხორა... ფერი ეცვალა... „რა დროს თამაშია, ბატონო სარდალო?—ძალდატანებული ღიმილით უბასუხა,—ფერისცვალემა დღეა, შეგეწიოს მისი მადლი, მეც მიმშილით ფერი მეცვალაო!“ „თქვენი ნებააო“,—სთქვა სარდალმა,—ანიშნა მსახურებს: „აბა, აქამეთ ზურგიელიო!“ თვალის დახამხამებამდი მისცვივდენ შინაყმები, გააწვინეს და იმ გამხმარი ტაფელათი ზურგის კანი აუცხუნეს... იმდენი სცემეს, რომ უსულოთ მიაგდეს!.. გამოიტანეს მერე გარეთ და მოედანზე დააგდეს. ამ ამბავმა მთელი ქალაქი შესძრა! მაინცა-და-მაინც

ბევრს არავის წყენია ყორღანაშვილის შეურაცხყოფა, მაგრამ გაკვირვებით-კი უკვირდათ! ყველაზე უფრო გამწარებული დარეჯან დედოფალი იყო. დავით სარდალმა იფიქრა: „დღეის იქით მე აქ აღარ დამედგომებო!“ შეჰყარა გვარეულობა და დააპირა იმერეთში გადასახლება. ირაკლიმ მოციქულები მიუგზავნა: „ოსეთას გულისთვის ან ქვეყანას რათა სტოვებ და ან მე რათ მშორდებიო?“ ამას-კი აღარ ელოდა ყორღანაშვილი! იმას ეგონა, რომ ორბელიანებს მეხი დაატყდებოდათ თავზე. იმედი რომ გაუმტყუნდა, კბილების ღრქენით თქვა: „მაშ მე ოსეთა აღარ ვყოფილვარ და ეს უღვაში ნულარ მსხმია, თუ ეს ჩემი შეურაცხ-ყოფა ვისმეს შევარჩინოა“. ეს ფიცი კიდევ შეასრულა „ხოჯა-ხნობის“ დროს. ღმერთთან სწორე სჯობს, ოსეთას გაჯავრებას საფუძველი ჰქონდა: ისე უმოწყალოთ იყო გაღახული, რომ დიდხანს ფეხზე აღარ წამომდგარა. ჯარა-მელანია ექიმობდა: წყლულზე „ომოშას“ ადებდა და დაბეჭილს უზეღოდა. რომ მორჩა, სხვათა შორის, მეც საექიმოში გამილო და დარბაისელის ჯიბიდან მელანოს ხელში გადავედი. ამ საწყალ ქვრივ დედაკაცს ერთი შვილის მეტი არ ჰყავდა და ისიც დაკუტებული იყო. ერთ კვირა დღეს მელანომ ჩამოქნა მისი შვილის სიგძე სანთელი, მეც ავთმყოფს რამდენჯერნე თავზე შემომავლო და გასწია ან-ჩისხატისკენ. სანთელი პირიმღვთისას აუნთო, დაუჩოქა წინ და, სანამ ძირამდი არ დადნა-დაიწვა მისი ფთილა, ცრემლით ევედრებოდა ყოველის შემძლებელს: „შვილი მომიჩინე და ასე დააღწე მისი სატკივარიო“. რომ გაათავა ლოცვა, ამილო და მეც ხატის უკან დამდვა შესაწირავათ.

— იმ დღიდან თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში ფეხი აღარ გამომიდგამს. ვიყავი ჩემთვის, მარტომ-მარტო და თვალ-ყურს ვადევნებდა იქაურობას. მაშინდელი ეკლესია ოქრო-ვერცხლით თუმცა მდიდარი არ ყოფილა, მაგრამ სიწმინდე-კი დიდი იყო შიგ. მაშინდელ მღვდელს მღვდლობა ეტყობოდა და ერიც ერსა ჰგავდა. განუწყვეტელი წირვა-ლოცვა იყო და საყდარი მლოცველებით ივსებოდა. უკან საქალებო ჰქონდა მოდგმული; ქალები იქ იკრიბებოდნენ და კაცები კი წინ იდგნენ უძრავათ... უკან მიხედვა არ შეეძლოთ!.. დღეს-კი, ეშმაკის მახეთ, ნახევრათ ტიტველა ქალები წინ დგანან, კეკლუცათ ტრიალობენ, ირხვეიან და მამაკაცები-კი უკანიდან, მისჩრებიან მათ მოეღვარე გულ-მკერდს და ჯოჯოხეთის ცეცხლით უღულდებათ სისხლი!.. იმ დროის კითხვა-გალობის კილოც სხვა იყო: გრძნობა-გონების წარმტაცი და სასოების მომგვრელი; მრავალ საუკუნოების განმავლობაში მოფიქრებული და შესწავლილი ქართველის გულზედ იყო გამოქრილი და ქართულ სმენას ეთანხმებოდა... ჩადიოდა გულის სიღრმემდი და მოხიბლულ გრძნობა-გონებას იტაცებდა.

ძველათ საყდრის გალავანში აუცილებლათ უნდა რგულიყო ორი ხე: ბუჩა და ცაცხვი. ბირველი საბზობოთ და მეორე-კი საჩრდილებლათ. წირვა რომ გამოვიდოდა, იმ ცაცხვ-ქვეშ იყრიდნენ თავს სოფლელები, რომ ერმანეთისათვის თავ-თავისი გულის პასუხი გაეზიარებიათ. იმ ხის ქვეშ ტყვილი არ გაიბედებოდა! ის იყო წმინდა და, ხალხიზ აზრით, ზედ დასაჯდომათ ფრინველიც ვერ მიეკარებოდა. ათასში ერთხელ, დღისით როგორმე ჭიკჭიკა მერცხალი, როგორც ღვთის ქათამი, თუ მიბედავდ და

ხან-და-ხანაც ბნელ ღამეში „წმინდანინი“ *) თუ შე-
მოჯდებოდა ხოლმე, თვარა სხვა ვერავინ. ეშმაკი თუ შეც-
დებოდა, მაშინვე თავზე მესი ატყდებოდა და მი-
სი ნაჯდომი შტოც ხმებოდა. მაგიერათ ღღე და ღამ
გარს ეხვევოდენ ფუტკრები, როგორც ზეცის მუშები,
რომ ყვავალებისგან სიტკბო ამოეწოწნათ და თავლ-სან-
თელი გაეკეთებინათ. ეს იცოდა ხალხმა და გალავნის
შიგნიდან, თვალ-მარგალიტიც რომ ყოფილიყო, ვერა-
ვინ რას გაიტანდა. საყდარში ხომ ყოველგვარი სამკაული
ხელ შეუხებელი იყო. ათასში ერთხელ მღვდელი თუ
მოჰკიდებდა ხელს რომელსამე სამკაულს გასაწმენდათ,
მაშინაც მხოლოდ ლოცვითა და ამბორებით. ბოლოს-კი
ამასაც გადაეჩვიენ: ხატის მადლსა და სასწაულს-კი აღარ
უყურებდენ, უფრო მის მინანქარსა და ოქრო ქედი-
ლობას სინჯავდენ. იმათ რომ აღარ ებუებოდენ, მე
ვინლა გამიტანდა! ერთმა ურჯულომ მტაცა ხელი და
ორთაქალის ბაღებში ამომაცოფინა თავი. სიწმინდე ნაჩ-
ვევს, არაფრათ მექაშნიკა უწმინდური ღვინი: ტკბილი გა-
ლობის ნაცვლათ უკადრისი სიმღერა მესმოდა!.. წმინდა
ამბორების მაგიერ, საზარელი „პროშტი“ იყო გახურებული
და მეტანიის ნაცვლათ კინტოური ბუქნა. მომიკვდა გუ-
ლი, მაგრამ რაღას ვიზამდი!.. იმ დღიდან დამაწყებინეს
აქეთ-იქით თრევა; ათი წელიწადი ვიწანწალე, ხელიდან
ხელში გადავდიოდი, ხან ერთის ჯიბეში ვიყავი და ხან
მეორისაში. ეს კი შევნიშნე მხოლოთ, რომ ქართველის
ჯიბეში დიდხანს არ მაცდევინებდენ. ბოლოს ჩაუვარდი
ხელში ერთ ქარველ სოვდაგარს და იმან-კი დიდ-ხნო-
ბით ბნელ კიდობანში ამომაცოფია თავი.

*) იმერეთში ამტკიცებენ, რომ „წმინდანინი“ ფრინველია,
რომელიც ღამე ანათებსო.

შევეჩვიე ნელ-ნელა სიბნელეს, თვალი გავიტეხე, მივიხედ-მოვიხედე და ვნახე, რომ ჩემს გარდა სხვებიც ბევრი იყვნენ დამწყვდეული. კილობანი თითქმის პირამდი იყო მოყრილი ოქრო-ვერცხლით და თავზე ყველას ქალაღის ფულების ერთი დიდი კონა ასკუპდა. იქვე, გვერდით ეყარენ სხვა-და-სხვა გვარის აქციები. ხმაურობა იყო: ფულებს შუღლი მოდიოდათ ერთმანეთში; ყველაზე უფრო ერთი დიდი ოქრო ცხარობდა, რომელსაც გულზე ჯვარი ჰქონდა გამოსახული. „რომელი ერთი უნდა ავიტანოთ—ამბობდა—ტყვეობა თუ შეურაცხყოფა? ეს ქალაღის ფული რომ თავზე დაგვჯდომია და მაღლიდან მედიღურათ დაგვყურებს, ჩემო რაო?! ვითომ რა ჩვენი ტოლია?! ეღვარება აქვს ჩვენისთანა, სიმტკიცე, თუ სიმძიმე? ქარი წაიღებს, წყალი დააღპობს და ცეცხლი დაწვავს. ჩვენ კი...“

— უკაცრავათ! უკარავათ!—გააწყვეტია ქალაღის ფულმა—ნურც მაგრე გაიბერები, შე მამაცხონებულო! ჩვენი ღირსებაც იკითხეო. „ოქრომ გაიღიმა და გაოცებით ჰკითხა: „რა ღირსება?“ ქალაღდმაც დაიწყო: „ერთხელ, ოდესმე, დედა-მიწამ პირი შეიკრა და ლითონი აღარსად გამოაჩინა. გაძვირდა ოქრო და ვერცხლი, ხალხი ფულს ეძებდა და ფული კი აღარსად იყო. შეიქნა ქვეყანაზე ერთი არეულობა და ამბობება; შეშინდენ ხელმწიფეები!.. აღარ იცოდენ, რა ექნათ! ცუდათ იყო მათი საქმე, თუ სომხების ხელმწიფეს თავის თავი და სხვებიც არ გადაერჩინა: ერთ ღღეს მიღის სომხების მეფესთან მისი ვეზირი—ხელოქა—და, დალონებულს რომ ხედავს, ეუბნება: ბატონო მეფე, უბრალო რასმე შეუწუხებინარ!.. რა უყოთ, რომ ფული გაძვირდა? ნუ იყოს ოქრო და ვერცხლი... თქვენ მათ მაგიერათ ქალაღი გამოაქრეინეთ

და ზედ დააწერეთ, რომ ფულათ გავიდესო!.. უბრძანე და გავა! „ასი“ „გნაციო!“ უთხრა სომხურათ, ე. ი. „თქვი და გავა“. ვეზირის რჩევა მეფეს დაუჯდა ჭკუა-ში. მართლა დააბეჭდვინა ქაღალდის ფული, ბძანა; „გავიდეს ოქრო-ვერცხლის სწორათო“ და გავიდა კიდევ ეს გადიღეს სხვა ხელმწიფეებმაც, გადარჩა ქვეყანა განსაცდელ და ქაღალდის ფულსაც „ასიგნაცია“ დაერქვაო. აი, ახლა ხომ ხედავთ, თუ რა სიბრძნის შვილი ვართ ჩვენო? უბრალო „აქცია“ კი ნუ მგონივართო“ ეს არ მოეწონა აქციებს, შეხტენ და შებზილდენ: „ჩვენ უფრო სქელი ქაღალდი არა ვართ თქვენზედო? და რაც შეეხება გასაყალბას, ზოგჯერ, რომ ვართ, იმაზე მეტათაც ვღირვართო!“ — უპასუხეს. — კარგია ერთი, ხმას ნუ იღებთ, გიცნობთ რა შვილიცა ხართ!.. სხვებთან იფართი-ფურთეთ და მე-კი თქვენი მოსატყუებელი კბილი დიდხანია მოვიცვალეო... „აქციას“ მიტომ გეძახიან, რომ ქვეყნის დამქცევი და ამომგდები ხართო. ერთი რომ გაამდიდროთ, ათას აღარიბებთ და მეტი ქვეყნის დაქცევა კიდევ იქნებაო? ეს რომ გაიგონეს აქციებმა, შერცხვათ, ხმა ველარ ამოიღეს და გაჩუმდენ, მაგრამ სამაგიეროთ ისევ ჯვარიანი ოქრო აქაქანდა: „თქვენ რა იცით, ხურმა რა ხილიაო! ჯერ ის გაიგეთ: ვინა ვარ, საიდან მოვსულვარ და ან რად? და მერე წამეტოლეთო!“ — თქვა მედიდურათ და მოჰყვა: ასტრახნის არქივატორმა, იოსებ არლუთაშვილმა ერთხელ გახსნა სალარო ოქრო-ვერცხლით გატენილი და ამოიღო განძი; ორათ გაჰყო: ერთი წილი მიაწოდა აღა-მაჰმად-ხანს გზის ხარჯათ, „ნულარ დაიგვიანებ, წამობრძანდიო!“ და მეორე თბილის ქალაქში გაუგზავნა თანამერჯულეებს: „მოახლოვდა ჟამი, როცა უნდა ასრულდეს ჩვენი ნატვრა და ახლა თქვენ იცითო“. მიღებისა-

თანავე არქივატორ იოსებ არღუთაშვილის ძმისწულმა, მეუის მინ-ბაშმა, სოლომონ არღუთაშვილმა და ქაოჯის მელიქებმა იოსებ და დარჩია ბებუთაშვილებმა შეჰყარეს თანამოგვარეები სათათბიროდ. მათ რიცხვში მოჰყვენ: იოსებ შაღბათაშვილი და მისი ძმა ავეტიკა, აბესალომ ბებუთაშვილი, სულხან თუმანიშვილი და მისი ძმა მანუჩარი, ოსეჟა ყორღანაშვილი და არტემ არარანცი, რომელსაც არუთინას ეძახდენ. ესენი ყველა, გარდა არუთინასი, მეფესთან დაახლოვებული აყვენ და ხალხშიაც გავლენა ჰქონდათ. არღუთაშვილმა ბიძი მისის წყურბული წაუკითხა კრებას და ხონჩებით ოქრო გამოუტანა. ოქროს ელვარებამ დიდსა და პატარას თანასწორათ მოსჭრა თვალი და ყველას ერუანტელმა დაუარა ტანში. ამ დროს წამოდგა ზეზე კუზიანი დარჩია და მოჰყვა: „მომილოცავს მომავალი ბედნიერება! ჩვენი „პასექი“ მოახლოვებულია! როდესაც ებრაელები გამოვიდენ ეგვიპტით უდაბნოში, ორმოცი წლის ხეტიალის შემდეგ, იპოვნეს აღთქმული ქვეყანა იორდანის პირათ. ნუ დაივიწყებთ, რომ ჩვენც ჩვენი „აღთქმითი ქვეყანა“ უნდა მტკვრის პირათ მოვიპოვოთ და დამქნარ საქართველოზე ავაყვავოთ ახალი ჰაიასტანი... გამხნვედით! იქ, სადაც მახვილი ვერა სჭრის, პატარა ხერხს გააქვს და გამოაქვს; სადაც ფარხმალი უძღურია—იქ ოქრო ყოვლის შემძლებელია და აჰა, ესეც ხომ დღეს ჩვენ ხელშიაო?!“ კრებამ ერთხმათ მისცა დასტური და ერთ-პირად მიმართა მეთაურებს: „გვიწინამძღვრეთ, როგორც ისუ-ნავემ, და იყავით მოძღვარ ჩვენდა, ვითარცა მოსე და აარონიო“.

გადასწყვიტეს, მორიგდენ და ფულიც ორ წილათ გაჰყვეს: ნახევარი ერთმანეთში გაინაწილეს და მეორე ნახევარი გადადევს ქართველ თავადებში დასარიგებლათ.

ეს გაიძვერული საქმე ოსეთა ყორღანაშვილმა იტვირთა. იმ დროს საქართველოში დიდი არეულ-დარეულობა იყო. სხვა-და-სხვა დედის შვილი, უფლისწულები ერთმანეთში კინკლაობდნენ. თითოეულ მათგანს თავ-თავისი მომხრეები ჰყავდა და საზოგადო საქმე მით აწეწილ-დაწეწილი იყო. ეს კარგათ იცოდა ოსეთამ, ისარგებლა მითი და საიდუმლოთ მიმართა გიორგის მომხრეების მეთაურებს: რევან ანდრონიკაშვილს, ხათა-გოგია (კიცი)შვილს, ალექსანდრე მაყაშვილს და სხვათა და აგრეთვე ქსნის ერისთავებს, როგორც ირაკლის პირად მტრებს: „ბატონებო, ვინ არ იცის, რომ ყველა ჩვენგანი საქართველოს გულისათვის თავ-დადებულია და მისი კეთილ-ღღაცობის მოსურნე?!.. მისი ღვიძლი შვილები ვართ!.. ჩვენგან მოვლასა და პატრონობას მოითხოვს და... მაგრამ „ვაი თქმასა და ვაი უთქმელობასაო—ნათქვამია... ღმერთმა დღეგრძელ ჰყოს ბატონი ირაკლი, მაგრამ ის მისთანა ვეღარ არის, აღრე რომ ირაკლი ბძანდებოდა, სიბერემ თავისი გაიტანა. იმ აზრით, რომ ნადირ-შაჰის მომხრეები ასაამოვნოს, სპარსეთის ყვენს მუქარას უთვლის და ისიც, აგერ სადაც არი, კარზე მოგვადგება. დრო არის—და საქართველოს კეთილ-ღღეობაც მოითხოვს,—რომ ბატონიშვილმა გიორგიმ ჩიბაროს სამეფო. მისი ღვთის-მოყვარეობა და სათნო ხასიათი თავდებია, რომ ქვეყანაც დამშვიდდეს და ჩვენც მოვისვენოთ. ბატონ ირაკლის გადაწყვეტილი აქვს გუნებაში, რომ ახლოს მოიტყუოს სპარსელები, მერე ირგვლივ შემოერტყას და ერთიანათ სოკოსავით აკრიფოს. სპარსეთიდანაც ნადირ-შაჰის ნაერთგულარნი ირაკლისავე ჰპირდებიან სპარსეთში გამეფებას. ეს რომ ასრულდეს, მაშინ ჩვენი მტრები გაზვიადდებიან და ყველანი უნდა გა-

მოვეთხოვოთ ცოლ-შვილსა და სახლ-კარს! ნამდვილ მემკვიდრეს, ბატონიშვილ გიორგის, სხვა ძმები წაართმევნ ტახტს და მაშინ, თქვენც იცით, რომ კარგი ბოლო აღარ ექნება საქართველოს. დეე, ირაკლი შეებრძოლოს სპარსელებს... მცირე ჯარით შეაწყდეს! ჩვენ ჩამოვშორდეთ... მზათ-კი ვიყოთ და მერე დაღალულზე მუსრი გავავლოთ მტრებს. ჩვენ თავს სახელი მოვეუბოვოთ და გიორგი ბატონიშვილს ტახტი და დიდება!" ამ სიტყვებთან ერთად გამოიტანა აუარებელი ოქრო და გადასცა მათ: ჯარის მოსაგროვებლათ დაგჭირდებათო. ზემოხსენებულ დიდკაცებს ანგარებამ თვალი აუბა. გაიმეტეს ირაკლი, გადაჰყვენ ოსფეფას ცბიერებას და თავსაც მითი მართლულობდენ თავის გუნებაში, რომ გიორგის დავსვამთ მეფეთ და მაშინ უფრო ბედნიერი იქნება საქართველოო. დატრი-ალდენ შეთქმულები, შეიძრა ქვეყანა და ლალატმა ნელ-ნელა საიდუმლოთ გაიდგა ფეხი. ირაკლისა და მის ერთგულებს ეგონათ, რომ მტრის საწინააღმდეგოთ ემზადება ყველაო და გულდამშვიდებით ელოდენ ხოჯა-ხანის მოახლოვებას. კრწანისის ველმა გამოაფხიზლა ყველა, მაგრამ გვიან-და იყო... ომის დროს ირაკლის ჩამოშორდენ საიმედო სარდლები. პირველი მაგალითი მისცა სხვებს რევაზ ანდრონიკაშვილმა და შერჩა ხელში ირაკლის სამოცი ათასიდან მხოლოთ ორი ათასი ერთგული ქართლელ-კახელი, რომელთ რიცხვში თათრებიც ერიენ და სამი ათასიც იმერლობა. შეკრთა, მაგრამ გული-კი მაინც არ გატეხია გმირთა-გმირს და საბრლოვოთ ძლევას კიდევ მაინც დაირჩენდა, თუ მელიქებს ქალაქის კარები არ გავლოთ მტრისათვის. მაშინ-კი მოტყუებულმა გიორგის მომხრეებმაც დაინახეს მათი შეცდომა, მაგრამ ნეკზე კბენა რაღას უშველიდა?!... თუ მე და ჩემისთანები სხვებიც

ასტრახნიდან არ ჩამოვსულიყავით და ხალხში არ დაგვეწყო ტრიალი, საქმე სულ სხვა გვართ იქნებოდა... „გაჩუმდი! გაჩუმდი! ხმა ჩაიწყვიტე!.. მიიძახეს აქეთ-იქიდან სხვებმა, მაგრამ ყველაზე უფრო ხუთ მანეთიანი ოქრო გაქხარდა: ნუ მარცხვენ, შე შეჩვენებულო, ერთი მიწის შვილი ვართ! ქვესკნელში ჩასაძვრენი ყოფილხარ და არა აქ გამოსაჩენი. ქვეყნის დასაქცევით და ამოსაგდებათ მოსულხარ... ამდენი სისაძაგლე ჩაგიდენია... ბოროტების მასალა ყოფილხარ და კიდევ ტრაბახობ? სადაც შენ მოუჭრიხართ, მეც იქა ვარ მოჭრილი; საიდანაც მოსულხარ — მეც იქიდანა ვარ მოსული, მაგრამ შენსავით საუკუნდმართოდ-კი არა. მოლალატეებსა და ქვეყნის ორგულებს არ ჩავევარდნივარ ხელში! მე ვარანცოვის ჯიბეში ვარ ნადები და მის ხელში გამოვლილიო!“ სადაც დავით აღმაშენებელი, თამარი და გიორგი ბრწყინვალე იხსენიება, იქ არც ვარანცოვია დასავიწყარი. ბევრი კარგი უყო საქართველოს და, რომ დასკლოდა, ვინ იცის, რას არ მიანიჭებდა? ის ცდილობდა, რომ გაეღვიძებია და თვალი გაეხილვინებია ქართველებისათვის... მრავალ საუკუნოების განმავლობაში მოუსვენარობამ და გმირულმა გარჯამ დაღალა საქართველო. ამ ბოლო დროს ძილს მისცა თავი, რომ დაღალულობა მოეხადა. ეს ხომ მსოფლიო კანონია! სწორედ ამ ძილის დროს მოასწრო ვარანცოვმა... მძინარს მტერი, როგორც უნდა, ისე ჩაიგდებს ხელში... რა მხრითაც უნდა, იმ მხრით მიეპარება... გამოავიძებს მხოლოდ მოყვარე და ვარანცოვმაც სწორედ მოყვრულათ მაინდომე, რომ ნელ-ნელა გამოვღვიძებია დროებით მიძინებული ერი და დაენახვინებია მისთვის მისი წარსული, აწმყო და მომავალი! მოაგონა მისი ისტორია, გაუხსნა შკოლები, გაუკეთა სტამბა, გაუმართა

თეატრი, დააყენა სწორ გზაზე და შეუწყო ხელი. უნ-
დოდა, რომ ეს საუკუნოების განმავლობაში წამებული
ქრისტიანობა, პოლიტიკურათ შეეკავშირებია თანა-მერ-
ჯულე რუსეთთან, რომ მათი ქირი და ლხინი სამარადი-
სოთ ერთი ყოფილიყო. ამ აზრის განხორციელებას სი-
მართლეს, სიტკობებს, სიყვარულს და თანასწორობას
უდებდა სარჩულათ. უნდოდა, რომ დღევანდელი ქართ-
ველები დრო და ჟამს შესაფერათ ისე ამალღებულებენ
ზნეობით, როგორც მისი წინაპრები ყოფილან ძველათ
და მაშინ შეეკავშირებოდენ რუსებს. ვისაც თავისი თავი
სძულს, ის სხვასაც ვერ შეიყვარებს! ვისაც თავისი საკუ-
თარი ოჯახი არა რწამს, ის სხვის ოჯახს როგორ-ღა იწა-
მებს და როგორ შეეთვისება? ეს ესმოდა ვარანცოვს და
ამიტომაც ურჩევდა ქართველებს: „გიყვარდეთ თქვენი ქარ-
თველობა, ნუ დაივიწყებთ თქვენს სასიქადულო წარ-
სულს, ნუ დაკარგავთ საკუთარ ფერ-ხორცს, ამალღდით
სულით და გულით და მაშინ მხოლოთ, საკუთარ ეროვ-
ნებაში გამოაბრძმედალს, შეგიძლიათ უტყუარი, უპირ-
ფერო ძმობა-მოყვრობა და გაუწყვეტელი კავშირით სა-
მუდამოთ რუსეთთან გადაბზაო. ნუ დაგავიწყდებათ, რომ
დღეიდან თქვენი მომავალიც ერთი უნდა იყოს და ის-
ტორიაც საზიარო“. დაიჯერა ხალხმა, ჩაუდგა კალთაში
თავი და ვარანცოვიც შეუდგა საქმეს. მაღლა ასვლის
მოსურნე, უნდა აღიოდეს საფეხურადან საფეხურზე სი-
ფრთხილითა და ფეხ მომარჯვებით. რადგანაც იმ დროს
მაის ხალხი მოსვენებას არ აძლევდა რუს-ქართველობას
და ხელს უშლიდა ცხოვრებაში, ამიტომ საჭირო იყო მა-
თი მოგერება და ვარანცოვმა მიმართა ქართველებს:
„დღეს ჯერ-ჯერობით ეს წვრილმანი მტრები უნდა ავ-
ლაგმოთ, რომ ხელს აღარაფერში გვიშლიდენ და დროს

არ გვაკარგვინებდენ უბრალო რამეებზე და მერე-კი უფრო გულ-დასმითა და დამშვიდებით დავადგეთ სწავლავანათლებლის სწორ გზას, რომ მომავალი მოვიახლოვართო!.. აბა, ჰე, შევესიოთ დაღესტნის კალთებსო!“ თქმა იყო და გაგონება! იგრიალეს ქართველებმა, აღარ დაიზოგეს თავი, მიადგენ დაღესტნის მთებს და არა თუ რომელიმე გვარი საქართველოში, თითქმის ოჯახიც არ დარჩენილა, რომ მსხვერპლი არ შეეწიროს. განა მარტო აქ?.. ნუ დაგავიწყდებათ ყირიმის ომი და ჩოლოქის ბრძოლა, სადაც გამოჩენილი გვარის-შვილებმა თავი დადეს.

ვარანცოვი აქებებდა მათ, აფასებდა მათ ვაშაკობას, მაგრამ იმავე დროს არც სხვა საჭირო გზებს ივიწყებდა შორს გამჭვრეტი ადმინისტრატორი: შეჰყავდა ახალგაზდა ქართველები შკოლებში და უკეთესებს გზავნიდა უმაღლეს სასწავლებლებში. მაშინდელმა პედაგოგებმა შენიშნეს, რომ შკოლებში ისინი უკეთ სწავლობდნენ და უკეთ ითვისებდნენ რუსულსაც, ვინც დედა-ენა იცოდა და ქართულ წერა-კითხვაში ჰქონდათ გატეხილი თვალი; და ვისაც პირდაპირ უცხო ენაზე დააწყებინებდნენ სწავლას, ისინი ჩამორჩენილი იყვნენ და გონებაც უჩლუგდებოდათ. ეს რომ გაიგო ვარანცოვმა, ბძანა, რომ ქართველი ყმაწვილებისათვის ჯერ, პირველ ხანებში, დედა-ენა ესწავლებიათ და მერე გადაეყვანათ უცხოზე. დღეს რომ მესამოცე წლებს ჩვენში ქებით იხსენიებენ, დამერწმუნეთ, რომ ის ვარანცოვის ნათესია! მისი შორს გამჭრეტველობა საარაკო და სამაგალითო იყო.

— პრიკაზი! პრიკაზი! პრიკაზიო? — მიაძახეს აქეთ-იქიდან.

— ეგ ცარიელი სიტყვა და უბრალო ცილის-წამებააო — განაგრძო ხუთ-მანეთიანმა ოქრომ. პრიკაზი ვარანცოვზე აღ-

რე იყო, როზენის დროსვე გადაწყვეტილი, ვარანცოვი ყუ-
რადღებასაც არ ატყვევდა. თვითონ ქართველებმა მიზგზავნეს
მუხრან-პატონი: ნუ გვაპრკოლებთ, პრიკაზი გაგვისხენითო!
ვარანცოვმა შორს დაიქირა; ბევრიც ურჩია: ნუ გინდათო!
საუკუნოების განმავლობაში ხელში ფარ-ხმალის მეტი არა
გქერიათ-რა, ბრძოლის ველზე ათენ-აღამებდით, ფული
ხელში არა გქერიათ და თუ გქერიათ, ისე, როგორც
ნივთი რამა... ჯერ მის მოხმარებას ნაჩვევი არა ხართ,
ყველაფერს მიჩვევა და შესწავლა უნდაო. მამა-პაპის სამ-
კვიდრო მამულს, წამებულთა სისხლით მორწყულს და
ძვლებით გაპოხიერებულს დაჰკარგავთ, დროზე რომ ვე-
ლარ შეიტანთ გარდასახადს და აღებულ ფულებს უბრა-
ლოთ გაჰფანტავთო. ამ გვარი რამე ბევრი უთხრა, მაგ-
რამ გამგონე სად იყო? თანაც მათ წყენას ერადებოდა
და აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა! ერთ დღეს მიიხმო
დიმიტრი ყიფიანი, ჯერ კიდევ ახალ-გაზდა კაცი, მაგრამ
შეგნებულათ ცნობილი, და უთხრა: უნდა პრიკაზი გავუ-
ხსნა ქართველებს, აღარ მეშვებიანო! მაგრამ ვეცდები
სხვა გზა მივცე. ზოგჯერ მკურნალები საწამლავს სამკურ-
ნალოთ ხმარობენ და მეც ისე მათ საკეთილდღეოთ გამოვი-
ყენებ პრიკაზსო. თქვა და კიდევ ასარულა. დაეხვიენ ბუზე-
ბივით ადგილ-მამულის პატრონები, დააგირავეს, გამოი-
ტანეს ფულები, გაფანტეს, მაგრამ დაკარგვით მაინც არა
დაჰკარგვიათ რა! მართებლობა მიზეზს ეძებდა, ის ვალი აე-
შორებია ქართველებისათვის და ვინც-კი მათგანი გააკე-
თებდა რასმე თვალ-საჩინოს რომელსამე ასპარეზზე, ჯილ-
დოთ პრიკაზის ვალს აპატივებდენ ხოლმე. ასე გასინჯეთ,
რომ ერთ მწერალს, აქა და ქართული ჟურნალის გამო-
მცემელიაო, ორჯელ შეაწიეს პრიკაზის ვალი. მასუკანაც
ავერ ნახევარ საუკუნეზე მეტია და ვისი რა გაყიდულა?

პირ აქეთ, პრიკაზი რომ არ ყოფილიყო და „აპეკუნობა“ არ გაეწია, დღეს აღარც ერთი ქართველი მემამულე აღარ იქნებოდა და მათი სამკვიდრო უცხოების ხელში გადავიდოდაო...

— ეგ დღემდი?.. დღეის იქით?— დაეკითხენ.

— დალოცვილო, ერთხელაც არის, ქკუა უნდა ისწავლო. დაუსრულებელი არა არის-რა. პრიკაზზე რომ მაგრე ცხარობთ, რატომ დღევანდელ ბანკებზე-კი არას ამბობთ, რომ ერთ საათსაც არ აღლიან და ჩაქუჩებს ურუტყმენ? თუ-კი ის შეიგენათ, რომ პრიკაზი შეცდომა იყო მაშინ, დღეს იგივე შეცდომა რაღათ გაიმეორეთ და ხაფანგი დაუგეთ თქვენს თავს? არა, ყველაზე ითქმის საყვედური და ვარანცოვზე-კი არა! მისი შორს გამჭვრეტელობა აქამდი უწევს და დღესაც კიდევ სჭრის.

უხსოვარი დროიდან ქართველები შამოსეულ მტრების მოგერებას უნდებოდენ, საშინავოთ აღარ ეცალათ. ოჯახი ქალების ხელში იყო და ვაჭრობა ურიებმა და სომხებმა დაისაკუთრეს, რადგანაც ომში არაფერი გამოსადეკი იყვენ. ჩაესახლენ ჯგუფ-ჯგუფათ ქალაქებში გულდამშვიდებით და, ფარ-ხმალის მაგიერათ, სასწორ-საზომს ატრიალებდენ. იმოდენა ამქრობაში თითო-ოროლა ქართველი თუ გამოერეოდა და ისიც ნაცარ-ქექია. ერთხელ ვარანცოვს მოახსენეს, რომ ქალაქელ ვაჭრებში ამ ბოლო დროს ორიოდე ქართველიც გამოერიაო: სომხებთან ყოფილან ნოქრებათ, აღებ-მიცემობის ხელი შეუსწავლიათ და ვაჭრობენ თავისთვის აღალ-მართლადო. ვარანცოვმა მოიხმო ისინი, გამოჰკითხა მათი თავ-გადასავალი, მოუწონა, რომ ვაჭრობისთვის ხელი მიგიყვიათო და თანაც ამ გვარი დარიგება მისცა: სანამდი ვაშკაცობის დრო იყო, ქართველებისთანა სახელი ძვირათ ვისმე უნახავს!.. მაგ-

რამ ძველი დრო მისი მოთხოვნებით ნელ-ნელა სუსტდებოდა და მომავალში, ადრე თუ გვიან, ფარ-ხმალის ადგილი სასწორ-საზომმა უნდა დაიჭიროს, რომ მეურნეობას მხარი დაუჭიროს. აქამდე თუ სხვა-და-სხვა ერი ერთმანეთს ცეცხლითა და მახვილით ესევოდნენ, ამიერიდან საკმაო იქნება აღებ-მიცემობით მოყვარულათ ერთმანეთთან მისვლა-მოსვლა. ეს ახალი გზა ჯერ უცხოა ქართველებისათვის და სისწრაფით ვერ გაიკვლევენ, რადგანაც ყოველი ფერს დრო უნდა შესასწავლათ და მისაჩვენათ. იმედია, რომ ერთს დროს, როგორც ბუნებით ნიჭიერი და საზოგადოთ შეგნებული ხალხი, ქართველებიც ფეხს მოიმაგრებენ ამ თანა-მედროვე გზაზე და აღარავის ჩამოურჩებიან; მაგრამ ჯერ-კი არ ემარჯვებათ და ერიდებიან ამ საქმეს, რადგანაც ვაჭრობა მოსატყუებელი და სინიდისის საწინააღმდეგო რამ ჰგონიათ. თქვენ გადაგიდგამთ პირველი ბიჯი ამ ახალ გზისაკენ და ეცადეთ, რომ მათი შემცდარი აზრი ვაჭრობაზე შეაცვლევინოთ და თვალ-და-თვალ დაიანახვოთ, თუ რა წმინდა საერო და ქვეყნისთვის სასარგებლო საქმეა აღებ-მიცემობა!.. დღემდე რაც უნახავთ, ის კომერცია-კი არა, წვრილმანი ჩარჩობაა, მცარცველობა და ქურდობა! ერთ გროშათ ნაყიდს რომ მანეთად გაჰყიდი, დამბალ საქონელს რომ შეატყუებ, გასესხებულს ერთი ასათ დაიბრუნებ, მით ქვეყანას ტყავს გააძრობ, გამოხრავ და სისხლს გამოსწოვ, — რა უნდა დაგერქვას, თუ არ ქვეყნის მტერი და ორგული? მე რომ ვაჭრობაზე გითითებთ, ის სულ სხვა არის!.. გზა უნდა გაუკვალოთ სხვა ქვეყნებისაკენ თქვენი ქვეყნის ნაწარმოებს, ბაზარი გაუკეთოთ და იქიდან სამაგიეროთ ის შემოიტანოთ, რაც აქ თქვენს მხარეს აკლია; გაცვალ-გამოცვალოთ, გამართოთ სხვა-და-სხვა გვარი ქარხნები, შემოიხვიოთ გარს

მუშები, თქვენც ისარგებლოთ და სხვასაც ასარგებლოთ. მაშინ, რალა თქმა უნდა, ქვეყანაც სხვა თვალით დაგიწყებთ ყურებას და ვაქრებისადმი სიძულვილს სიყვარულათ შეცვლის. ამ გვარ ვაქრობას, პატიოსნებას გარდა, სწავლა-განათლებაც უნდა დაედვას სარჩულათ, უმისობა არ შეიძლება! და თქვენც ეცადეთ, რომ ღროს შესაფერათ შვილები გამოზარდოთ. მანამდი-კი ივაქრეთ სინიღისიერათ და მეც ყოველ შემთხვევაში ვეცდები, რომ ხელი შეგიწყოთ. აი, ახლაც სახელმწიფო იჯარაა გასაცემი და, თუ გინდათ, მე ვუბძანებ, რომ უზუბლიკაციოთ თქვენ გადმოგცენო.“ ვაქრები მოწიწებით უგდებენ ყურს და მადლობას სწირავდენ. წასვლის ღროს ვარანცოვმა თითო ოქრო ჩაუდვა ხელში ვაქრებს და სიცილით უთხრა: „ბედნიერი ხელი მაქვს და მინდა, რომ ბედი დაგიკვებოთო“. გაოცებული გამოვიდენ სასახლიდან ვაქრები. ბიქოს! — ეუბნებოდენ ერთმანეთს — დღემდი ასე გაგვიგონია, რომ დიდკაცს უნდა ვრიდებოდე, უნდა გეშინოდეს მისი, ძრწოდე მის წინ, თვალს ვერ უმართავდე და, თუ არ გაგიჭირდეს, თოფის სასროლზედაც არ უნდა ეკარებოდეო! ეს-კი სულ სხვა ყოფილა: მამაშვილურათ მოგვექცა, მოძღვრულათ დაგვარიგა, ხელმწიფურათ დაგვასაჩუქრა და ისე გამოგვისტუმრაო. უკვირდათ და იმ დღიდან ვარანცოვის სათნო და ბრწყინვალე სახე თვალებში ჰქონდათ ჩარჩენილი და გულშიაც მის სიტყვებს სიყვარულით იმარხავდენ. მიჰყვეს ხელი ვაქრობას და ნელ-ნელა კეთილ-სინიღისიერათ შეიძინეს საკმაო. არც არა სხვისთვის და უკლიათ-რა და არც თავისთვის... შვილებსაც შესაფერი გზა მისცეს. ვარანცოვის ნაჩუქარ ოქროთაგანი ერთი მე ვიყავი და ჩემი პატრონი არ მეღეოდა, ნატვრის თვლივით მინახავდა სახსოვრათ. დიდი ხანი არ არის, რაც

ვაქრობას თავი დაანება სიბერის თუ სწეულების გამო და მეც აქ თქვენთან ამომაცოფია თავიო.“ ამ ხუთ მანათიან ოქროს მოთხრობას ჩვენ ყველა სულ განაბული ვუგდებდით ყურს... უცბათ რაღაც ხმაურობა შემოგვესმა, აეხადა თავი კიღობანს, ჩამოვიდა სინათლე და შევხედეთ, რომ ვიღაც ახალგაზდა ევროპიელი კაცი დაგვადგა თავზე. თურმე ჩვენი პატრონი მომკვდარიყო და საზღვარგარეთიდან დაბრუნებულ მის განათლებულ შვილს მიეღო მემკვიდრეობა. რომ დაგვხედა, თქვა: „ღმერთმა საუკუნო განსვენება მისცეს მამაჩემს! მის ღროსთვის კარგი რამ იყო, მაგრამ ამ ახალ ღროს ველარ შეეფერებოდაო: შეძენა უფრო იცოდა მოხმარებაზედაო!.. ეს ამდენი ქონება რომ აქ ასე უხმარათ ჩაულაგებია, რა სარგებელიაო?!“ ამოგვიღო ყველა, გადაგვარჩია ქალღმერთი ცალ-ცალკე, ოქრო ცალკე, ვერცხლი ცალკე და იქითაქეთ გაგზავნ-გამოგზავნა ბანკებში. ხუთმანათიანი ოქრო აიღო ხელში, დახედა და თქვა: ეს ის უნდა იყოს მამაჩემს რომ დაცდილი ჰქონდა ვაქრობაში და არ იშორებდაო. დღეს ამას მეც შესაფერი გზა უნდა ვუჩვენო და ყველას ის აჯობებს, რომ ამით ერთი წლის უტუნალი გამოვიწერო. თქვა და მაშინვე გაგზავნა ის ჩვენი ენა-მკვერი ოქრო „კრებულის“ რედაქციაში—გოლოვინის პროსპექტზე, მუხრან-ბატონის სახლში. ბოლოს მეც მომიკიდა ხელი, გამსინჯა, გადააქნია თავი და ჩაილაპარაკა: „საწყალი ეს ქართული ფული, წმინდა ვერცხლია და მაინც არა აქვს გასავალი, მაგრამ მოვიხმარო“. გამონახა ჩემი ტოლი კიდევ მეორეც, პერანგის სახელოებისათვის ღილათ გადაგვაკეთა და იმ დღიდან, ღამ-ღამობით თუ მოგვასვენებს, თვარა დღისით აღარ გვიშორებს, სადაც წავა, ჩვენც თან ვიახლებით. როგორც

განათლებულ კაცს, დიდი ოჯახების კარი ყველგან გაღებული დაუხვდება ხოლმე. ეუბნებიან: დათიკო, მობძანდი! დათიკო, დაბძანდი! რასა იქ? როგორა ხარო? ამდენ ხანს რათ დაგვივიწყეო? და სხვანი... თურმე ასე სკოდნია სიმდიდრესა და განათლებას, როცა ერთმანეთზე არიან ხოლმე გადაკავშირებული!.. მე-კი, მის გაუშორებელ მსლებელს, ვერაფინა მხედავს და ყურადღებასაც არ მაქცევს! მაგრამ მეც ის მინდა... ბევრი რამ დაფარული შევიტყვე ჩვენი დიდ-ოჯახების! მთელი თფილისის საიდუმლოები დღეს ჩემ ხელთ არის და, თუ ისურვებთ, გამოვაქვეყნებ ხოლმე ხან-და-ხან და ნუ შემირისხავთ თქვენს უმორჩილეს მოსამსახურეს ქართულ-თეთრს.

წვრილ-წვრილი ამბები და ნაკვესები

იმერეთის მეფემ, დიდმა სოლომონმა, ქაჯაიას ნაქ-
 ვრივალის ცოლათ შერთვა მოიწადინა. დიდ-კაცობამ იუ-
 კადრისა: „ჩვენ აზნაურის ნაცოლარს ვერ გავიდვლოფ-
 ლებთო“. უარზე იღვა იოსებ გენათელიც—მეფე სოლო-
 მონის ძმა. კარის-კაცებმა უძაგეს მეფეს ქვრივი: ზოგმა
 მოახსენა, მახინჯიაო, ზოგმა—კოჭლიაო, ზოგმა—ბრუ-
 ციანიო, ზოგმა ყრუ და ზოგმა—ბებერია უკბილოო! მე-
 ფემ იფიქრა: რა ვქნა, მართალია კარგი ოჯახის შვილია
 ის ქალი, მაგრამ რომ ასე ყოვლად საჯაყი ყოფილიყოს,
 ის ყმაწვილი ქაჯია თავ-მომწონე კაცი იყო და არ შე-
 ირთავდაო!.. დაიბარა გიორგი იბაშიძე და გაენდო: წადი,
 ნახე როგორმე ის ქალი და, თუ გიყვარდე, კარგათ და-
 მითვალისწინებო! აბაშიძემ აასრულა მეფის ბრძანება. ქალი
 ჩინებული გამოდგა, მაგრამ ქვეყნის ყბაში თავის ჩაგდე-
 ბა ველარ გაბედა და მოატყუა მეფე: სხვების ნათქვამი
 იმანაც დაამოწმა. ერთხელ მეფე სანადიროთ ბრძანდებო-
 და. ააფრინეს ხოხობი, მიუტოვეს ქორი, მაგრამ ფრინ-
 ველი თვალსა და ხელ შუა სადღაც მიიმალა. ეწყინა მე-
 ფეს და გამობრუნებას აპირებდა ქუთაისისაკენ, მაგრამ
 იმ დროს წადგა მის წინ ვილაც ახალ-გაზდა და მოახსე-
 ნა: „თქვენ რომ ხოხობი ვაგიფრინდათ, აგერ გახლავთ
 ჩემს ეზოშიო“. მეფემ მისი ბაზიერებით შეაჰენა ცხენი,
 დაუწყო ძებნა, მაგრამ ხოხობი ვერსად ნახა!.. მერე მიხე-
 და სახლისკენ და სარკმელთან მოჰკრა თვალი ერთ შვე-
 ნიერ ქალს. „სად არის, ბავშვო, ის ხოხობიო?—ჰკითხა

ახალგაზდას — მომატყუეო? — არა, ჩემო ხელმწიფეო — მიუგო ყმაწვილმა — ქაჯაიას გვარს მის დღეში მეფისთვის ტყუილი არ გაუბედნიაო!.. ის ხოხობი, თქვენ რომ გაგიფრინდათ, აქ გახლავთ, მაგრამ დარბაისლების ეშინია და იმალებოა... მეფემ გაიღიმა, ცხენი გამოატრიალა და გაუდგა გზას. დიდხანს აღარ გაუვლია, რომ ჯვარიც დაიწერა ქვრივზე. ერთ დღეს მოლხენით იყო მეფე; გარს დარბაისლები ეხვიენ და გიორგი აბაშიძეც მათ რიცხვში იყო. მეფემ ჰკითხა დარბაისლებს: „როგორ მოგწონთ დედოფალიო?“ კარისკაცებმა, რაც კი შეიძლებოდა, შეამკვეს დედოფალი და ცამდი აიყვანეს. მეფემ შეიკრა წარბები და თქვა: „მაშ, აღრე რაღათ მიძაგებდითო?“

— განაგონებით მოგახსენებდით და ერთგულებასთვის ნუ შეგვრისხავთო!.. მიუგეს ხმის კანკალით დარბაისლებმა.

— გიორგი აბაშიძე! შენ მაინც რაღას იტყვი? შენ ხომ შენი თვალითაც შეამოწმე და ისე მომახსენე, არ იცოდი, რომ ტყუილს არავის შევარჩენდი? ბძანა უფრო მრისხანეთ მეფემ.

— მე ტყუილი არ მომიხსენებია, ჩემო ხელმწიფეო! მიუგო თამამად აბაშიძემ.

— მაშ, ახლაც ისე გეჩვენება?

— ახლა მზეთუნახავი ბძანდება!..

— განა ეს შესაძლებელია?

— რატომ არა, შენი ჰირომე? მამა თქვენი ალექსანდრე რომ მიიცივალა და სამეფო ხელში ჩაგივარდათ, მაშინ იმერეთი კოკლიც გახლდათ, ყრუც, ბრმაც და კბილებ-ჩაცვენილიც, მაგრამ დღეს-კი ყველაფერი კარგათ ესმის, შორს ხედავს, ფეხებზე მაგრათ დგას და კბილებიც ამოუვიდა, რომ მტრებს უკბინოსო... და, თუ მთელი

სამეფო ასე გამობრუნდა და გაკეთდა, რაღა გასაკვირველია ერთი უბრალო აზნაურის ნაქვრივალის თქვენს ხელში გადასხვაფერებაო?! მეფეს გაეცინა და სოფელი ჯოყოეთი უწყალობა.

მეფე სოლომონ მეორე ირაკლის შვილიშვილი იყო. არჩილ ბატონიშვილი რომ მიიცვალა, ობლათ დარჩა პატარა სოლომონ და დედა მისიც მეორეთ გათხოვდა, ანდრონიკაშვილს გაჰყვა ცოლათ. იმ დღიდან ქართლში იზდებოდა და, რასაკვირველია, ზნე, ჩვეულება, მიხვრა-მოხვრა და ქცევა სულ ამერული ჰქონდა. თავზედაც ყოველთვის ბოხოხი ეხურა, მაშინ, როდესაც იმ დროში, არც ერთი იმერელი უფათანიკოთ არ გაივილიდა. იმერეთის ტახტზე დიდი სოლომონის შემდეგ დავით მეფე იჯდა. თვითონ მეფე დასაწუნი არ იყო, მაგრამ ცოლი ჰყავდა ცოტა ნაძრახი და მიტომაც იმერლებმა მოახსენეს ქუთათელის პირით: „ჩვენი ცოლები დედოფლის შემყურე უნდა იყონ და მისი მიმბაძავიო და მაგის ქცევა-კი მოსაწონი არ არისო!.. გთხოვთ, რომ ან დედოფალი გაუშვათ და ან ტახტზე ხელი აიღოთო.“

მეფემ იუცხოვა ქვეშევრდომების ამ გვარი კადნიერება და გარისხდა. მოხდა ამბოხება და მეფე ტახტიდან გადააგდეს. მაშინ იახლენ დარბაისლები იმერეთიდან ქართლ-კახეთის მეფეს ირაკლის და თხოვეს: იმერეთი შეიერთეთ, პატარა სამთავროებსაც ხელი ჩაჰკიდეთ და საქართველო ისევ ძველ კალაპოტში ჩააყენეთო. მეფე ირაკლიმ, დარეჯან დედოფლის რჩევით, შორს დაიჭირა ეს საქმე და მოინდომა მისი შვილი-შვილის, სოლომონის, გამეფება იმერეთში. იმერლებმა რომ თანხმობა არ გა-

მოაცხადეს, ჯარი გაგზავნა ოცი ზარბაზნით საომრათ და ძალის დასატანებლათ. დაუშინეს კიდევაც იმერლებს, მაგრამ იმათ ხელი არ გამოუღლიათ: ჩვენ ძმობასა და ერთობას ვითხოვდით და არა სისხლის ღვრასაო. ძალით გამეფებული სოლომონი ჩაუვარდა ხელში წერეთლებს და ბურთივით გაჰქონდ-გამოჰქონდათ. ხალხი დაემორჩილა თავის ბედს და თავის მხრით პატრესა და ერთგულებას არ აკლებდენ პატარა მეფეს, მაგრამ იმას-კი მაინც უფრო ამერლებისაკენ უწევდა გული, ყოველიფერი მათი ღოსწონდა და სხვათა შორის ერთხელ დაიჯინა, რომ იმერლებს სიტყვა-პასუხი არ უვარგათო და დარბაისლობას ვერ ახერხებენ ქართლელ-კახელებივითო.

— „ნუ გამიწყრებით და მაგაზე, მე თუმცა თვითონ იქაური ვარ, ვერ დაგეთანხმებითო! — მიუგო სოლომონ ლიონიძემ, მსაჯულმა. მეფე მაინც თავისას არ იშლიდა. „გამოვცადოთ, ბატონო, მაგაზე ადვილი რაღა არის? ერთი და იგივე რამ ჰკითხეთ იმერელსაც და ქართლელსაც და მათი პასუხიდან გაიგებთ სწორსა. მეფემ კბილის ტკივილი მოიგონა და ყბა აიხვია. შემოვიდა სვიმონ წერეთელი და, მოწყენით რომ ნახა ყბა ახვეული მეფე, შეჰკადრა: რა დაგმართნიათ, ბატონოო? — კბილები ამტკივდაო! — უპასუხა მეფემ. წერეთელი შეწუხდა და მოახსენა სანუგეშებლათ: არა გიშავთ რა, შენიჭირიმე, ქარს გაუკრავს და გადაგივლისო.

— კი, მაგრამ არ გიკვირსო? კიდევ ჰკითხა მეფემ.

— რა გასაკვირალია, შენიჭირიმე? ეგ სულ თქვენი მოუსვენარობის ბრალია: აქეთ ხვანთქარსა ჰკბენთ და იქით ყენსა და ან აქამდე როგორ შეგრჩა ეგ კბილებიო! იმ დროს იმერეთში მეფის კარზე სტუმრათ იყოფებოდა ქართლელი თავადისშვილი, ამილახორი, და

ის შემოაყვანია მეფემ.— შესჩივლა კბილები მტკივავო. სტუმარს მართლა ეწყინა და თავის ქნევით მოახსენა: „მართლაო?... აიპე! რა უსიამოვნო საქმე მოგსვლიათო!.. თავს ლაფი კი დავასხი მაგისტანა კბილებს... ი ოხერი სატკივარი, მაინცა და მაინც, თქვენთან რომ არ მოსულიყო, სხვას ვერავის გამონახავდაო?

— აკი მოგახსენეთ?! და ახლა რაღას ბრძანებთო? ღიმილით ჰკითხა სოლომონ ღიონიძემ.

მეფე სოლომონს ეწყინა და ბრძანა:

დარბაისლურ სიცრუეს, ისევ ტეტიური სიმართლე სჯობსო.

—

ერთი ფილოსოფოსი, ძველებური ჩვეულების მიხედვით, ვირზე იჯდა და ისე დადიოდა სოფლით-სოფლიათ ხალხის დასამოძღვრებლათ. ერთხელ ღამის გასათევათ მექორწილებს მიადგა კარზე. იცნეს და მიიწვიეს. სუფრაზე მეფე - დედოფლის სადღეგრძელო რომ დალიეს, ფილოსოფოსაც მიაწოდეს სასასმო და დააღევინეს ნუნუა. მეორე სადღეგრძელოზე უარი გააცხადა სტუმარმა: მეტი აღარ მინდა და ვერ დავლევო. აღარ მოეშვენ, ძალა დაატანეს და დააღევიეს. მესამეზე—ხეწნა ვედრებით მიმართეს: მართალია, არ გინდა, მაგრამ პატივი გვეციო!. შენიჭირიმე, შენ გენაცვალე, თუ გიყვარდეთო და სხვანი.. ფილოსოფოსმა ამდენ მახვეწარს ხათრი ველარ ვაუტება და ძალა-უნებურათ კათხას-კათხაზე სკლიდა. ისე მოეკიდა ღვინო, რომ იქვე უგრძნობლათ სუფრას ქვეშ გაგორდა. მეორე დღეს რომ გამოღვიძა, შერცხვა: ეს რა მომივიდაო? შეჯდა ჯორზე და

გამოიპარა შინისკენ. გზაში ერთ პატარა მდინარეს მიაღ-
გა. მწყურვალმა ვირმა რომ წყალი ნახა, დალუნა თავი
და იმდენი სვა, სანამდი გული არ იჯერა. მერე კი
აიღო თავი და გაჩერდა. პატრონმა უთხრა: „დალიე
კიდევო!“ ვირი არ გაინძრა. „დალიე გიბრძანებო!— შე-
უძახა. ვირმა მხოლოთ კუდი გაანძრია და ყურები გაა-
პანტურა. გადმოხდა მხედარი, დაუჩოქა და შეეხვეწა:
თუ გიყვარდე, შენიჭირიმე, შენ გენაკვალე, თუ ჩემი
ხათრი გაქვს, დალიეო. ვირი არ ინძრეოდა, ყურადღე-
ბასაც არ აქცევდა პატრონის ხვეწნა-ვედრებას. მაშინ
ადგა ფილოსოფოსი და დიდი მოწიწებით თაყვანი სცა
ვირს და მოახსენა: ვირი მე ვყოფილვარ, რომ სხვებს ავკ-
ყევი და, რაც არ მინდოდა იმაზე მეტი დავლიე,— შენ
კი ფილოსოფოსი, რომ ამდენი ხანი გეხვეწები და ვერ
გადმოგიყოლიეო.“

გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი

1

თავ ახალი,
ტანი კი ძველი,
ფეხები მრუდე,
გამკრავი ხელი.

2

„ფულ“ და „უამანაკ“
„ტერ-ვოლორმია“!..
მთლად საქართველო
ჩემთვის მიყმია.

3

მკბენარ-მკბენარ, მწოვარ-მწოვარ,
ტანზე მჯდომი კირაკუზა,
განსაცდელში რომ ჩავარდა,
შეშინდა და მოიკუზა;
მათხოვრობას ხელი მიჰყო,
ჩემ კარებზე აეტუზა,
შემებრალა, შინ შევეუშვი,
ყოლიფერი დაუხვდა მზა.

რომ გამოძღა-გასისინდა,
აიყოჩა, აიგრუზა!..
სახლ-კარს მართმევეს, კარში მაგდებს...
დამიხლართა სავალი გზა!..
რა არის მისი წამალი?
ბრაგი-ბრუგი, „ბუზა-ბუზა“!..
და ვინც ამას გამოიციცნობს,
მისი იყოს ჩემი მუზა.

ჩემი თავ-გადასავალი*)

ყოველი არსი, სულიერი თუ უსულო, ხილული თუ უხილავი, ერთსა და იმავე მსოფლიო კანონს ექვემდებარება: დაიბადება—იზრდება, დაბერდება—კვდება!.. წყალი რა არის?.. წყალი!.. უბრალო მდინარეც კი ვერ ასცდენია ამ საყოველთაო წესსა და რიგს: დაიბადება თუ არა, ე. ი. თავს იჩენს თუ არა სადმე მივარდნილ მთის

*) დღეიდან შევუდგებით ჩვენი „კრებულის“ მეორე განყოფილებაში „ჩემი თავ-გადასავლის“ ბეჭდვას. ამ ნახევარ საუკუნის გინმავლობაში რაც ჩვენი თვალთ გვინახავს და ან რაც სარწმუნოთ გაგვიგონია, ყოლიფერს მოვიხსენიებთ იმდენათ, რამდენათაც ნებას დაგვრთავს ჩვენგან დამოუკიდებელი გარემოება. ამასთანავე შიგა და შიგ ჩემი ძველი ნაწერებიც იქნება ჩართული. ადრევეც მოვიხსენიე და ახლაც ვიმეორებ, რომ საზოგადოთ მე ხელოვნებას დიდ-ყურადღებას არ ვაქცევდი და ისე მიმაჩნდა მწერლობა, როგორც ერთი უბრალო იარაღთაგანი დღიურ ავ-კარგიანობის საბრძოლველ-სასამსახურათ.

თუ რამე ხელოვნური გამოგვსვლია ხელიდან, ეს ძალაუნებურათ და შემთხვევით მომხდარა, თვარა ის ჩემ დღეში არა მქონია ფიქრათ, რომ მომავლისათვის ვწერო-მეტქი. ამიტომაც უმეტეს ჩემ ნაწერს დღეს იმდენათ დაკარგული აქვს მნიშვნელობა, რამდენათაც დრო და უამი იცვალა და მხოლოთ მაშინ იგულისხმება, როცა მოვიხსენიებთ იმ გარემოებას, რასაც გამოუწვევია ჩემის მხრით რომელიმე გვარი მწერლობა. თვითონ ჩემთვის და ჩემი მწერლობისათვის არაფერი სასარგებლო იქნება ესეები ყველა, მაგრამ, მე ვფიქრობ, რომ ამითი უფრო დახასიათდება ის დრო და მოვლენა, რომელიც მე მსურს მკითხველებს გავუთვალისწინო.

კალთაზე, მაშინვე იწყებს ჟონვას ნელ-ნელა ახალ ფეხ-
ადგმულ ბავშვით, დაუყვება დაღმართს, თანდათან იზ-
რდება, ფეხს იკიდებს, სანამ წკრიალით არ ჩაცუნცულ-
დება რომელსამე, ხევში, სადაც როგორც აღვირ-უსხმელი,
სისხლ-ქარბი, თავ-მომწონე და შეუპოვარი, სანავარდოთ
გამოსული ქაბუკი, აღარავის ეკრძაღვის... აღარაფერს
ერიდება: მირბის და მიხტის ღრიალ-გრიალით!.. უძრავ
ქვეებს თავზე ვეღება და კლდოვან კიდეებს თავ-გამეტე-
ბით აქეთ-იქით ეხლება, რომ გაგლიჯოს და გაიტანოს
მისი მოწინააღმდეგე!.. მაგრამ, ვერ შემძლები ამისი, ზა-
რითა და ზემით ქალებისკენ მიექანება. აქ-კი გაგულ-
დიდებული, ღრმა კალაპოტში ჩამჯდარი და გულ-სავსე,
ვაშაკუური მედიდურობით, მშვიდობიანათ ტალღებს ტალ-
ღებით მიაგორებს!.. მიდის, მიშხუის, ზღვისაკენ თავმიცე-
მული, შორი გზით მიმავალი, და რაც უფრო და უფრო
უახლოვდება აუცილებელ სავანეს, თანდათან იჩენს აუჩ-
ქარებლობას, როგორც მოხუცი, და ბოლოს კიდეც შე-
ჩერდება ერთი-შეჩერება... ტბორავს, თითქოს უნდა, რომ
უკანასკნელათ ერთი კიდეც მოიხედოს უკანვე, თვალი
გადაავლოს თავის წარსულს, ფერადათ გავლილ შორეულ-
გზას, და მერე-კი საუკუნოთ ჩაინთქას... ჩაიღუპოს ზღვის
უფსკრულში!..

მიყვარს საზოგადოთ ბავში, უგულითადესათ პატისა
ვცემ მოხუცებულობას, ღირსეულათ ვაფასებ ვაშაკო-
ბას, მაგრამ გული-კი ქაბუკობისაკენ მიმიწევს და ყვე-
ლაზე უფრო იმას შეფრქვევით ვეტრფიადები!..

აღბათ ამის მიზეზი უნდა იყოს, რომ წყლებშიაც
ყოველგვარ მდინარეს გიჟმაჟი ხვეის წყალი მიჩვენია და
მათში-კი უპირატესობას ერთ მათგანს, ჩიხურას, ვაძლევ:
ის იყო ჩემი საკუთარი ემბაზი და ჩემი პირველი სარკე.

სწორეთ ამ ჩიხურის პირათ, მაღლობზე, დგას ორ-სართულიანი ქვითკირის სახლი. ამ უშნო შენობას სი-მაღლე პატარა კოშკისა აქვს, სიგრძე დარბაზისა და სის-ქე—ცხის, მაგრამ არც ერთ მათგანს კი არა ჰგავს!.. აი, ამ სახლში დავბადებულვარ მე 9 ივნისს, განთიადისას 1840-ში, თუმცა ნათლობის მოწმობაში-კი 1841-თი მი-წერია. ნათქვამია: ადამის შვილი, გაჩნდება თუ არა ქვეყნად, მისი ბედის ვარსკვლავიც მაშინვე ცაზე იქედება, წინასწარის ზედ წარწერთო! თუ ეს მართალია, ექვი არ არის, რომ ჩემს ვარსკვლავზედაც შემდეგი შაირი წე-რებულა:

ერთი რამ ცხოველი არის,
ხმას აწვდენს შორით შორსაო,
თავისთვის ჩოჩორს აკეთებს,
სხვისთვის კი კაი ჯორსაო.

იმ თავითვე, დავბადებულვარ თუ არა, ვაჟის შეძენით გახარებულს მამა ჩემს დიდი ხნის გარისხული და სასახ-ლიდან გაგდებული შინა ყმა შეურიგებია და მე-კი ბებიას მაშინვე გავუღაზავარ. აი, როგორ მოყვებოდა ხოლმე ამ ამბავს გაზეპირებულ „მამაო ჩვენოსავით“ ცხონებული გაღია ჩემი: „ვენაცვალე ჩემ კაკოს! (ბავშობისას კაკოს მეძახდენ). ამის დაბადებაც სულ სხვანაირი იყოვო: დაი-ბადა ერთი რალაც დათვის-ბელა, ბამბის-ქულა და ისე გაეკმიდა სული, რომ კრინტს არა სძრავდაო! ეს თურმე იმას ჰფიქრობდა: საიდან სად მოვედიო? და ბებიას-კი გულ-შემოყრილი ეგონა და ჩქმეტა დაუწყაო!.. ერთი ორი კიდევ შემოუცაცუნა ხელი და ძლივს ხმა ამოაღე-ბინაო!.. ვის უნახავს ამის ტირილი? სულ იცინოდაო.“

ამას სხვებიც ამბობენ. დიად, სულ თურმე ვიცინოდი

და ამ სიცილს ერთი კარგი უსიამოვნობაც მოუხდენია: ერთხელ ჩამოსულა ჩვენსა მეზობლების გამდელი და, მომცინარი რომ უნახავარ, უთქვამს: „ვეუიმე!.. ჩემი გაზდილი ნუ მომიკვდება, ეს ბავში ისე იცინის, რომ სწორეთ სულელი გამოვოა“!.. ჩემ გამდელს სწყენია ეს და უპასუხნია: „როგორ თუ სულელიო?! ანგელოზია და ანგელოზებს შეცინის... იმათ ეთამაშებაო!.. სულელები ზოგი თქვენსკენ მოიკითხეთო“ და სხვანი!.. წალაპარაკებულან და სცემიან ერთმანეთს. ჩვენს გამდელს ჩვენი მოსამსახურეები მოხმარებიან, მეზობლისას—მათი; ბოლოს ქალბატონებიც ჩარეულან (რასაკვირველია მხოლოდ სიტყვითა და მუქარით, და არა საქმით). ამ ამბავს მიუწყევია ვაჭრებამდინაც და ჩამოვარდნილა ორ ოჯახ შუა დიდი უსიამოვნობა. აღარც, თურმე, ეკარებოდენ ერთმანეთს და აღარც ხმასა სცემდენ!.. მხოლოდ თევდროობის კვირაში, ზიარების წინეთ, ოქროპირ, მღვდლის რჩევით შერიგებულან და მაშინაც კიდევ მამა ჩემს სოფელში კაცი გაუგზავნია და შეუთვლია ძიძისათვის: „აქ გამოძგვარე ჩემი ხითხითა ბიჭუნა, რომ მეზობლებმა ნახონ და მტრებს თვალეზი დაუყენოვო!“ გამოეუყვანივართ, მაგრამ წარმოიდგინეთ ყველას გაკვირვება, რომ „ხითხითა ბიჭს“, ჩვეულების წინააღმდეგ, ერთი ღიმილიც არ მოსვლია, ისე თურმე ვყოფილვარ გაბრუებულსავით.

აქ ცხადია, რომ სოფელში ნამყოფ ათი თვის ბავშს სასახლეში ყოლიფერი მეუცხოვებოდა და გაშტერებული ვიქნებოდი, მაგრამ ასე არ გაუგიათ და არ აუხსნიათ ჩვენებს!.. იმათ უფიქრიათ: ეს სწორეთ შურისა და სიხარბის საქმეა, თვალი ჰკრეს, გაღალესო და ისევ საჩქაროთ დავუბრუნებივართ სოფელში. ძიძისაც გზაზე ერთ ვილაც მკითხავთან გაუვლია, გამოულოცვინებია... შეუ-

ბამთ ჩემთვის ყელზე ღინქილა, მწარე-ბალი და მიუ-
ყვანივართ სოფელში— შინ. იქ, რასაკვირველია, მომბრუ-
ნებია გული და ისევ დამიწყია სიცილი. ჩემი ძიძა დარ-
წმუნებულა, რომ სწორეთ გასქრა შელოცვამ, გამობრუნ-
და ყმაწვილი, ახლა აღარა უქირს-რაო და მახარობელიც
უჭრენია სასახლისაკენ.

„ძიძაოზა“ და ყმაწვილის სოფელში გაბარება ია-
ტორიული ჩვეულება იყო ჩვენს ქვეყანაში: მეფეები და
მთავრები ერისთავებს აბარებდენ და აზრდევინებდენ თა-
ვის შვილებს, ერისთავები და დიდებულები— აზნაურებს
და აზნაურები-კი გლეხებს; უფრო ხშირათ თავადებიც
გლეხებს აზრდევინებდენ! ნუ გგონიათ, რომ მაშინდელი
მშობლები უგულო ყოფილიყონ და შვილები დღევან-
დელ დედებზე ნაკლებ ჰყვარებოდეთ!.. აქ სულ სხვა მი-
ზეზი და საუუძველი იყო: ეს გაზდილ-გამზდელიობა აკავ-
შირებდა ერთმანეთთან სხვა-და-სხვა წოდებას. გარდა ნა-
თელ-მირონობისა, თითქმის სისხლ-ხორცობა არ მიაჩნდათ
ისე მტკიცე კავშირათ, როგორც გამზდელ-გაზდილობა.
არა თუ ძიძის შვილები და მათი ახლო მონათესავენი,
მათი შორეული მოყვრებიც კი მზათ იყვენ ყოველ შემ-
თხვევაში თავი დაედვათ გაზდილის გულისათვის და გაზ-
დილიც მარად ექომაგებოდა ამ ხალხს და მისი ბრალია,
რომ ამ უკანასკნელ საუკუნემდე ჩვენს ქვეყანაში უფრო
კაცური და კეთილი განწყობილება იყო მაღალ და და-
ბალ წოდებას შუა, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. რა თქმა
უნდა, რომ ამ გონიერული ჩვეულების მიზეზი იყო სო-
ფელში ჩემი გაბარებაც. და კურთხეულიმც იყო ეს
ჩვეულება!.. არ შემიძლია, არ გამოვტყდე, რომ თუ კი
რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალო-

ბით, რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული და გლახების შვილებთან ერთად ვიზღებოდი.

საწერეთლოში, ზემო იმერეთში, ბევრი კარგი სოფელია და მათ რიცხვში ურევია სავანეც, ის სოფელი, სადაც ჩემი ძიძა ცხოვრებდა და მე ვიზრდებოდი. როგორც სათვალდათვალათ, ისე ჰაერის სიკეთითაც ის საუცხოვო რამ არის და მიტომაც დაურქმევიათ „სავანე“, ე. ი. მოსასვენებელი ადგილი. საჩხერეზე შორს არ არის; ჩვენი სახლიდან ნახევარი საათის სასიარულო თუ იქნება. აქ ავიდგი მე ფეხი, აქ ამოვიდგი ენა და აქედანვე იწყება ჩემი მახსოვრობაც. თვალ წინ მიდგია ისლით გადახურული ხის სახლი წინა და უკანა კარებით, უფანჯრუსარკმლო, მხოლოდ ორი საკვამლურით, ანუ საფაფურით, საიდანაც კვამლი გადიოდა და სამაგიეროდ სინათლე შემოდებოდა. შუა კერაზე, მხარეთქოზე წამოწოლილი, დევივით, იღვა დიდი უძარ-მძარი ჯირკვი და გაუსხლელათ ზამთარ-ზაფხულ ცეცხლი გუზგუზებდა. გლახის ოჯახი დილიდან საღამომდე სულ მოძრაობაშია, საქმე არ გამოეღვევათ და ამიტომაც ბავშვების გრძნობა-გონება სუყოველთვის გართულია. კაცები დილითვე აღრე მიდიან სამუშაოდ ყანებში, თუ ტყეში, სადილი და სამხარიც იქ მიუდით და დაღამებამდე ძვირათ ბრუნდებიან სახლში. ქალები-კი საოჯახო საქმეზე ტრიალობენ. მათ ხელშია საქონლის მოვლა, ფრინველების პატრონობა, სახლის დაგვა-დასუფთავება, სადილ ვახშმის მზადება და მრავალი სხვა საწვრილმანო რამეები. ბავში რომ თვალ-ყურს ადევნებს იმათ მუშაობას, თვითონაც ძალა-უნებურათ მონაწილე ხდება და სწავლობს. ხუთი-ექვსი წლისამ მე ძალიან კარგათ ვიცოდე, თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურის-გდება, ფრინველის მოვლა, სადილ-ვახშმის მზადება, გაც-

რა-გამტკიცვა, გამოცხობა, სხვა-და-სხვა გვარ შექამადის მომზადება და სხვანი. შესწავლილი მქონდა, თუ როდის და როგორ უნდადა: ხენა-თესვა, თოხნა, მკა, სხვლა და სხვანი, ასე, რომ ჩემი შესაუერი ხელ-საწყო რომ მქონდა, ყველაფერს მოვანერხებდი; არ ვიცოდი მხოლოდ წინდა-პაიჭის ქსოვა და კერვა და ისიც მიტომ, რომ ამბობდენ: „ქალის ხელ-საქნარი კაცისთვის დიდი ცოდვა არისო“ და მეც მეჯერა. მჯეროდა, მაგრამ ჩუმათ მაინც გავტეხე ცოდვა და ვისწავლე მატყლის ჩეჩვა და ბამბის პენტვა. აი, როგორ მოხდა ეს: ჩემი ძიძის შვილი, რომელიც ჩემთან ძუძუ-შენაწოვარი და ჩემი კბილა იყო, არასოდეს არ მშორდებოდა, სულ ჩემთან იყო. ერთხელ ავდრიანი დღე იყო და ქალებმა რომ ყანაში მუშებს სამხარი წაუღეს, ჩვენ შინ დაგვტოვეს, თან აღარ წაგვიყვანეს. გვეწყინა, მაგრამ რაღას ვიზამდით? დავრჩით მარტო, — მოგვეწყინა. ჯერ დანასობია ვითამაშეთ, მერე კენტობია, მაგრამ მაინც ვერ გავერთეთ, რადგანაც ამ გვარი სათამაშოები მოწყენილი და მობეზრებული გვქონდა. ძიძის შვილმა მითხრა: „მოდი, ერთი, ბაბუას წვერები დაუჩეჩოთო!“ ჩამოიღო საჩეჩელი, მოიტანა მატყლი და დაუწყო ჩეჩვა, თანაც ასე იძახოდა: „ასე დაეჩეჩოს ბაბუას წვერებო“. ეს ძალიან მომეწონა და მეც მივბაძე. დიდხანს ვერ ვანერხებდი ჩეჩვას; ორჯელ-სამჯელ საჩეჩელის ჩხირები მეჩხვლიტა, მაგრამ მაინც თავი არ დამინებებია. ვინ იყო ის ბაბუა, ან რას ვერჩოდით? ეს წარმოდგენილი არცერთს არ გვქონდა, მაგრამ ძალიან აღტაცებაში მოვყავდით ამ ბაბუას წვერების ჩეჩვას, ასე რომ თითქმის დავიქანცეთ... ბოლოს ისევ ძიძის შვილმა თქვა: „კმარა ამდენი ჩეჩვა, ახლა გავბენტოთ და ქარს გავატანოთ ბაბუას წვერებო“. ჩამოიღო ლარი, მოიტანა ბამბა და

დაუწყო პენტვა. თან პენტავდა და თანაც ლარის ბაგა-
ბუგის ხმაზე ბუქნას უვლიდა. მეც, რასაკვირველია, გა-
ვიმეორე მისი ნამოძღვრალი და ისე შეგვიყვარდა ეს „ბა-
ბუას წვერის“ თამაში, რომ შემდეგში, როგორც-კი გა-
ვიგულვდით სადმე ქალებს, სულ ამას ვთამაშობდით და
ისე კარგათაც-კი შევისწავლეთ საჩეჩლის და ლარის ხე-
ლი, რომ ქალებიც ველარა გვჯობნიდენ. ძალიან ვფრთხი-
ლობდით, რაც-კი შეგვეძლო, მაგრამ ერთხელ მოგვასწ-
რეს ქალებმა და ჩემმა ძიძამაც ჩამოიკაწრა ლოყები: „ვუი-
მე! რა გიქნიათ ეგ, შვილებო? ეგ ხომ დიდი ცოდვა
არის?.. ქალების ხელსაქნარი რა თქვენი საქმეა?.. და
მერე ბატონებმაც თუ გაიგეს სასახლეში, — რას იტყვიანო?“
იმ დღიდან გვიმაღვდენ ლარსაც და საჩეჩელსაც, მაგ-
რამ გვიან-ლა იყო. ყმაწვილის გრძობა-გონება მოუსვენ-
ნარია, ყოველ წუთს მოძრაობაშია, მაგრამ ფეხ-მოუკიდე-
ბელი კი არის, დიდხანს ერთსა და იმავე საგანს ვერ შერ-
ჩება. ერთ-გვარობა და ერთ-ფერობა მალე ჰბეზრდება და
საგნიდან საგანზე გადადის: ამიტომ ოთახში ყოფნა ეზა-
რება, რადგანაც, რაც-კი ოთახში რამ არის, ყველაფერი
ნაცნობია მისი, თვალი შეჩვეული აქვს, და ველარ არ-
თობს მის გრძობა-გონებას. ის გარბის მინდვრათ ცა და
მიწას შუა, სადაც სანახაობა მრავალ-ფერი და უთვალა-
ვია მისთვის. შინ დარჩენა ჩემთვისაც, რასაკვირველია,
დასჯა იყო, მიყვარდა ხოლმე ყანებში სიარული, სადაც
მუშები იმღეროდენ, მაგრამ დიდხანს ვერც იქ ვრჩე-
ბოდნი, რადგანაც მე თითქმის ყურადღებას არავინ მაქ-
ცევდა, თავის საქმეზე იდგენ. ვინ არ იცის, რომ ყმა-
წვილის ბუნება თანაზიარია, ყოველთვის სურს, რომ თვი-
სი გულის პასუხი სხვებსაც გადასცეს, შეატყობინოს ხოლ-
მე და ეს მხოლოდ შეუძლია თვის ტოლ-ამხანაგებთან.

ხშირათ, როდესაც ყმაწვილი ველარა ჰხედავს ტოლ-ამხანაგს, უსულო საგნებს ესაუბრება ხოლმე... ქვას, ხეს, ყვავილს ბალახს და სხვა.. პირუტყვებთან ხომ რაღა! ისე სიამოვნობით მუსაიფობს ხოლმე, რომ მეტი აღარ შეიძლება!.. მხოლოდ დიდებთან ვერ ახერხებენ ყმაწვილები სიტყვა-პასუხს და გულს არ უხსნიან მათ!.. და ეს კი თვით უფროსების მედიდურობისა და აუყოლნელობის ბრალია. ცხადია, რომ მეც ამიტომ ვერ ვრჩებოდი დიდხანს ყანაში მუშებთან. მაგიერათ სამწყესურში წასვლა, მინდვრად და ტყეში, და იქ დარჩენა ჩემთვის ს:მოთხეში შესვლა იყო. გათენდებოდა თუ არა, უქულო, ფეხშიშველა გავრბოდი მწყემსებისაკენ და დაღამებამდი იქა ვრჩებოდი. ყმაწვილი, რომელიც-კი სოფელში არ გაზდილა, ბუნებაზე სრულიათ მოსხლექტილია. ის არის მოკლებული უპირველესს ბედნიერებას. ქალაქში გაზდილ ბავშს, გენიოსიც რომ იყოს, მისი მასწავლებელი სიტყვით და ნახატებით ისე ვერ გააცნობს ბუნებას, როგორც სოფელელი იცნობს თავის საკუთარი ნახულობით. სოფელელს თვალ წინ უდგას ყოველთვის ბუნება მისის სხვა-და-სხვა ფერობით, გაცნობილი ჰყავს ყოველ გვარი ოთხფეხი, ფრინველი, ქვემძრომი, მწერი, მცენარე და იცის მათი ზნე და ჩვეულება; ყველა მის თვალწინ რბადება, იზრდება, იშლება, იფურჩქნება, აჰყვავდება, მოაქვს ნაყოფი და კვდება, — ყველა მათგანის ჭირისა და ლხინის თანამოზიარვა და ამიტომაც ეთვისიანება მათ. რომელ მხატვრობას შეუძლია გადასცეს ბავშს ის, რასაც სოფელში მყოფი თავის თვალთ ჰხედავს? ავიღოთ, თუ გინდა, სულ უკანასკნელი: აი, მოღის, მოღრუჩუნობს დედა-ლორი და მას ცქრიალით უკან მისდევენ პატარ-პატარა ჰყვილა გოჭები. ძუძუს ეხვეწებიან... დედა მიღის ჩრდილში სად-

მე და წამოგორდება მხარ-თეძოზე: მისცვივდებიან შვილები და მიეძაბრებიან ძუძუებს; სიამოვნების ნიშნათ აქიციენებენ პატარა გადაპრეხილ კულებს და დედაც თვალ-დახუჭული დაჰხარის. დაღრუწუნებს მათ... აგერ, კრავები კუნტრუშობენ, თიკნები დახტიან... გოჭები ჭიდაობენ, კვიცები კოტრიალობენ და სხვანი—სულ მრავალ ფერობა და სხვა-და-სხვა სანახაობა... უყურებს ბავში და თვითონაც, გულ-შექნილი, ხტის და თამაშობს!.. ამაებს ყველას მოკლებულია ქალაქელი. „გიმნასტიკაო“—მეტყვიო!.. მაგრამ გიმნასტიკა მხოლოდ ტანჯვაა ბავშვის და სხეულის ჯორჯვა. სხვადა-სხვა ნაწევრებს ადამიანის გვამისას განაერთი და იგივე მოთხოვნილება აქვს?.. მე ეგება მარტო ფეხი მინდა ვავარჯიშო და იმ დროს ხელი შევასვენო. ყველაფერს თავისი დრო აქვს და ამ დროს თვითონ ბუნება უფრო უტყუვრათ უჩვენებს. გიმნასტიკის დროს - კი, წინააღმდეგ ჩემის მოთხოვნილებისა, უნდა მხოლოდ სხვის ბძანებით ვიმოძაო. მაგალითად, მე, როცა სირბილი მინდა, ის გამაჩერებს ერთ ადგილზე, მომცემს ხელში მძიმე რკინებს და, გინდა თუ არა, ხელები ავარჯიშეო... ხელოვნებას შეუძლია, რომ დაიმორჩილოს, ე. ი. დაამახინჯოს ბუნება, მაგრამ, რომ შეცვალოს და თავისი სურვილით ვითომ გააუკეთესოს, არა მჯერა. აბა, წარმოიდგინეთ ერთი მხრით თავისუფალი, შევლივით მონავარდე, სოფლელი ბავში და მეორე მხრით დაჩანჩურებული ქალაქელი ყმაწვილი!.. ფეხსაცმელი უჭერს და მახოლები სტანჯავს... გამოსუდრულა ტანთსაცმელში, საძრაობა აღარა აქვს; ეუბნებიან: ქკვიანი იყავი, რაც ჩვენ გირჩიოთ, მხოლოდ ის იკისრე შენცო!.. იმ საბრალოს ერთი გაკოტრიალება ქვეყანას ურჩევნია, მაგრამ განა გაბედავს, რომ ტანისამოსი დასვაროს?.. იზრდება ბძანებით მომავალი ქლეკი და მუშია.

ქართველების ოდენი სხვა-და-სხვა გვარი სათამაშო
თითქმის არც ერთს ხალხს არა აქვს და ყოველგვარი სა-
თამაშოც უთუოთ მისთანაა, რომელიც ჭკუა-გონებასა
და სხეულს წვრთნის, ავარჯიშებს. ყველას არ ჩამოგითვ-
ლით აქ, რადგანაც შემდეგში კიდევ მექნება მათზე მსჯე-
ლობა განსაკუთრებით და დავასახელებ მხოლოდ „ბურ-
თაობას“. აბა, რომელი გიმნასტიკა შეედრება მას!.. ბურ-
თაობის დროს თვალი, ფეხი, ხელი, თავი, ტანი და
ყოლიფერი თანასწორათ ეჩვევა სიმარდეს. ქართულ სა-
თამაშოებს ბავშვები თავის ხელით აკეთებენ, მაგალითად,
ტაფარიკს თვითონ გამოკრიან ხოლმე, შეილდ-კოდალს—
იკეთებენ... ბურთს თავის ხელით ამზადებენ და ეს შრო-
მა კიდევ უფრო აყვარებს პატარა პატრონს თავის საკუ-
თრებას!.. ნაყიდი სათამაშოები და მუქათათ ნაშოვნი ტი-
კინები ქალაქებში მუქთა-ხორობას აჩვენენ ყმაწვილებს
და უფრო უფუჭებენ ხასიათს. ეს მე ჩემ თავზე გამომიც-
დია! სხვისი ვაკეთებული და ნაყიდი სათამაშოები არა-
ფრათ არ მიმაჩნდა და ჩემსას კი ვუფთხილდებოდი ხოლ-
მე. პატარაებს უყვართ დიდების მიბაძვა და მეც რომ
ხუხულა-სახლებსა და ბელელ-სასიმინდე-წისქვილებს
აეაშენებდი ხოლმე, — ჩემს სიამოვნებას საზღვარი აღარ
ჰქონდა. თავი მომქონდა, რომ მე თვითონ ვაკეთებდი. აბა
წარმოიდგინეთ სოფლელი ბავში, რომელსაც თავის ხელით
ვაკეთებული ბურთი ხელში უჭირავს და თავისუფლათ
გაპკრავ-გამოპკრავს ხოლმე ხტუნვითა და სირბილით და
შეუდარეთ ქალაქელს!.. იმ საცოდავს უჭირავს ხელში
ძაფზე გამობმული ბურთის ბურთი და შიშით ვეღარ ინ-
ძრევა, არ გამიფრინდესო... რომ სიტყვა აღარ გავაგრ-
ძელო, მოკლეთ ვიტყვი, რომ სოფელში გაზრდილ და

— ილია კულევაძე, „სიბნელონი“ — სტამბოლში, 1908 წელს და „სოფელი“

და ქალაქში მყოფ ბავშვებს შუა ისეთი განსხვავებაა, როგორც ნამდვილსა და მის აჩრდილს: შუა ეს უბედურება ბედმა თავიდან ამატდინა მე და ექვსი-შვილი წლის ნამდვილი ბუნების შვილი ვიყავი: ტან-მრთელი, მალხაზი, კეთილი, ყველას მოსიყვარულე და თავისუფალი, როგორც სამოთხის შვილი. დიალ, სანამდი სოფელში ვიზრდებოდი, სრულიათ ბედნიერიც ვიყავი, თუმცა ხან-და-ხან კვირაში ერთხელ თუ ორჯელ ჩემს ბედნიერებას შეაფერხებდნენ ხოლმე სასახლიდან ჩემ სანახავად გამოსულები.

„დღეს ბატონები გამობრძანდებიანო!“ — იტყოდა ხოლმე ჩემი ძიძა: გამწმენდა, გამბანდა, მომრთავდა, თითქოს სადღესასწაულოთ, და აღარ გამიშვებდა გარეთ. მარტლაც იმ დღეს გამოვიდოდნენ ჩემ სანახავათ დედ-მამა დიდი აპბითა და აპალით, ისე, როგორც-კი შეშვენოდა ბატონ-ყმობის დროს, და მთელი სოფელი ცქერათ გადაიქცეოდა ხოლმე. იმათი გამოსვლა ჩემთვის მხოლოდ სასეირნო და სათამაშო იყო. ვიცოდდი, რომ ისინი ბატონები იყვნენ და მე მათი შვილი ვიყავი. როგორც ისინი, ისე მათი მხლებლები მოწიწებითა და აღერსით მეპყრობოდნენ: მკოცნიდნენ, ხელში ამიყვანდნენ ხოლმე, საჩუქრებს მაძლევდნენ და მანებიერებდნენ, მაგრამ მაინც მე მათი მობრძანება ბევრათ არაფრათ მუპიტნავებოდა, რადგანაც გული ტყე-მინდვრისა და სამწყესურისაკენ მქონდა. კიდევ ჩემი ბედი, რომ ისინი დიდხანს არ იცდიდნენ სოფელში და მეც, გავგულებდი ხოლმე თუ არა მათ ცოტა მოშორებით, ისევ გავრბოდი სამწყესურში. იქ სოფლის ბიჭები, ჩემი ამხანაგები, გამომკითხავდნენ ხოლმე: „რა მოგიტანეს, რა გითხრეს ბატონებმა, როგორ იყვენო?“ და სხვა. ამის გამოკიხვის შემდეგ, ჩვენც მაში-

ნვე «ბატონობის» თამაშს დავიწყებდით ხოლმე: ზოგიქალ-
ბატონს წარმოადგენდა, ზოგი ვითომ ვაჟბატონი იყო,
ზოგიც მხლებლები!.. გადავჯდებოდით ჯოხის ცხენებზე
და ჩვენს მხიარულებას საზღვარი არ ჰქონდა. ზემოთაც
მოვიხსენიე, რომ ქართველებს ურიცხვი და უთვალავი
სამათამაშოები გვაქვს-მეთქი. ერთი მათგანი სამუდამოთ
ჩამრჩა გრძნობა-გონებაში, თუმც ის თამაშობა თავის-
თავად სახალისო არ არის. ეს გახლავთ „ქრობია“.
ერთი უფროსთაგანი კრუხობას იკისრებდა, სხვები წიწი-
ლები ვიყავით, გავაკეთებდით წრეს, ჩავაბამდით ფერ-
ხულს და ვტრიალობდით. ქორი მოდიოდა წიწილების
მოსატაცებლათ, კრუხი იგერებდა, სანამ ძალ-ღონე ჰქონ-
და. ბოლოს ქორი ხან ერთი კუთხიდან, ხან მეორე
კუთხიდან მოვარდებოდა, გაგლეჯდა წრეს და გაიტა-
ცებდა წიწილს; მაშინ წიწილები გაიფანტებოდნენ, მიიმა-
ლებოდნენ აქეთ-იქით და გამწერებული კრუხი კი, შვი-
ლებს რომ აქეთ-იქით მიმალულსა და მიხიზნულს დაი-
ნახავდა, თვითონ გამოუდგებოდა ქორს, დაადგებინებდა
და დაიბრუნებდა ხოლმე გატაცებულ წიწილას. მაშინ ხელ-
ახლა იწყებდა ქოთქოთს, შეიკრებდა წიწილებს და გა-
აბამდა წრეს. მართალია, გამარჯვებული კი ყოველთვის
კრუხი რჩებოდა, მაგრამ იმ საბრალოს მოსვენება არ ჰქონ-
და და იტანჯებოდა. ეს თამაში მე არ მიყვარდა, თუმ-
ცა ყოველ დღე სხვა-და-სხვა თამაშობას ამითი ვაბოლა-
ვებდით ხოლმე. მეცოდებოდა კრუხი და ხშირათ ვეკით-
ხებოდი ხოლმე ძიძას: „რა დაუშავა კრუხმა ქორს, რომ
წიწილებს ტაცებს ღ არ ასვენებს მეთქი?“ — „ქამა უნდაო!“
მიპასუხებდა ხოლმე ძიძა და დაიწყებდა სიცილს. არ
ვიცი, ეს თამაშობა, რომელიც სავარჯიშოთ დიდი არა
არის-რა, განძრახ იყო გამოგონებული რაიმე სამნიშნენ-

ლოთ, თუ ისე შემთხვევით, უბრალოთ, მაგრამ დღეს რომ ვუკვირდები, ძალიან მაგონებს ჩვენი ქვეყნის ბედს. ჩვენი ცხოვრება, ჩვენი ისტორია სწორეთ ქორიბიას წარმოადგენდა: საქართველო კრუხი იყო, სიცოცხლე გამწარებული, და სხვა მისი კუთხეები — წიწილები!.. მტრები ქორებივით ესეოდენ... იტაცებდენ ხან ერთს მხარესა და ხან მეორეს, მაგრამ საბოლოოთ კი საქართველო მაინც კიდევ იბრუნებდა ხოლმე დაკარგულ მხარეს და გაერთიებული, ფერხულ-ჩაბმული წრე ბოლოს იქნევდა ძლიერათ. მაშინ მე ეს არ მესმოდა, მაგრამ გულზე კი რაღაც უნებურათ მკბენდა და მეჯავრებოდა „ქორობია“. რასაკვირველია, თუმცა მისი თაქაშობა ყველას კი უნდოდა, მაგრამ სიყვარულით კი არავის უყვარდა. ერთხელ, სახლში რომ დაებრუნდი, მოწყენილობა შემნიშნა ძიძამ და მითხრა: „რა იყო? ქორობია ხომ არ ვითამაშნიათ?“

— ვითამაშეთ და ქორმაც მე გამიტაცა-მეთქი! — ვუპასუხე სიცილით. ძიძამ ჩამიკრა გულში და დაიწყო ტირილი. მე გამიკვირდა და ვკითხვე: „რა გატირებს-მეთქი?“ — ის მატირებს, რომ ხვალ ჩემ წიწილასაც მოიტაცებენ და მომაშორებენო!.. წიწილას რა უჭირს, მაგრამ, როგორ აიტანოს და როგორ-ღა გაძლოს კრუხმა უმისობით?“ ეს რომ თქვა, გული ამოუჯდა, მოუმატა ტირილს და უფრო ძალუმათ მიმიკრა გულზე... მე თუმცა არა მესმოდა რა, მაგრამ მივხვდი, რომ აქ კარგი არა არის რამეთქი და დავიწყე ტირილი... ვიტირე, ვიტირე და ჩამეძინა ძიძის კალთაში. მეორე დღეს კი ყოველივე გავიგე: სამუდამოთ გამომათხოვეს სოფელს და გამიყვანეს სასახლეში, სადაც სულ ახალი ცხოვრება უნდა დამეწყოს. სასახლეში აღრეც ბევრჯელ ვყოფილვარ, მაგრამ, რომ გამომიყვანეს, მაინც ბევრი რამ მეუცხოვა. ჩვენებს თი-

თქმის ყველას ვიცნობდი და სტუმრებმა კი სწორეთ
გამაქეცეს. ხან ერთთან მივყავდით, ხან მეორესთან. მე-
აღიერსებოდენ და მკოცნიდენ. ისე მეხვეოდენ გარს,
როგორც ჩხიკვები ბუს. „ეი სოფლის ბიჭო!“ — დაიძახა
მამაჩემმა, — შენ ახლა ბატონობა უნდა ისწავლო და ბა-
ტონიშვილობას უნდა მიეჩვიო, რაც გითხრან, დაიჯერე
თორემ, თუ ურჩობა დაიწყე, წაგიყვან და დაგამწყვდევ
ისე როგორც ის პატარა ბიჭი მყავს დამწყვდეულიო“.
შომკიდა ხელი, მიმიყვანა და გამაჩერა სარკის წინ, სადაც
თავიდან ფეხებამდე ნათლად გამოვიჩნდი და სიცილი და-
ვიწყე.

— ხომ ხედავ? — მკითხა მამაჩემმა.

— რატომ არა!.. ბრმა ხომ არა ვარ?

— იცნობ? — მკითხება მამა.

— რა დიდი ცნობა უნდა?

— ხომ არ გინდა, რომ დაეჭირო?

— ვისა?

— ამ პატარა ბიჭს.

— ბიჭი კი არა, ის არ გინდა კიდევ! ჩემი ლანდია.

— რა იცი, რომ ლანდია?

— რატომ არ ვიცი!.. განა ცოტა მინახავს წყალში?

— ამ სიტყვაზე სუყველამ სიცილი ასტეხეს და გაიკვი-
რვეს. — „შენი რისხვა ნუ მომეცემა — წამოიძახა მოუარა-
მა — შენი რისხვა ნუ მომეცემა, რომ იტყვიან: კვიცი გვა-
რზე წავაო, სწორეთ მართალი ყოფილა! სოფლის ბავში
რომ ყოფილიყო, რას მიხვდებოდა!.. მე რომ პირველათ
სარკეში ჩავიხედე, ქალარა მერია, მაგრამ მაინც კინალამ
გავგიჟდი, ისე გამიკვირდა!..“ ეტყობოდა, მოუარავს კი-
დევ ბევრი რამ უნდოდა ეთქვა, მაგრამ დედა-ჩემმა გაა-

წყვეტინა სიტყვა, დაიძახა და მკითხა: წყალშიო? როგორ თუ წყალში?

— ისე. როცა სათევზოთ დავდიოდი ხოლმე ან ყვირილაში, ან იზვარაში, წმინდა წყალში ყოველთვის გამოვჩნდებოდი ხოლმე.

— მარტო უენ?

— მარტო მე რათა? წყალში ყოველიფერი გამოჩნდება: ხარი, ძროხა, ცხენი. დღე ყოველიფერი გამოჩნდება, ღამე-კი მარტო ვარსკვლავები და თვარე გამოჩნდება ხოლმე.

— თევზს როგორ-ღა იჭერდი?

— პატარაებს ჩქიფით და დიდებს კი ხელაობით. შეეყოფთი ხოლმე ხელს ჯილეში, ქვებში და, თუ შევხვდებოდი თევზს, დავიჭერდი და გამოვიყვანდი.

— გველი რო შეგხვედროდა?

— რა ვუყოთ მერე? განა არ შემხვედრია? შეჰყოფთ ჯილეში ხელს, იქ ბევრი ღორჯო გგონია ერთათ თავმოყრილი, გამოგაქ და თურმე გველია დახვეული... გაიმლება და შემოგვეხვევა კლავზე.

— მერე... არ გეშინოდა? — შემომკივლა დეღამ.

— არა! დავასხვერტებდი ხოლმე რიყეზე.

— რომ ეკბინა?

— ნწუ, ამა! წყალში როდი იკბინება, შხამი როდი აქ თან. წყალში ჩასვლას რომ დააპირებს, გველი წვანე შხამს იქავე ქვაზე წამოანთხევს. წყლიდან რო ამოვა, მერე ისევე ალოკავს და გაუდგება გზას. მაშინ თუ ვისმეს შეხვდა და უკბინა, ძნელია, მზის ამოსვლისას თუ უკბინა, მზის ჩასვლამდის ვეღარ გაატანს; და მზის ჩასვლისას თუ უკბინა, მზის ამოსვლას ვეღარ მოესწრება კაცი, მოკვდება.

— რო ველარ მიაგნოს თავისი შხამი?

— თუ ვინმემ დაუმალო, ან შხამიანი ქვა გადაუგდო, მაშინ წყლის პირზე დაიწყებს ძებნას გველი, ირბენს, ირბენს და, რო ველარ ნახავს, ჯავრით დაუშენს თავს ქვაზე და მოკვდება.

— შენ რა იცი ეგა?

— შარშან ყვირილას პირზე ვნახეთ მაგრე მკვდარი გველი. არც თავი ჰქონდა გაქეპყილი და არც წელი მოწყვეტილი, ისე იყო კვდარი და მეთევზეებმა თქვეს, შხამი დაეკარგებოდა და თითონ მოიკლავდა თავსაო.

— რაზე იჭირვებს საქმეს, რატომ თან არ ჩაიტანს იმ შხამს წყალში?

— დაწყევლილია!.. მერე და შხამი რო ჩაიტანოს წყალში, წყალს ხომ მთელი სოფელი სვამს და დიდი და პატარა სულ არ მოიწამლებოდენ ერთიანად? ჩემს სიტყვა-პასუხზე დედას ეცინებოდა და თავზე მისვამდა ხელს და მეც, რაღაი კი სოფლის ამბავი მომაცოლეს, მზათ ვიყავი, რომ სალამომდის მეტიტინა. მაგრამ სხვებმა გაგვაწყვეტინეს საუბარი. დასწყევლოს წმინდა გიორგიმო — დაიძახეს აქეთ-იქით — ტფუ, ტფუ! ვილაც სწორეთ ჩვენ ძვირში არისო და გადავიდენ სხვა საუბარზე. ამასობაში სადილობამაც მოატანა და გადაიძახეს ბიჭებს აივანზე, რომ სადილი მოეტანათ.

უცბათ ოცი-ოცდა ათი მეტი ფარეში შემოიჭრენ და გაჩერდენ შუა ოთახში. ბატონები მივიდენ, ჩამომწკრივდენ ტახტზე; პირდაპირ, მეორე ტახტზე აზნაურშილები დასხდენ და თავში ღვდელი დაუჯდათ. კიბეზე ვილაცამ დაახველა, თქვეს—მოურავიაო და მართლაც ის იყო, მოუძღოდა წინ სადილს, შემოვიდა და მიეყუდა სკეტს. იმას შემოჰყვენ სხვებიც. ხელოსნებს პური მოჰ-

ქონდათ ხელ-კალათებით, მზარეულებს კი ქოთნებით და ქვაბებით სხვა-და-სხვა საქმელები. მიდგეს კუთხეში და გაჩერდენ. აბა, ჰე! ხელი დაგვაბანიეთო, ბძანეს ბატონებმა. ერთმა ფარეშმა ტაშტს დაავლო ხელი, მეორემ თუნგს და მესამემ ხელ-საწმენდს. ჩამოუარეს რიგით და ყველას ხელი დააბანიეს. მერე ორმა ბიჭმა შემოიტანა გძელი და ვიწრო ხის სუფრა ოთხ-ფეხიანი, რომელსაც ერთი ფეხი გამოვარდნილი ჰქონდა. „შეუყენეთ ფეხიო“ — უბძანა ბატონმა. ბიჭები სულ ერთიანად გაცვინდენ გარეთ და თვალის დახამხამებამდე ერთმა შემოარბენინა ქვა, სხვებიც ისევ უკან მოსდევდენ, გადააბრუნეს სუფრა და შეიქნა ერთი კაკი-კუკი. გაუმაგრეს ფეხი, მაგრამ ცოტა მეტი მოუვიდათ, ფეხი დამოკლდა და სუფრამ ყანყალი დაიწყო. „შეუყენეთ ნაფოტი“-ო, ბძანა ბატონმა. გაცვინდენ ბიჭები ნაფოტის მოსატანათ. კიდევ ისევ ერთმა მოიტანა ნაფოტი და სხვები უკან მოსდევდენ, შეუყენეს სუფრას და გაამაგრეს. როგორც იქნა, ამ ქირს გადარჩენ, მაგრამ მწუხარება ამითი მაინც არ გათავებულა. დამშეულს ძაღლებს რომ სადილის სუნი ეცათ, დრო იხელეს, შემოცვინდენ ოთახში, შეძრვენ სუფრას ქვეშ და წამოწვენ. — არიქა, დაგვიხსენით ამ ძაღლებისაგანაო, დაიყვირა ბატონმა. ბიჭებმა დაავლეს ჯოხებს ხელი და დაუწყეს სუფრას ქვეშ ძაღლებს ცემა. ძაღლები იღრინებოდნენ, იკბინებოდნენ, დიდხანს არ უნდოდათ, რომ გამოსულიყვენ სუფრის ქვეშიდან, მაგრამ ბოლოს, ძალა რომ დაატანეს, იკადრეს და გაცვინდენ გარეთ. ერთი-ორი ძაღლი აზნაურების სუფრას ქვეშაც შემძვრალიყო. ბიჭებმა რომ იმათ ჯოხით ცემა დაუწყეს, ერთმა აზნაურმა იყვირა: „ვაიმე, წვივი, წვივი მომტეხე, შე ოჯახ-დაქეულოვო! ბატონი ჩემის რისხვა ნუ მომეცემა, ჩემი

ჯინი ჭირს და განგებ მიყო ეს საქმეო, — მაგრამ ბიჭი დიდ უარზე იდგა და იძახოდა: ღეთისა და ბატონის რისხვა მქონდეს, თუ უცბებდად არ მომსვლოდესო. ამ შემთხვევამ დიდი სიცილი და ხარხარი გამოიწვია და ის აზნაურშვილიც განგებ აზვიადებდა ტკივილს, ისვამდა წვივზე ხელს და იქყანებოდა. ძაღლები რომ გარეკეს, რამდენიმე ბიჭი კარებზე დააყენეს ჯოხით, რომ აღარ შემოსულიყვნენ. ეს შემთხვევა პირველი არ ყოფილა და უკანასკნელი. არა თუ ჩვენ ოჯახში, სხვის ოჯახებშიაც ამ გვარივე შემთხვევა იყო ხოლმე; თითქმის ყველა იჯრაზე, ყოველ სიდილ ვახშამზე ამ სუფრის ფეხების ცოდვილი იყო და ძაღლების გერება და აზრათ არავის მოსდიოდა, რომ ერთხელვე გაემაგრებინა სუფრის ფეხები და ან ბიჭები სადილობამდინ კარებზე დაეყენებინათ, რომ ძაღლები არ შემოსულიყვნენ ხოლმე. ამ ახირებულობას ისე იყვენ მიჩვეული დიდი და პატარა, რომ უამისოთ ვერც კი შეეძლოთ წარმოედგინათ სადილ-ვახშმის ჭამა, თითქოს ეს ყველა აუცილებელი საჭიროება ყოფილიყოს ისე, როგორც ღვდლისაგან სუფრის კურხევა. ყოველიფერს რომ მორჩენ და დაალაგეს საქმელები სუფრაზე, უცბათ დედაჩემმა შეჰკივლა მამა-ჩემს — რას შერები მაგას! — თურმე მამაჩემს კარგი მოზდილი ლუკმა ჩაედვა პირში ისე, რომ ჯერ ღვდელს „მამაო ჩვენო“ არ ეთქვა და სუფრა არ ეკურთხებინა. ახლა კი გაახსენდა, წამოვარდა ზეზე და ხელით ანიშნა ღვდელს, ღვდელმაც სისწრაფით მამაოჩვენო გადიკითხა, აკურთხა სუფრა და მაშინ კი მამაჩემმა გადაყლაპა ლუკმა და მიუბრუნდა ღვდელსა. „მამაო, კინალამ არ დამახრჩე, შიშით ვერ გადავყლაპე, სირცხვილით ვერ გადმოვაგდე და შენ კი ლოცვა გააქიანურეო“. — შენი რისხვა ნუ მომეცემა, გადავახტი, ორჯელ გადავახ-

ტი, რამდენიც შევიძელი, ჩავაფუჩჩე. ამ სიტყვებზე დე-
დაჩემი გაჯავრდა და უსაყვედურა მამა ჩემს: სულ შენი
სულ-წასულობის ბრალია, რომ ღვდელსაც ცოდვაში აგ-
დებ და გმობას ალაპარაკებ. ვის გაუგონია ლოცვის გა-
დაფუჩჩება და ღვთის მოტყუებაო. ღვდელი გაწითლ-
და და თავის გასამართლებლად წაილულულა: არა
უშავს რა, პური და ღვინო ისეც ნაკურთხია ღვთისაგა-
ნო; ცოტა რომ დააკლდეს, რა უშავსო. რას ამბობ,
ღვდელი, სთქვა დედა-ჩემმა, რაც კი არსებობს ქვეყნა-
ზე ღმერთს უკუთხებია, რო გაუჩენია. მაშ რაღა საქი-
როა კურთხევანი რო ყოველ დღე ხელში გიჭი-
რავს, ეს ბაასი ვინ იცის, რამდენს ხანს გაგრძელ-
დებოდა და რითი გათავდებოდა, რომ მამაჩემს არ
დაეყვირა: კარგია, ახლა რა დროს ეკ არის, მშიაო.
ყველამ ხმა ჩაიწყვიტეს და შეუდგენ გულს-მოდგინეთ
ქამას.

სუფრა სხვა-და-სხვა თავი საქმელებით აივსო, თავ-
თავისი კერძი ყველას საყოფი ედვა წინ, მაგრამ მაინც
მამა ჩემს მოართვეს ხელ-გობით და დაუდგეს წინ ასო-
ასოთ აქნილი რაჭული ხბო, რომელსაც მოსაკითხათ უგ-
ზენიდა ხან ერთს და ხან მეორეს. ისინიც თაყვანისცემით
მოახსენებდნენ ხოლმე: „ღმერთმა ნუ მოგვაკლოს თქვენი
მოწყალებო“. ამ დროს გავიხედე და შუა ოთახში რომ
გამწყარიებულ ბიჭები თავზე გვადგენ და ჩვენ ქამას
რომ უყურებდნენ და ტუჩებს აცმატურებდნენ, მათ რიც-
ხეში ჩემი ძიძიშვილიც იდგა. თვალი მიქნია, მიეხვდი, რაც
უნდოდა, გავაპარე ხელი, ვტაცე შუა ძვალს და ელვა-
სავით გადავუგდე. ბურთში გაჩვეულმა ბაჭმაც, რასაკვირ-
ველია, მიმინოსავით დაიჭირა და იგდო უბეში. ბევრმა
თვალიც ვერ მოასწრო ამ ჩვენ ხორციტ გაბურთავებას,

მაგრამ დედა ჩემმა შენიშნა და სიცილით მითხრა: „შვილო, მარტო მაგას რომ მოუკითხე, სხვებს ხომ გული დაწყდებათო! მაგის ტოლა ბიჭები, ორი-სამი, ხომ ხედავ, სხვაც არისო! ისინი სულ შენი შენიყმები და ვეზირები იქნებიანო! მოუკითხე იმათაცო!“ მე დიდი სიამოვნებით ავასრულე დედის ბძანება და თითო ნაქერი გადავუგდე სამივეს. ეტყობოდათ, რომ ბურთაობაში ისინიც გაწაფული იყვენ, ორმა მათგანმა თითები ისე გამოკრეს ჰაერში მოტრიალე ხორცს, როგორც მიმინომ ბრჭყალები მწყერს, მხოლოდ ერთ იმათგანს, რომელიც უფრო მოზრდილი იყო, გაუვარდა ძირს. „აი დაგესხა თავსლათო!‘ მიაძახეს აქეთ-იქიდან, „ვერ უოფილხარ ბატონის ერთგულიო!“ შერცხვა ბიჭს, მაგრამ ხორცის ნაქერი მარჯვეთ მომუქნა. „პალური მაგასო!“ ბძანა ბატონმა, მიცვინდენ პატარა ბიჭები და ჰკრეს პალური. საკვირველია! ეს პალური არც შეპალურებებს და არც საპალურეს არა სწყენიათ, შეიქნა ერთი საზოგადო სიცილი და ხარხარი. პატარა ბიჭებს პურიც გადუგდეს და ისინიც სიამოვნებით გაცვინდენ გარეთ, რომ პირი ჩაეგემრიელებინათ. სუფრახე ღვინოს არავის არ აძალებდენ, მხოლოდ მერიქიფეებს ეჭირათ ხელში ღვინით სავსე დოქები და დაიცილებოდა თუ არა ვისიმე ჭიქა, მაშინვე აავსებდენ. საღლეგრძელოები არ იცოდენ, პირველს ჭიქას რომ აიღებდენ, მაშინ კი პირჯვარს გამოისახავდენ და იტყოდენ: „დიდებაა ღმერთსა! მოწყალესა ერსა! ღმერთო გაუმაჯვე ბატონსა და ყმებსა, აქა მბძანებელსა! შენდობა მამაო“—ეტყოდენ ღვდელსაც და გადაჰკრავდენ ღვინოს. მერე კი იმდენსა სვამდენ, რამდენიც უნდოდათ. სამიზეზო საღლეგრძელოები-კი ფიქრადაც არ მოსდიოდათ.

სადილი რაც უფრო გძელდებოდა, უფრო და უფრო ეტყობოდა მხიარულება ყველას. იცინოდნენ, ხუმრობდნენ და სასაცილო ამბებს ამბობდნენ, საცილსა და მუსაიფში ხანდახან ფარეშებიც გამოერეოდნენ, მაგრამ თავი კი მხიარულათ ეჭირათ. გათავდა სადილო, სუფრა ალაგეს, ფარეშებმა ხელი დააბანიეს ისევ ყველას და წავიდ-წამოვიდნენ. სახლში მხოლოდ დარჩნენ ბატონები. იმ დროში ნასადილევს ძილი ყველასათვის აუცილებელი საქირო იყო და ამიტომ დედ-მამა საწოლ ოთახში დარჩნენ. მე კი სასტუმრო ოთახში შემეყვანეს და იქ დამტოვეს: „იყავი მანდო და როცა ძილი მოგინდეს, წამოწევი ტახტზე, მუთაქა მანდერ არიო, მიიდევი და დაიძინეო. სანამდის არ აგრილდება, კარში არ გაგიშვებთ, ხომ ხედავ, რომ სიცხით დადამიწას აღმური აღისო. ყოველი ცხოველი გამორეტებულთა, ან ბრაზიანმა ძაღლმა არ დაგგლიჯოს, ან გელმა არ დაგკბინოსო. რა აგრილდება, მაშინ კი პატარა ბიჭებიც გამოიღვიძებენ და იხტუნეთ ერთად ეზოში, რამდენიც გინდოდესთო“. მომიკეტეს კარები და დამტოვეს მარტო. ეს ჰირველი შემთხვევა იყო ჩემ სიცოცხლეში, რომ მარტო დავრჩენილიყავი, და ისიც კარ-დაკეტილ ოთახში. დავლონდი და დავიწყე ფიქრი. მე გული ისევ ჩემი სოფლისაკენ მქონდა. „მართლია, ამისთანა სიცხეში, ვამბობ გუნებაში, მზეში ყოფა და წანწალი არ ვარგა, მაგრამ მაგიერათ რა სჯობია იმას, რომ ხეს ქვეშ ჩეროში იჯდე და დანასობიას ან კენჭობიას თამაშობდე! და აქ კი, არ ვიცი, რა უნდა გავაკეთო? ძილიო, რო მეუბნებიან, განა ძილის გულა ვარ, რომ დღევ ვიკოტრიალო?“ ამ გვარი ფიქრები სევდასავით მომაწვეს. გულზე და ყელში რაღაცა ბურთივით გამეჩარა. უცბათ რაღაცამ გრიალი დაიწყო,

მივიხედვე კედლისკენ და შევნიშნე, რომ (თურმე კედლის სიათი იყო), თითქოს კოლოფის მსგავსი შეიძრაო, გაი-
ლო კარები, გამოხტა გუგული, სამჯერ დაიძახა „გუ-
გუ“-ო და შეყო ისევ თავი, დაიმალა. წამოგვარდი ზეზე,
დამავიწყდა ჯავრიც, მწუხარებაც, ვითქვრე: „ეს გუგუ-
ლი სად შემოფრენილა-მეთქი“. ის სოფელშიაც ვიცო-
დი, რომ გუგული ბუდეს არ იკეთებდა და სხვის ბუდე-
ში სდებდა კვერცხებს. ვთქვი, სწორეთ მერცხლოს ბუ-
დეა აქა და იქ ზის მეთქი, მოვინდომე, რომ მივპაროდი
და ქუდი დამეხურა ზედ. მივეპარე ფეხ-აკრეფით ნელ-ნე-
ლა, დავდგი სკამი და შევდექი ზედ, მაგრამ მაინც ვერ
ავწვდი. საათი მალლა იყო ჩამოკიდული, სკამი სკამზე
დავდგი და ისე ვაპირებდი მიპარვას, შევპოტინდი; მაგ-
რამ ამდროს გამომისხლტა სკამი, გადმოგვარი და გამხდა
ბრეგვა პოლზე. ხმაურობაზე გამოცვინდენ მეორე ოთა-
ხიდან და გაშხვართული რომ მნახეს პოლზე, ჯერ შე-
ეშინდათ, მაგრამ მერე-კი, რომ მნახეს არა მიჭირდა რა,
სიცილი აიტეხეს. მე შემრცხვა და მოვრთე ტირილი.
გული ამომიჯდა და ველარაფერით ველარ გამაჩერეს,
სანამდი ჩემმა უფროსმა დამ არ მომკიდა ხელი და არ
წამიყვანა სამოახლოში, სადაც ჩემი ძიძაც სტუმრათ
იყო.

დედა ჩემი დიდი ძველებურ-ოჯახის ასული იყო.
1820-ში, თეოფილაქტეს დროს, ქუთათელი და გენათელი
რომ დააპატიმრეს და აჯანყება მოხდა, იმ აჯანყებულე-
ბის მეთაურად ითვლებოდა დიდი ივანე აბაშიძე, ახალ-
ციხეს მოკლული. ეს ივანე დარეჯან-ბატონიშვილის,
პირველი სოლომონ მეფის ასულის, შვილი იყო და დე-
დიჩემის მამა. აჯანყებულები რომ დაიმორჩილეს და და-
ამშვიდეს, (უნდა მოგახსენოთ, მისთანა აჯანყება არ ყო-

ფილა, რომ ხალხს რამე ძალიადობა ეხმაროს; მხოლოდ უკმაყოფილებას აცხადებდენ პირდაპირ, დაუფარავად) აბაშიძის ოჯახი აიკლეს და მისი ცოლ-შვილიც სხვებთან ერთად ტყვედ წაიყვანეს. გურიის უკანასკნელი მთავარი, მამია გურიელი, ღვიძლი ძმა იყო აბაშიძის ცოლის; გამოესარჩლა დასა და დის-წულებს, იშუამდგომლა მთავრობასთან და ტყვეები, გარდა დარეჯან ბატონიშვილის ერთი უფროსი ვაჟისა, უკანვე დააბრუნეს გზიდან. მაშინ დედა ჩემი იყო 12 წლისა და ყველაფერი გულის ფიცარზე დაებეჭდა. აბაშიძის სახლობა დაბრუნდა, მაგრამ ყმა და მამული ჩამორთმეული დაუხვდა, ოჯახი აკლებული და განადგურებული. საზრდო რომ აღარა ჰქონდათ და პატრონიც აღარავინ ჰყავდათ, გურიის მთავარმა გადაიყვანა თავის ოჯახში და ცდილობდა, რომ მათი მწუხარება, მომავალის იმედებით, როგორმე გაექარებინა. ყველაზე უფრო დასევდიანდა თურმე დედა-ჩემი: ამას თურმე დარეჯან-ბატონიშვილი აგონდებოდა, რომელიც შვილსავითა ზრდიდა და ანებივრებდა, როგორც შესანიშნავ ბავშვს. დარეჯან ბატონიშვილისა არ იყოს, გურიელმაც განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია დედაჩემს, იმ დროს, როგორც სხვა ყოველ ქართველ დიდ-ოჯახებში, გურიელის სასახლეშიაც თითქმის შინა კაცებათ ითვლებოდენ ფრანგის პატრები და დიდი გავლენაცა ჰქონდათ ოჯახებზე...

ამ ევროპიულათ განათლებულმა და გონება-განვითარებულ მეცნიერებმა დედა-ჩემზედაც დიდი გავლენა იქონიეს: მათი მეოხებით შესწავლილი ჰქონდა, სხვათა შორის, ექიმობა და მეურნეობა. რაც-კი იმ დროში ქართველ-ქალის ხელიდან გამოვიდოდა, ყველაფერი ზედმიწევნით იცოდა: იყო კარგი მწიგნობარი, მეოჯახე, მოხელ-

საქნარე და მასთანაც კარგი აღმზღელი. ცნობის მო-
ყვარეობასთან შრომის მოყვარეობაც შეთვისებული ჰქონ-
და: დილას, მამლის ყვილზე რომ წამოდგებოდა, დალა-
მებამდე ფეხზე იდგა და უსაქმურათ კაცი ვერ ნახავდა.
„სიზარმაცე და უსაქმურობა დედა არის ყოველ-გვარ ბო-
როტებისაო“ — იტყოდა ხოლმე და „კეთილი საქმე-კი
იგივე ლოცვა, ვედრებაო“. მოსამსახურეს ყოველთვის
თვალ-ყურს ადევნებდა, რომ ცუდი არა ჩაედინათ-რა.
უსაქმოთ არავის გააჩერებდა... ყოველ გვარ ხელობას
ასწავლიდა მათ და ზოგს წიგნსაც აკითხებდა. მაშინ,
ბატონ-ყმობის დროს ამგვარი ქცევა საარაკო იყო და
დედა ჩემის მოქმედებაც ბევრს თვალში ეჩხირებოდა.
მკაცრობისა და მრისხანის სახელი ჰქონდა დავარდნილი,
რადგანაც თავი მძიმეთ ეჭირა. „თუ თავი გაუყადრე
ბრბოს, პირს შეგაჩვევს, აღარათ ჩაგაგდებს და რაც უნდა
ურჩიო, აღარ დაიჯერებსო“ — ამბობდა. სასახლეში მისი
ყველას ეშინოდა და დიდი ხათრიცა ჰქონდათ. მაშინ
მეც ისე მეგონა, როგორც სხვებს, რომ დედა ჩემი ცივ-
გული და მრისხანე იყო, მაგრამ გონებაში რომ ჩავხვდი,
მაშინ-კი გამოვიკვლიე სიმართლე. ის იყო ნამეტანი ჩვი-
ლი გულის მექონი და მოყვარული, მაგრამ დიდ-ოჯახ-
ში ნამყოფი, დარეჯან-ბატონიშვილის გაზდილი და პა-
ტრების ნამოწათარი, განგებ პირ-ბადეს იფარებდა, მხო-
ლოთ კეთილი განძრახვით: უნდა გენახათ მაშინ, როდე-
საც სასახლეში ავით ვინმე გახდებოდა, გინდ უკანასკნელ-
თაგანიცა!... დღე და ღამ მოსვენება აღარა ჰქონდა და
თავის ხელით უვლიდა, როგორც შვილს. ვაჭირვებულის
დახმარება რჯულათ ჰქონდა დადგენილი. სულ სხვებზე
ჰფიქრობდა და სხვებისთვის, თითქოს თავის საკუთარ პი-
რადლობაზე ხელ-აღებულო ყოფილიყოს, მუდამ მწუხარე-

ბაში იყო და ყოველ ფერიცვალობა დღეს მტირალი იჯდა ხოლმე. ამბობდენ: ამ დღეს რაღაც ძველებური ამბავი აგონდებაო.

სულ სხვა ბუნების, მიმართულებისა და ხასიათის იყო მამაჩემი. უკანასკნელ დროში წერეთლები მძლავრობდენ და სახუცის ოჯახი კი, მთავრობისაგან ზურგ-მომაგრებული, ყველაზე ბატონობდა. იმ დროს მამაჩემი დედის ერთა მცირე წლოვანი ობოლი ყოფილა; ბიძებიც გადავარდნილი ყოფილან, მეფე სოლომონს ხლებიან თან. ქვრივ-ობოლს ვინ არა სჩაგრავს და, რასაკვირველია, შეძენის სურვილით გატაცებული სახუცესიც არ დააკლებდა ხელს. ერთხელ სახუცის მოურავი მოსულა ბებია ჩემთან და მოუხსენებია: „თქვენ რომ ეზოში ძელქვის პატარა სახლი გიდგათ სახუცეს სურს, რომ დაუთმოთო“. პატრონს, რასაკვირველია, შორს დაუქერია ეს ამბავი, მაგრამ მოურავს მაინც მიუყვანია მუშები, დაუნგრევია სახლი და გადაუტანია. გამწარებულ ბებია ჩემს სახუცისთვის წიგნი მიუწერია: „დიდო ზურაბ წერეთელო! გრცხვენოდეს უკადრისი საქციელისო. დაგვიმარტოხელე ქვრივ-ობოლი და სახლს თავზე გვანგრევეო. ვინ იცის, დრო რას მოიტანს, თუ ღმერთმა ინება და ჩემი მახლი შინ მშვიდობით დაბრუნდა, მაშინ დრო გადაბრუნდება და შენც ესევე საქმე მოგივაო“. პასუხათ ზურაბ წერეთელს აი, რა მოეწერა: „აბაშიძის ქალო, ენა დაიმოკლე, თორემ, ხომ იცი, დროც ჩემ ხელთ არის და გასავალიცო. ჩაგწერ სიაში და შენი ობლიანა მოზღოკში ამოგაყოფიებ თავსო!“ ამ მუქარით შეშინებული ქვრივი გაჩუმებულიყო, მეტი რა გზა ჰქონდა, და შეიღსაც ისე უფრთხილდებოდა, რომ მუდამ გვერდში უჯდა და აღარსად უშვებდა. ამის ბრალი იყო, რომ მამაჩემი ში-

ნაკაცად იყო გაზდილი და მხოლოდ ის იცოდა, რაც დედა მისს ესწავლებია. მუდამ დედის კალთაში თავის დებას ისეთი ზედგავლენა ჰქონდა მამაჩემზე, რომ იმას მთელ მის სიცოცხლეში თვით-ნებობა და ახირებულობა ზნეთ ჰქონდა გადაქცეული. სძულდა ნადირობა, რაც იმ დროში მებატონების ჩვეულება იყო, ეჯავრებოდა აქეთ-იქით სიარული და სულ სახლში იჯდა. შინაც არას აკეთებდა. ამბობდა: „კაცი სიმშვიდისა და მოსვენებისათვის არის გაჩენილი“. არც თვითონ შრომობდა და არც სხვას აწუხებდა. უყვარდა ძილი, აგრეთვე არ სწყინდა, როცა ხედავდა, რომ უსაქმური მოსამსახურეები მთელი დღე მხარ-თეძოზე წამოწოლილი კოტრილობდნენ სახლში. პირის გემო იცოდა, უყვარდა კარგათ ჭამა და სულ იმას იძახოდა: „არიქა, მშიერი არავინ დარჩეს სახლში, დიდსა და პატარას, ყველას საყოფათ აქამეთო“. ბუნებითად ნამეტანი გულ კეთილი იყო, შური და ბოროტება არ ესმოდა, რა იყო, მაგრამ ერთ უბრალო რამეზე უცბათ იცოდა გულის მოსვლა და მაშინ აღარ დაზოგავდა გინდ შორებელი ყოფილიყო და გინდ მახლობელი.

ეს ზნე მოუვლიდა ხოლმე უფრო ხშირათ მაშინ, როდესაც უნებურათ გამოაღვიძებდა ვინმე. მაგრამ სიფიცხე დიდხანს არ გასტანდა. მოვიყვან რამოდენიმე მაგალითს: ჩვენში, როგორც შობის წინ ალილოზე, ისე სააღდგომოთ ქონაზე დადიოდნენ ხოლმე მომღერლები. ერთხელ იმ დროს მოვიდნენ ჩვენსა მექონეები და დაიწყეს „ქონა“, როცა მამა ჩემს ეძინა. „ალათასა, ბალათასა, ხელი ჩაჰკარ კალათასაო“, რომ შემოსძახეს, მაშინ გამოვლძვიდა მამა ჩემს და მიაშურა. მომღერლებმაც რომ დანახეს ლომივით კაცი, პერანგის ამარა, თავ-შიშველა, ფეხ-შიშველა მათკენ მუქარით მიმართული, დაფთხენ, გადა-

ცვიდენ ზოგი აქეთ, ზოგი იქით ყორვზე, თავს უშვე-
 ლეს, მაგრამ თითო-ოროლა აქა იქ მოგროვებული კვერ-
 ცხები კი სულ დამეტვრათ. მამა ჩემი გამობრუნდა და
 უბძანა მოუტრავს: „შემიტყვე ვინ იყვენ ეგ მექონეები,
 რომ ცოცხალი არ გადავარჩინო“. ამაზე დიდი ფიციც
 დასდვა, მაგრამ, რომ გამოიძინა და კაი გუნებაზე დადვა,
 ბევრი იცინა და თავის ბძანებაც გამოსცვალა: „შეიტყვეთ,
 ვინ იყვენ ის საცოდავები, რაც დამტვრევიათ კვეცხები
 სასახლიდან უზღვევით და, ამას გარდა, კარგათაც დაასაჩუ-
 ქრეთო“. ეს ხასიათი რო იცოდენ მისი, მძინარის ყვე-
 ლას ეშინოდა და ფხიზელს კი არავინ ერიდებოდა. ოჯახ-
 ხის საქმეში არ ერეოდა, სულ დედი-ჩემის ხელში იყო,
 მაგრამ მამა ჩემის ახირებულობა ბევრჯელ ხელს უშლიდა
 და ამ ორს, სრულიად ერთმანეთის წინააღმდეგ ბუნების
 მექონ, ადამიანთ ხშირათ ჰქონდა ერთმანეთში საყვედუ-
 რი. დედაჩემს არ მოსწონდა მამიჩემის ყოფა-ქცევა, მაგ-
 რამ ბევრს უთმობდა. როგორც კი შეიქნებოდა შუა დღე
 და გუგული თორმეტჯელ დაიძახებდა „გუგუს“, მამაჩემი
 მაშინვე სადილათ დაჯდებოდა. აღრე რომ მონდომოდა
 სადილი, მაინც არა სჭამდა, უცდიდა გუგულს და მოთ-
 მინებიდან გამოსული ყვიროდა: „რა არის ეს რჯულ-
 ძალი, რომ ასე აგვიანებს და სასადილოს არ დაუკრავ-
 სო“. ესეები ყველა დედას არ მოსწონდა და ხშირათ
 ეტყოდა ხოლმე: „შენი ცოდვა მიეცეს, ვინც შენ აგრე
 გამოგზარდაო“. ამგვარი ახირებული ხასიათი ოჯახში
 მოსაწონი არ არის, როგორც წესისა და რიგის ამრევი,
 მაგრამ სასახლეში კი ყველას ვაჟბატონი უფრო უყვარ-
 დათ, ვიდრე ქალბატონი. საკვირველია, მრისხანე დედა-
 ჩემს არ უყვარდა არავის დასჯა, მხოლოთ სიტყვითა და
 შეხედულობით იყო საშიში. ხშირათ იპატივებდა ხოლმე

მამიჩემისაგან გულმოსულობით გაწირულს, მაგრამ მაინც ყველა მრისხანეთა თვლიდა.

ერთხელ მოცლილი ფარეშები წასულიყვენ შეშის მოსატანათ, ტყე იქვე ახლოს იყო; თითო კონის შეკვრას, რასაკვირველია, დიდხანს არ მოუწოდებოდენ, მაგრამ დაღამებამდი მაინც რათ დაბრუნდებოდენ ს.ს. ხლეში; დარჩენილიყვენ სათამაშოთ და, სხვათა შორის, „ტირილობია“ ეთამაშნათ: გადააფარებდენ თურმე ჩოხას შეშის კონას, დახურავდენ ქუდს, ერთი მიუჩოქებდა, ორი იქით-აქეთ ხელს მოჰკიდებდა და სხვები ზარს ააყოლებდენ მოთქმით ტირილს, ვითომ და მკვდარიო; ხან ერთმანეთს ტიროდენ, ხან თურმე მოურავს, ხან ხელოსნებს, ხან მზარეულებს, ხან ვისა და ხან ვის. ამ ხანად თურმე რიგი მოურავზე მიმდგარიყო. იმასაც გაეგო, გული მოსვლოდა და ბატონს დააბეზლა: „თქვენ გტიროდენო“. მამიჩემს გული მოუვიდა. მიაყვანია მომტირლები და მათი საქმე ცუდათ იყო, თუ დედაჩემი არ გამოსარჩლებოდა: „როგორ გეკადრება აგრე გამოურკვეველად გარისხებო, ტირილიც არის და ტირილიც არისო. ვინ იცის, რა სიტყვებს ამბობდენო. ეგება მართლა წარმოიდგინეს, რომ ბატონი აღარა გყავდეს, რა დღეში ჩავცვინდებითო და იმას მოთქვამდენო“. ამის გამგონე ბიჭებმა გული მოიცეს და შეჭფიცეს: „შენი ხატი ნუ გაგვიწრება, ჩვენ თქვენი ხსენება არ გაგვებდოს და ღმერთმა ნუ მოგვაწიროს მაგ დღესაო. ჩვენ მხოლოთ მოურავი ვიტირეთო“. მამიჩემს გაეცინა და ბრძანა: „კარგი, აღარ დაგსჯით, მაგრამ გაიმეორეთ კი ახლავე, როგორ იტირეთ მოურავიო“. იმათაც, რასაკვირველია, შემოიტანეს შეშის კონა, გადააფარეს ჩოხა და შექნეს ღრიალი: „ვაიმე, მოურავო“ და შეიქნა კამედია. სათითაოდ ატირეს სუყველამ. დიდმა, პატარამ,

ვინც კი ოჯახში იყო, თავი მოიყარა, შეიქნა ერთი საზოგადო მხიარულება, ასე გაშინჯეთ დედამიცი კი მეორე ოთახში იჯდა და ცდილობდა სიცილი შეეკავებია. ცულ გუნებაზე იყო მხოლოდ მოუტრავი და მეორე დღეს მოციქულიც მოუგზავნა მამაჩემს: „თუ შეიძლებაოდეს, რამდენიმე ხნით დამითხოვეთ, რომ სახლში წავიდეთ“.

ეგება ვინმემ იფიქროს, რომ ამ გვარი საქმეების ჩამდენი და საქმეში აჩქარებული მამა ჩემი მჩატე ჭკუის ყოფილიყო. სრულიადაც არა, ძლიერი გონების კაცი იყო, მოსწრებული და ენა-მქვერი, თუმცა კი ხშირათ ენა-მწარეც. დედა ჩემი იტყოდა ხოლმე: „ამ ჩემ შეილებს მამა მისის ენა გამოჰყვით, დახურდავებულო“.

ჩვენ ხუთნი და-ძმანი ვიყავით, ღვთის მადლით, არც ერთს არ გვექონია სუსტი ენა და აქედან შეგვიძლია ვიგულისხმობთ; თუ რა უნდა ყოფილიყო მამა ჩემის დაუხურდავებელი ენა? სწორეთ, სასიამოვნო და საყვარელი სანახავი იყო მამაჩემი, როდესაც გუნებაზე იყო. იმას რო სწავლა მიელო და ცხოვრებაში განვითარება ჰქონოდა, შესანიშნავი რამე იქნებოდა, მაგრამ ნამეტან გულ-კეთილობასთან შეერთებულ გულ-ფიცხოებას სულ სხვა ბეჭედი დაესვა და თუ დედა ჩემი არ ყოფილიყო, ოჯახში ყოველიფერი არეულ-დარეული იქნებოდა. ამას თვითონ მამაჩემიც გრძობდა და დამშვიდების დროს, დიდი პატივის მცემელიციყო ცოლის ნება-სურვილისა. მიუხედავად მისი ახირებულობისა, გარეშეებსაც ძალიან უყვარდათ მამა ჩემი და მთავრობაც დიდ პატივსა სცემდა სიმართლისა და პირდაპირობისათვის და ბევრამესაც უთმობდა. ერთხელ გენერალ-გუბერნატორმა გაგარინმა დაიბარა: „მოდით ახლავე ჩემთან, უნდა მოგილოცო ხელმწიფის წყალობაო“. ბზობა დღე იყო. მივიდა მამაჩემი. გაგარინმა მიულოცა და უთხ-

რა, რომ ხელმწიფის „ბლალოვოლენიე“ მიგვივიდაო. მამაჩემს იამა და დაჯდა, დაუწყო ცდა, როდის ჩამაბარებენ „ბლალოვოლენიესო“: იცადა, იცადა, სადილობა გადავიდა, მამაჩემმაც მოთმინება დაჰკარგა და მიაძახა: „თუ მიბოძებთ, მიბოძეთ, ეგ რაღაც „ბლალოვოლენიე“ არისო!“ გუბერნიის მმართველს გაეცინა და უთხრა თარჯიმანის პირით: „ბლალოვოლენიე“ უმაღლესი მადლობა არისო“. მოთმინებიდან გამოსული მამაჩემი წამოვარდა ზეზე და მიაყვირა: „ღმერთმა უმაღლური გამყოფოს, უსადილოთ დამტოვეთ! დღეს ბზობაა, მაგას ერთი კარგი ზურგიელი მერჩიაო“ — სთქვა და გამოვარდა გარეთ. არ გაუვლია ნახევარ საათს, რომ ჩვენსა თარჯიმანი მოვიდა, გაგარინის გამოგზავნილი, თანაც ერთი წყვილი დიდროვანი ზურგიელი მოიტანა: „ეს მიახლებია შენთვისო — შემოეთვალა გუბერნატორს, და „ბლალოვოლენიეც“ კიდევ სხვა იყოს ზედ მეტათო“. რასაკვირველია, სრულიათ დაკმაყოფილებულმა მამაჩემმაც დიდი მადლობა შესწირა.

მამაჩემის ახირებული ხასიათის ასახსნელათ ბევრი რამ სასაცილო შემთხვევა მახსოვს.

ფოტოგრაფია რუსეთში ახალი შემოდებული იყო. ჩემ ძმას გადაეღო თავისი სახე და გამოეგზავნა. უწყებამ მოგვივიდა; მე გიმნაზიაში მიმეჩქარებოდა და დავიბარე შინ: რომ დავბრუნდები, ფოსტიდან გამოვიტანტქო. მამაჩემს სულმა აღარ მოუთმინა და თითონ თურმე წავიდა ფოსტაში; შევიდა, ნახა, რომ ყურადღება არავინ მიაქცია, მიიხედ-მოიხედა, სკამიც ვერსად დაინახა, რომ დამჯდარიყო. დგას ფეხზე სხვებთან ერთად და ფიქრობს გუნებაში: ეს რას ნიშნავს! სადაც შევდივარ, ყველგან დაბძანდის მეუბნებიან და სკამს მიდგმენ და ეს კი ვილაც არის, ბუზათაც არ მაგდებსო. ფოსტიმისტერი ახალი

დანიშნული იყო და მამაჩემს არ იცნობდა. მამაჩემმა ერთხანს იცადა და ბოლოს, რომ მოთმინება დაჰკარგა, მივიდა და უთხრა:

— კიდევ დიდხანს გინდა, რომ მაცდევინო, მომეცი ჩემი ილიკოს გამოგზავნილი თუ რამე იყოს და გამისტუმრე.

— ილიკო ვინ არის?— ეკითხება განკვირვებული ფოსტიმეისტერი.

— ილიკო ვინ არის? ვინ არის და ჩემი შილი, ხემწიფე იმპერატორის მოსამსახურე— კანვოი.

— მე ვერ ვიცნობ.

— ოხ, შენ თუ არ იცნობ, მაშ პური ველარ უქამია! იმ კაცს სასახლეში იცნობენ და შენ, აქ, გინდ იცანი და გინდ არა.

— ყოველიფერი კარგი, მაგრამ თითონ თქვენ ვინლა ბძანდებით?

— მე? თავადი როსტომ წერეთელი.

— ვერც თქვენ გიცნობთ.

— ახლა ხომ გეუბნები ვინცა ვარ.

— ეგ არა კმარა.

— მაშ, ხატზე ხო არ გინდა, რომ შემოგფიცოთ?

— ფიცი რა საჭიროა, წადით და მოწმობა მოიტანეთ.

— მოწმობა?! რისი მოწმობა?

— მისი, რომ სწორეთ თავადი როსტომ წერეთელი ხარ.

მერე და ვის უნდა გამოვართვა ეგ მოწმობა?

— პოლიციაში, კვარტალს.

აქ მამაჩემმა მეტი შეურაცხყოფა ველარ აიტანა და სტაცა კისერში ხელი...

შეურაცხყოლილი ფოსტიმეისტერი გაიქცა საჩივლე-
ლათ პირდაპირ გუბერნატორთან. დაიბარეს მამაჩემი. შე-
ვიდა თუ არა ხალაშა, მაშინვე საყვედურით მიმართა
გუბერნატორს: მთელი ხმელეთი ხელში გიჭირავთ და
კაცებს ვეღარ შოულობთ, თუ როგორ არის თქვენი
საქმე, რომ ვილაც გიყებს და მასხარებს ნიშნავთ?

— როგორ? რა ამბავი იყო? რა ჩაგიდენიათ? —
გკითხება გუბერნატორი.

— როგორ თუ რა ჩამიდენია! დიდმა იმპერატორ-
მა ალექსანდრე პირველმა დამამტკიცა თავად როსტომ
წერეთლად, ნიკოლოზმა ხელი მოაწერა, ალექსანდრე
შეორემ ბეჭედი დაუსვა და ახლა, ეს ვილაც ოხერია, სა-
მი დიდი ხემწიფის მონიჭებულ წყალობას ისე მართმევს
და მხდის, თითქო მაგის შეკერილი ჩოხა-ნაბადი იყოს!
შეუბნება, რომ ეგ ყოლიფერი ჩაღვთაც არ ღირს, თუ
პოლიციაში არ წახვედი და იქ ხელ-ახლა კვარტალმა,
მაქსიმე მგალობლიშვილმა, არ დაგამტკიცაო.

— ეგ ყოველიფერი კარგი, მაგრამ თქვენ რაღა უბა-
სუხეთ.

— საპასუხო რა მქონდა?! რისიც ღირსი იყო, კიდევ-
ვაც მივანიჭე.

— მაშ, აღიარებ, რომ შეურაცხყოფა მიაყენე?

— რას ამბობთ? როგორ თუ შეურაცხყოფა?! ჩემი
საცინათ აგდება რომ კიდევ ამეტანა, რა ნება მქონდა,
რომ მთავრობის შეურაცხყოფა დამეთმო მაგისტვის?

— ხელი შეახეთ?

— არა, ისე, კისერში წავავლე.

— შეტი არაფერი?

— როგორ არაფერი. გადმოვდუნე და სამიოდე ჯო-
ში ვზუზდე, ერთი ჩემი გაკიცხვისთვის და ორიც—მთავ-

რობის შეურაცხყოფისთვისო. ამას ისეთი გულ-მოსულობით ამბობდა, რომ ვერც თითონ გუბერნატორმა და ვერც მისმა ჩინოფნიკებმა სიცილი ვეღარ შეიკავეს. ბოლოს, როდესაც აუხსნეს მამაჩემს მისი შეცდომა, შეწუხდა, მიუბრუნდა იქვე მდგარ ფოსტიმეისტარს და უთხრა: — „შე ცუდო კაცო, მე რა ვიცი ახალი რიგ-სა და წესებისა? რომ მნახე, შემოვედი ერთი უსწავლელი, ადამიხნის კაცი, აგეხსნა ჩემთვის, რასაც ახალი კანონები გეუბნებიან, თვარა: მე შემოვდივარ ზრდილობიანათ, შენკი ისე მიბღვერ, თითქოს შენი მოსისხლე მტერი ვყოფილიყო. სხვა რომ არა იყოს რა, ყმაწვილი ხარ, ჩემი ჭალარასთვის მაინც უნდა გეცა პატივიო“. ეს საქმე ბოდიშითა და მორიგებითა გათავდა. შემდეგ დიდი მეგობრებიც იყვენ მამაჩემი და ის მისი მონათლული ჩინოფნიკი. ყოველ დღესასწაულების წინ, საშობოთ, საახალწლოთ, სააღდგომოთ, დიდ მოსაკითხებს, როგორც მეგობარს, უგზავნიდა ხოლმე მამაჩემი და ისიც დიდი მადლიერი იყო: მოუვიდოდა თუ არა მამაჩემს მისი შეიღების წიგნები რუსეთიდან, თვითონ პოსტიმეისტერი მოარბენინებდა ხოლმე მამაჩემთან და აღარც კითხულობდა: „ქო ტაკოი როსტომ წერეთელიო?“

კულეზიაკინი ქკუიანი და კეთილი კაცი იყო და ხალხსაც ძალიან უყვარდა, მაგრამ ერთი წუნი ჰქონდა: უცბათ რაღაცა მოუვლიდა და აყვირდებოდა ხოლმე, მაშინ მის მრისხანებას საზღვარი აღარა ჰქონდა. ამ გუბერნატორს ჩვეულებათ ჰქონდა, რომ სადმე წავიდოდა სოფლათ, სვიტას იახლებდა და წინ ბაირაღს გაიძლოლებდა. ერთხელ საჩხერეშიც ამ გვარათ მოვიდა. თითქმის მთელი საწერეთლო, დიდი და პატარა, თავად-ახუნაურებთავანი, შუა გზაზე მიეგება და თან წამოჰყვა. კულე-

ბაკინმა თავ-მომწონეთ თავსი ბედაური შეათამაშა. ცხენს რალაცა წასცდა. ერთმა ახალგაზდათაგანმა თ. ა. მ. სიცილი აიტენა. გუბერნატორმა შეჰყვირა თავსებურათ! ახალგაზდა ჟადგილო მხიარულებისათვის გაქაჩეს და სატუსალოში, ქუთაისისაკენ, უპირებდენ გაგზავნას...

მამაჩემი თავის დროზე გათქმული მოქადრაკე იყო, ვერავინ უგებდა. განსაკუთრებით ღენერლის შტაბის აფიცრები იყვენ მონდომებული, რომ როგორმე მოეგოთ, მაგრამ ვერას აწყობდენ. ერთხელ ღენერალ-გუბერნატორს — გ. ერისთავს — შემოეთვალა: თბილისიდან ერთი შესანიშნავი მოქადრაკე პოლკოვნიკი გვეწვია, შენთან თამაში სურს და, თუ დრო გაქვს, მოდი, ჩემთან არისო. აჰა, შენ იცი, თუ შენებურათ გვასახელებ ქართველებსო. მამაჩემიც წავიდა და გაიმართა თამაშობა. პოლკოვნიკმა დაინახა, რომ მოპირდაპირე ახირებულათ ეთამაშებოდა და ჰკითხა: თქვენ, როგორც პირველსავე გამოსვლაზე გეტყობათ, თეორია არ უნდა იცოდეთო? კუთხის პაიკი რა ხელმოსაკიდებელი იყო.

— თეორია რა არის? — ეკითხება მამაჩემი.

— სხვა-და-სხვა სათამაშო კანონები.

— ჩვენ, ქართველებმა, ერთი კანონის მეტი არ ვიცით: ისე უნდა ეთამაშო, რომ მოპირდაპირეს მოუგო.

— ეგ მართალია, მაგრამ უთეორიოთ არ შეიძლება.

— არ ამიხსნით მაინც, რა არის თეორია?

— სხვა-და-სხვა გამოჩენილი მოქადრაკების ნათამაშევი, რომელიც სხვებისთვის სამაგალითო კანონათ დარჩენილა.

— ჰო, ისემც კარგი დაგემართოს. ისინიც ხომ ჩემისთანა მიწიშვილები იქნებოდენ, ციდან ხომ ვერ ჩამო-

ფრინდებოდენ. ახლა ჩემ თამაშსაც უგდებ ყური და, თუ მოგეწონოთ, ჩაწერეთ და თეორია იქნებაო.

პოლკოვნიკმა დაიწყო თამაში და არ გაუვლია დიდხანს, რომ კიდევ წააგო. შეწუხდა და თქვა: „აშიბაკო“. ითამაშეს მეორე, კიდევ წააგო და თქვა: „აშიბაკო“; მესამე, მეოთხე, მეხუთე!.. გაცხარებული პოლკოვნიკი აგებს და თან იძახის: „აშიბაკა, აშიბაკო“. მამაჩემს გაეცი-ნა და უთხრა: პოლკოვნიკო, ტყუილად ნუ ფიქრობ, რომ მოიგო, სანამ, ეგ ვილაც „აშიბაკა“ გადაგკიდებია, მაგას თავიდან არ მოიშორებო! ეს ხუმრობა მის მოპირდაპირეს ეწყინა, შეურაცყოფათ მიიღო და ხმა-მაღლა ლაპარაკი დაიწყო. მამაჩემმა დამშვიდებით უპასუხა: ნარდი, ჭადრაკი და სხვა ამ გვარი სათამაშოები სასიამოვნოთ და დროს გასატარებლათ გამიგონია ჩვენშიო, ხუმრობაც შეშვენის და მეც ჩემი ქვეყნის ჩვეულებაზე ვადგივარო და თქვენში თუ საწყენი და გასაჯავრებელი ყოფილა, ჩემთან რა გინდა, ისევ თქვენებთან ვეთამაშნაო. გაჯავრებულმა დაავლო ქუდს ხელი და გამოვარდა გარეთ. აი, ამისთანა ხასიათის კაცი, რომელიც გარეთ, სხვაგანაც არ იშლიდა თავის ახირებულობას, რა უნდა ყოფილიყოს შინაურობაში, სადაც დამოუკიდებელი ბატონი იყო? მართლაც, ბევრს ახირებულობას ჩადიოდა და ხელს უშლიდა დედრიემის ყოველთვის წინ-და-წინ მოფიქრებულ და გონივრულ განკარგულებას.

მახსოვს, ერთი გლეხი გადაგვიშენდა და ოჯახში არაეინ ღარჩენილა, გარდა ერთი ოთხმოცდაათი წლის მოხუცისა, რომელსაც აღარც მამულის მოვლა შეეძლო და აღარც თავის საკუთარი თავისი რჩენა. რომ საგლეხო ადგილ-მამული არ გამცდარიყო, მამაჩემმა მოინდომა იმ ბერაკაციის სასახლეში გამოყვანა. მოხუცმა, რასაკვირვე-

ლია, შორს დაიქირა თავის სახლ-კარის თავის დანებება; იმას უნდოდა, რომ თავის სიცოცხლეში არ ენახა მის ქონში გამქრალი ცეცხლი, იქვე მომკვდარიყო, სადაც მისიანები ცხოვრებდნენ და ბოლოს იმათვე საფლავს ამოწოლოდა გვერდით. ნებით რო ველარ დაიყოლიეს, ბატონმა ბძანა, რომ ძალით გამოეყვანათ და კიდევ გაუგზავნა კაცებო. ეს ამბავი არავის არ მოსწონდა სასახლეში: მოსამსახურეები, ბიჭები, გოგოები, ყველანი ჩურჩულობდნენ: ნამსახური კაცი თავის სახლიდან რა გასაგდებიაო? ნაერგთგულარს და ნამსახურს კაცი ძაღლსაც არ გაიმეტებსო. ამას მოვკარი მე ყური და გავიქეცი მამაჩემთან. ის ნიგოზ ქვეშ ჩეროში იყო მხართემძოზე წამოწოლილი; მივედი და ვკითხე: მამა ბატონო, ჩვენი მურა რო დაბერდეს, აღარაფერი არ შეეძლოს, აღარც ყფა და აღარც ღრენა, მაშინ რაღა ვუყოთ მეთქი?

— რაში გეკითხება, შვილო? თუ მანგრე დაბერდება, მკადს აქმევენ და იქნება თავისთვის, სანამ არ მოკვდებაო.

მაშ, თუ მანგრეა, კაცი უკეთესი არ არის ძაღლზე მეთქი. ბერიკაცს რომ თავის სახლ-კარს აშორებ და გაგამოგყავს, ის კი არ გეცოდება-მეთქი.

ამ სიტყვებმა ისე დააფიქრეს მამაჩემი, რომ ხელ-ახალი განკარგულება მოახდინა: თავი დაანებეთ იმ ბერიკაცს, დარჩეს თავის სახლში და საზრდოც მიუჩინეთო. მასუკან ხშირათ იტყოდა ხოლმე: ჩემი დაუფიქრებლობით კინალამ ცოდვაში ჩავვარდიო, მაგრამ ანგელოზმა მამხილა ბავშვის პირით, ვენაცვალე იმის ძლიერებასო.

ხშირათ მამაჩემს სახარების კითხვა უყვარდა, მაგრამ იმ კილოთი, რა კილოთიც წირვაზე კითხულობენ ხოლმე და ისე გაიტაცებდა ხოლმე კითხვა, რომ სახარებაში გამოხატულ პირებს ემუსაიფებოდა. მაგალითად: „ჰი

შენს მადლს“, „ვენაცვალე შენს სახელს“ „იცის, ბიჭმა“ და სხვანი და სხვანი. ამგვარ სიტყვებს ჩაურთავდა ხოლმე, მოსაწონ აზრს მოიწონებდა და საგმობელს გმობდა. ერთხელ, სახარების კითხვის დროს, როდესაც მივიდა იმ აღგილამდინ, საღ-ც ფარისევლები შეცდენას უპირებდენ ქრისტეს და ქრისტეც უბძანებდა მათ: „მივეციტ კეისრისა კეისარსა და ღვთისა ღმერთსაო“, მამაჩემმა ჩვეულებრივით წამოიძახა: დაგესხათ თავს ლაფი, გინდოდათ, რომ მოგეტყუებიათო? ჰოი, ახლა ნეტაეი თქვენი თავი მომცა ხელში, რომ ეგ წვერები სულ ღერ-ღერათ დაგაგლიჯოთო! ამ სიტყვებს დედაჩემმა მოჰკრა ყური. გამოვიდა მეორე ოთახიდან და ჰკითხა: ბატონო, ვის უჯავრდებით მაგრე გულითო? — ვისა და ამ შეჩვენებულ ფარისევლებსაო — გულმოსულათ უპასუხა მამაჩემმა.

— შე დალოცვილო, მაგ სიშორეს რომ არ წაეპოტინო—მიუგო დედაჩემმა—შინ რომ საკუთარი ფარისეველი გყავს, რატომ იმას-კი არაფერს ეუბნებიო? შენმა მოურავმა მთელი ოჯახი აურ-დაურია, მაგის თავგასულობას საზღვარი აღარა აქვს. რამდენი ხანია გეხვეწები, რომ ამ ოჯახს ეგ როგორმე მოაშორო, მაგრამ ის ფარისევლობით თვალებს გიხვევს და ჩემი აღარა გჯერარაო. ამის თქმა და მამაჩემის ზეზე წამოვარდნა ერთი იყო: მომგვარეთ მოურავიო—დაიყვირა. მოიყვანეს ნამძინარევი მოურავი, მაგრამ, სანამღი ის რასმე იტყოდა, მიიძახა ბატონმა ბიჭებს: „მე ფარისეველი სახლში აღარ მინდა, დააყოლეთ ეგ შეჩვენებული თავ-დაღმართზე და მიაყოლეთ პანღური, რომ სასახლისაკენ პირი აღარა ქნასო!“

ეს მოურავი, მართლა საძაგელი რამ იყო, მაგრამ მამაჩემი მაინც არ ელევოდა და დედა-ჩემმა, რომ იცოდა

შამიჩემის ხასიათი, სახარების კითხვაში შეურჩია დრო და ძლივს გადაარჩინა ოჯახი იმ ცუდი მოურავისაგან.

ამით ვათავებ მამაჩემზე საუბარს, თუმცა ბევრი რამ შემეძლო, რომ კიდევ მეთქვა.

ჩვენი სახლის ზედა სართულს ოღა ერქვა, ქვედას, პალატი და ორივეს საერთოდ-კი—სასახლე, რომელსაც ირგვლივ, სამი კუთხით სხვა-და-სხვა შენობა ერტყა: სამოახლო, საფარეშო, სახაბაზო. სამზარეულო, ბელგები, საბძღები, სასივინდეები, მარანი და სხვა-და-სხვა ხულები. იმათზე ცოტა მოშორებით საჯალაზო იყო და იმ საჯალაზოს გარს ერტყა საჯინბო, სათხებო, სალორე, საქათმე, საბატე საინდოურე და სხვანი. სამოახლოში ქალები იღგენ და სამ ხარისხოვანათ იყოფე ოდენ: გამდლებათ, მოახლეებათ და გოგოებათ. გამდელი, როგორც ოჯახის ერთგული, ნამსახური და მოქირნახული, დიდპატივში იყო, ხმა ჰქონდა საოჯახო საქმეში და ბატონიშვილების გამოზდაც მის ხელში იყო. ეს ყოველ ოჯახში საზოგადოთ ძველთაგანვე მიღებული იყო, მაგრამ დედა ჩემი-კი ამ კანონს არ დასდევდა და უფრო თვითონ ზდიდა შვილებს. მოახლე, ქალბატონთან თანშეზდილი და ნამზითვი, მისი ხელზე მოსამსახურე იყო; გოგო-კი—ყველას მორჩილი და მოსამსახურე იმათ გამდლები ადევნებდენ თვალ-ყურს და სწვრთნიდენ; საქმე არ გამოეღეოდათ ხოლმე: ჭრა, კერვა, ქსოვა, ქარგვა, რეცხვა, აბრეშუმის მოყვანა და სხვა ამგვარი რამ ხელსაქნარი მათი ჰირდაპირი მოვალეობა იყო. კაცებს უფრო ცოტა საქმე ჰქონდათ სასახლეში. სახაბაზოში ხაბაზები იღგენ; დღეში ორჯელ გაახურებდენ თორნეს, გამოაცხოზდენ ხაცხოზს და სხვა საქმეს, რაც უნდა საჭირო ყოფილიყო, ხელს არ მოჰკადებდენ. სამზარეულო მზარეულებს ექი-

რათ ხელში და ისინიც ხაბაზობის კვალობაზე მიდიოდნენ. მარან-ბელღები ხელოსნებს ებარა, სასიმინდე და ხულღებიც მათი საქმე იყო; საძძღები კი მეჯინიბეებს ჰქონდათ მიჩენილი. მოჯალაბე და მწყემსები ცალკე წრეს შეადგენდნენ. ყველას თავისი საკუთარი, ძველითგანვე დაწესებული და გადაჭრილი საქმე ჰქონდა: სხვა საქმეს ხელს არ ჰკიდებდა, სწვების საქმეში არ გარეოდა; იცოდა მხოლოდ ის, რაც მისი საქმე იყო და კიდევ ასრულებდა, თქმა აღარ უნდოდა. ეს ყველა ასე იყო, მაგრამ, რადგანაც ამგვარი საქმის კეთება მაინცა და მაინც ბევრ დროს არ მოითხოვს, ბატონი მზღებლებიც უმეტეს ნაწილათ უსაქმურათ ბრძანდებოდნენ და სიზარმაცით დათენთილი იყვნენ. მხოლოდ ფარეშებმა არ იკოდნენ, რა უნდა გაეკეთებიათ, თუ ბატონები არ მიუთითებდნენ, ისე, თავის თავად, ხელს არაფერსა ჰკიდებდნენ.

ჩვენ სახლს წინ დიდი ეზო ჰქონდა, სადაც უზარმაზარი ნიგვზები, ანუ, როგორც ზოგან ეძახიან, კაკლის ხეები საჩრდილებლათ თავ-მომწონეთ შდიდნენ შტოებს. სახლის წინ კარის ეკვლესია იყო აგებული უკან საქალღებოთი. ძველათ, საქართველოში არც ერთი ეკლესია არ აშენდებოდა ისე, თუ უკან საქალღებოც არ ექნებოდა მიდგმული. წირვა-ლოცვის დროს საყდარში წინ კაცები იდგნენ და უკან საქალღებოში-კი ქალღები. რასაკვირველია, არავის მამაკაცთაგანს ფიქრათაც არ მოუვიდოდა, რომ ზურგი მიექცია ხატებისაკენ და ქალღებისათვის დაეწყო ცქერა!. დღეს-კი, როდესაც რუსულ წესზე აშენდა ჩვენი საყდრები და საქალღებოს აღარ აკეთებენ, ქალღები და კაცები არეულათ შედიან საყდარში. ნახევრად ტიტველა ქალღები თვალს იტაცებენ კაცებისას და მლოცველებსაც ზეციური სასოება ქვეყნიურ იმედებზე

გადააქვთ. სიხლი უღელავთ და გულისთქმა ებილწე-
ბათ. თითქმის ყოველ დიდ ოჯახს ჰყავდა ძველათ საკუ-
თარი მღვდელი; წირვა-ლოცვა გაუწყვეტელი იყო და
ადრე მღვდელსაც უფრო პატივსა სცემდნენ, ვიდრე დღეს.
მეფე და მთავრებიც შენდობას თხოვდნენ მღვდელს და
ხელზე ეამბორებოდნენ; მხოლოთ ბატონები თავის სა-
კუთარ მღვდლებს, რადგანაც სულ ერთად იყვენ, არა
ჰკოცნიდნენ ხელზე, ამიტომაც დარჩენილა ჩვენში ანდაზა:
„შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვსო“.

აი, ვრცელი სახე, როგორც საზოგადოთ ყველა
დიდ-ოჯახებისა, ისე ჩვენი მოსახლ-კარობისაც! ახლა, ეგება
ვინმემ იკითხოს, თუ რათ უნდოდათ მაშინდელ ბატონებს
ურიცხვი ფარეში სასახლეში მაშინ, როდესაც საქმე არა
იყო რაო? ამის მიზეზი იყო მაშინდელი ბატონ-ყმობის წესი
და რიგი, ძველათგანვე ისე რჯულათ დაკანონებული, რომ
მისი გატეხა ცოდვით მიაჩნდათ.

ბატონ-ყმობა ჩვენში პირობით იყო და არა უსაზ-
ღვრო, როგორც სხვაგან. ყმებმა იცოდნენ, რა უნდა გა-
დაეხადათ, ბატონებმა—რა უნდა გადაეხდევინებინათ და
ორივე მხარე შეურყვევლათ ასრულებდა თავის მოვალეო-
ბას. სხვა-და-სხვა გვარის და სხვა-და-სხვა სოფლის გლე-
ხები, სხვა-და-სხვა გვართ იყვენ დაბეგრილი, ზოგს მეტი
ემართა, ზოგს ნაკლები, ზოგს სულ ამოკვეთილი ჰქონ-
და ბეგარა და გააზატებული იყო. ერთ ჩვენ გლეხთაგანს,
სხვათა შორის, ნახევარი კვერცხიც ემართა. ყველიერის
დაურწყებას ჩამოვიდოდა სასახლეში, სამზარეულოში შე-
წვავდა კვერცხს, გაფცქენიდა, მერე გაჰყოფდა ძუით შუა
და ნახევარ კვერცხს მიართმევდა ბატონს, როგორც
ბეგარას. ნახევარ კვერცხის ბეგარა ისე აწუხებდა იმ გლეხს,
რომ რამოდენჯერმე თხოვა ბატონს: ამომიკვეთე და ერთს

ძროხას მოგართმევო, მაგრამ პასუხად ამას ეუბნებოდა: საშვილი-შელო ვალდებულება რომ მე მოვსპო ძროხის გულისთვის, ეს ღორმუცლობა იქნება და თუ სხვებ გამოიჩინ როგორმე თავს ერთგულობით, მაშინ კი შეიძლებაო. მართლაც, ჩვენს სამოახლოში სახადი გაჩნდა, ავათ-მყოფები გადახიზნეს. საორმოცომ ისე შეაშინა ყველა, რომ ავათმყოფებს არავინ ეკარებოდა; მაშინ ამ გლენ-კაცმა იშოვა დრო, დაადგა თავზე ამ გადაწოლილებს და უპატრონა. ამ ერთგული სამსახურისათვის ამოუკვეთეს ნახევარი კვერცხის გადახდა.

ერთ გლენს წელიწადში ათი კოკა ღვინო ემართა; ერთ წელიწადს ღვინო აღარ მოუვიდა და ბატონმაც კოლოტებით ღვინის მაგიერ ათი კოკა წყალი გამოატანია და ჩაასხმევინა ქურშა. ღვინო რომ არ მოუვიდა, ის ღვთის ნება იყოო, გლენ-კაცს მუშაობა და შრომა მაინც არ დაკლებიაო და რაც არა აქვს, რა უნდა გადავხდევინოო, მაგრამ წყალი ხომ ზედ კარზე ჩამოუდისო და შიტომ გამოვატანინე, რომ არ იფიქროს, ბეგარა ამოკვეთილი მაქვსო. რაც მამა-პაპიდან არ მართებს, იმაზე მეტს არას ვთხოვ, მაგრამ რაც მართებს, იმას კი ვერ შევარჩენო, რადგანაც მამებს ასე გადმოუციათ ჩვენთვის და შეილებსაც ასე უნდა გადავცეთო. თვითონ გლენებიც მტკიცეთ იღვენ თავის პირაბაზე და ნამეტანის გადახდას სიკვდილს არჩევდენ.

როგორც სოფელი შროშა ქათმით, რაქა ხბოთი და არგვეთი ცხვრით, ისე თავასა ღორის სიკეთით იყო განთქმული. თავასელ გლენებს ბეგართ ედვათ, რომ ყოველ წელიწადს, ნაშობებს, დაურწყების კვირაში, თითო ბურაკი გამოეტანათ სასახლეში. ჩვეულებათა ჰქონდათ, რომ მარჯვენა ფეხი უნდა მოექრათ გამოტანილ ბურა-

კისათვის და უკანვე წაეღოთ შინ. ამას ბედის დაბრუნებას ეძახოდნენ.

ერთხელ ერთ გლეხთაგანს გზაში დაგვიანებოდა და რომ დამარხვდა, მეორე დღეს მოიტანა ბურაკი. ბატონი გაუწყრა და ის ბურაკი იქვე დაბმულ დათვის გადაუგდო. დათვა, რასაკვირველია, მაშინვე დატორა. გამწარებულმა გლეხმა გაიმეტა თავი, შეეჭიდა დათვს, გამოგლიჯა ბურაკი, მოჭრა მარჯვენა ფეხი და დანარჩენი ისევ გადაუგდო: „არა, შენი ჭირიმე—მიადხა, როგორც დამნაშავეს, რაც გინდა ის მიყავითო, მაგრამ ჩემს ბედსა და მამა-პაპის ჩვეულებას დათვს ვერ შევაქმევო“.

გრიგოლ წერეთლის შვილი — ნესტორ წერეთლის მამადიმიტრი, რუსეთში იყო გამოზდილი. დაბრუნდა თუ არა, ოფშქვითელი ნიჭარაძის ქალი შეირთო, მდიდარი მემკვიდრე. ჩაესახლა იქ და მეოჯახობას მიჰყო ხელი. ერთ ღამეს ვილაცამ თოფი ჰკრა და მძინარი მოჰკლა. მკვლელობა მიაწერეს ცოლის ნათესავებს, როგორც გარეშე მემკვიდრეებს. დაიჭირეს, ბევრი დასაჯეს, ზოგი ციხეში გამოახჩვეს და ზოგი ციმბირში გაგზავნეს. გაიარა ორმოცდაათმა წელიწადმა. ერთმა მოხუცებულმა სოფელელმა, სიკვდილს წინეთ აღიარა საჯაროთ შემდეგი: „მე ვიყავი დიმიტრი წერეთლის შინაყმა, ერთხელ კამბეჩები დარჩენილიყვენ ღამე საჩხეს გარეთ და ბატონმა გვიბძანა, რომ შეგვერეკა საჩხეში; ჩვენ, რასაკვირველია, უარზე დავდექით, რადგანაც მწყემსები არ ვიყავით, მაგრამ ბატონი გაგვიწყრა და გვიბძანა: მე ეგვები არ ვიცი, რასაც გიბძანებთ, ის უნდა გააკეთოთო. ეს გვეუცხოვა ჩვენ, ფარეშებს, პირობა შეგვარით, რომ მოგვეკლა. წილი ცყარეთ და მე მერგო. იმ ღამეს მივეპარე მძინარს ფანჯრიდან და თოფი ვკარიო“. ამ რამდენიმე მაგალითებიდან მკი-

თხველი ცხადათ დაინახავს, თუ რა მძიმეთ იდგენ თავის მოვალეობაზე ბატონიც და ყმებიც. აზატ გლეხებს არაფერი გადასახადი არ ემართათ და მიდიოდნენ საბატონო აზნაურების კვალობაზე: გამოჰყავდათ სასახლეში თითო პატარა ბიჭი ხელზე მოსამსახურეთ და იმით თავდებოდა მათი მოვალეობა. აი, სწორეთ ამ მიზეზით აიხსნება ის გარემოება, რომ დიდ ოჯახებში ორმოც-სამოცობით ეყარნ ფარეშები და საქმეს-კი არაფერს აკეთებდნენ. ბატონ-ყმობის დროს მხოლოთ მოჯალაბეები იყვენ საზოგადო კანონს, რიგსა და ჩვეულებას მოკლებულნი. გლეხი, მიწა-წყლის პატრონი, და მოჯალაბე, უმიწა-წყლო, სულ სხვა-და-სხვა იყო. მოჯალაბეთ გახდებოდა მხოლოთ ნაყიდი, ანუ ტყვეთ წაყვანილი და სრული მონაც იყო მისი პატრონისა. მოახლეთაც მოჯალაბის შვილები უნდა გაეყვანათ და გლეხისას ვერ შეგხებოდნენ, გინდ ობოლიც ყოფილიყო.

სიკო წერეთელს ერთი გლეხი გადაუშენდა და უპატრონო ობოლი მოსამსახურეთ გამოიყვანა. სოფელმა იწყინა და მოციქული მოუგზავნა: მიწა-წყალი თქვენია, საკომლოს რაც გნებაეთ, ის უყავით, მაგრამ ობოლზე-კი ხელი არა გაქვთ და დაგვიბრუნეთ, რომ ჩვენვე უპატრონოთ და გავათხოვოთო. ბატონმა, რასაკვირველია, ყურადღება არ მიაქცია მათ თხოვნას. ერთ დღეს რაღაც უჩვეულო ხმაურობა მოისმა საჩხერეში; გაიხედეს და დაინახეს, რომ ყვირილის პირათ ხვადბუნები მოდებულნი იყო გლეხ-კაცებით, კალიასებ მოფენოდნენ ქალებს, შემოვიდნენ საჩხერეში და შემოერთყენ ირგვლივ წერეთლის სახლს ყვირილით: ნუ ჩადინართ უსამამართლობას, გოგო დაგვიბრუნეთო. როდესაც ბატონი გაუძალდა, გლეხებმა შეუყარეს კეტები ხის სახლს და სულ ჭრიჭინ-ჭრი-

ქინი დააწყებინეს. შეშინებულმა ბატონმა დაუბრუნა გოგო და გლეხებმაც სულ მაყრულითა და ვარხალალოთი წაიყვანეს თავის სოფლისკენ. იმ დროს დიდი სვიმონ წერეთელი, სახუცის შვილი, მეფის სიძე, ღრმა მოხუცებული კიდევ ცოცხალი იყო; იწყინა ეს შეურაცხყოფა გლეხებისაგან, შეაკაზმინა თავისი ლურჯი ბედაური (მთელ საწერეთლოში მისი ლურჯი ბედაური იმ დროს გათქმული იყო), შეჯდა და დიძახა: „მღევარიო!“. მაშინ ყველა მებატონეებს ბედაურებით საჯინბოები გაესილი ჰქონდათ. თვალის დახამხამებამდი გამოეწყვენ, შეეკაზმენ წერეთლის შვილები, თან იახლეს დაიარაღებული აზნაურშვილები და გამოუდგენ გლეხებს. ხვადაბუნებში, ყვირილის პირათ, მოსწვდენ. გლეხებმა რომ დაინახეს მათზე მიმავალი ცხენოსანი ჯარი, მობრუნდენ, მოიმარჯვეს ხელკეტები და დაეწყვენ რაზმებათ. წამოდგენ წინ მოხუცებული გლეხები, მიეგებენ ბატონებს, დაუჩოქეს და მოახსენეს: ნუ იზამთ მისთანა უსამართლობას, რომელიც არც თქვენს ძველებს და არც ჩვენს ძველებს არ ჩაუდენიათო, ნურც თქვენ თავს გაგვამეტებიებთ და ნურც ჩვენ ამოგვწყვეტთ ცუდ უბრალოთო. ორივე მხარე მაგრათ იდგა და ვინ იცის, რით გათავდებოდა საქმე! მაგრამ ამ დროს გაჩნდა მისი ჰაკი ცხენით ოქროპირ ღვდელი, წერეთელი და ჩამოვარდა შუა კაცათ: როგორ გეკადრებათ გლეხ-კაცების თავის გაყადრებაო!—მიუბრუნდა წერეთლებს, თავი დაანებეთ, მთავრობას შეატყობინეთ და ის გაცემს მაგათ თქვენ მაგიერ პასუხსო. მართლადაც, გლეხ-კაცები ძალიან დასაჯეს, ზოგი დააპატიმრეს და ზოგიც გაგზავნეს. საკვირველი ეს იყო, რომ ეს ხალხი, რომელიც ჩხუბს უპირებდა შევნიერათ დაიარაღებულ ცხენოსან ჯარს, სრულიათ დაემორჩილა, მხო-

ლოთ ერთ ზასეატელს და ორ ყაზახ-რუსს. რა გაეწყობაო — ამბობდენ, — ძალა აღმართს ხნავს, მტერმა რაც უნდა ის გვიყოს, მაგრამ შინაურობაში-კი წესსა და რიგს ვერც ჩვენ გაკტებთ და ვერც სხვებს გავატეხინებთო. ამ გვარი მაგალითები ბევრი ყოფილა, მაგრამ სამინუშოთ ესეც კმარა.

ბატონ-ყმობის დროს, ჩვენში ცემა-ტყევა ძალიან იშვიათი რამ იყო! თუ გალახავდენ ხელით, ან მათრახით, ან ჯოხით, ისევ პატარა ახალგაზდა ფარეშებს, თორემ დავაშკაცებულს არა. ამათ შესარჩვენათ საკმაო იყო პანდური და ცალი უღვაშის აწევა. „როზგი“ ამ ბოლო დროს შემოიღეს, თორემ აღრე ქართველებმა მისი სახელეც არ იცოდენ. აი, რა გამიკონია მამიჩემისა და ბიძიჩემისაგან. 1830 წ. ქუთაისში შეკრბეს იმერეთის თავად-აზნაურობა, რომ მარშალი აერჩიათ. იმ თავად-აზნაურებში ერთი თურმე კაპიტანი მიქელაძეც ერია, რომელსაც სუყველა ერიდებოდა. ზემოურებს თურმე გაუკვირდათ ეს და ჰკითხეს ქვემოურებს: რა მიზეზია, რომ მაგ დარბაისელ კაცს პირს არიდებთო. მეტი რალა მიზეზი უნდაო — უპასუხეს ქვემოურებმა, — ეგ დალოცვილი, წამოაქცევინებს გლეხ-კაცებს, ჩაახდევინებს და სულ ისე აროზგვინებსო. ზემოურებმა რომ ეს გაიგონეს, იმათაც ზურგი უჩვენეს ათვალწუნებულ ვაებატონს.

ჩვენ ოჯახში მახსოვს, მხოლოთ რამდენიმე შემთხვევა, რომ კაცი დაესაჯოთ. და აი ერთი იმათგანი. ერთხელ სოფლიდან გამოვიდა მოხუცებული გლეხი და შეევედრა მამაჩემს: შენი ჰირიმე, ეგება მიშველოთ. რამე, შვილი გამიმუტრუკდაო, ნაქართლი გახლავსო; როცა იქ მიდიოდა, გვარიანი ჭკუიანი ბავში გახლდათ, ახლა იქიდან რომ დაბრუნდა, ჭკუის ნიშან-წყალიც აღარ ეტყო-

ვირდათ და თავის ქნევით ილიმებოდენ. ერთხანს ბატონ-საც ეცინებოდა, მაგრამ ბოლოს ველარ აიტანა მისი უზრდელი სიტყვა-პასუხი და დაიღრიალა: სტატეთ ამ წუწკს ხელი, ბიჭებო! მოხადეთ ქუდი, გააძვრეთ ჩოხა, შემოხსენით ეშმაკის კოთხოვებიანი ქამარი, გახადეთ ფეხს და მიაკართ ხეზეო!.. მოსამსახურეები მიცვინდენ და სიამოვნებით აასრულეს ბატონის ბძანება. ბოლოს ბძანა ბატონმა, რომ სამოახლოდან გამოსულიყვენ გოგოები, სათითაოდ მისულიყვენ მასთან და ეთქვათ: ფუი, შეგირცხვა წვერ-ულვაში, რომ დედაკაცსა სკემო. ეს რო გაათავეს, ბძანა, რომ ხელ-შეკრული გაეყვანათ წყალ-გაღმა, იქ გაეხსნათ მისთვის ხელები, პანდური ეკრათ და გაეგდოთ. ეს ამბავი, ძალიან ეწყინა დედა-ჩემს, რო გაიგო და უსაყვედურა ქმარს, როგორ იქნება მაგრე გაკიცხვა კაცის და შერცხვენაო; ცხადია, რომ სულელია და მაგითი ეგ ქკუას მაინც ვერ ისწავლისო. ამაზე მამა-ჩემმა ესა თქვა: მაგის ქკუას მე რას დავეძებ, მაგრამ სამაგალითოდ დავსაჯე, რომ სხვებიც არ გაპრიყვდენ სოფელში და პრანქიობა არ დაიწყონო.

აი, ასეთი იყო სახე იმ ოჯახისა, სადაც მე სოფლიდან მიმიყვანეს.

სასახლეში რომ გამომიყვანეს, პირველ-ხანებში ძალიან მოწყენილი ვიყავი. დედამ შემნიშნა ეს, მომიჩინა, პატარა ბიჭები და მიმანება თავი. მე ამ ახალ ამხანაგებთან ერთად დილიდან საღამომდე სულ მინდორში დავრბოდი; მხოლოთ სადილათ დამიძახებდენ ხოლმე. თვითონ დედაჩემი, როგორც წინეთა ვთქვი, მშრომელი იყო: დილიდან დაწყებული საღამომდე სულ ფეხზე იდგა; საღამოს შემობრუნდებოდა სახლში და მაშინ ჩვენც დავვიძახებდენ ხოლმე. დაანთებდენ ბუხარში ცეცხლს, ბუხ-

რის წინ გაგვიშლიდნენ შველის ტყავი და დაგვსვამდნენ ზედ. ირგვლივ შემოგვეხვეოდნენ ბიჭები და მოგვიყვებოდნენ ხოლმე ზღაპრებს. ზღაპარი რომ მოგვეწყინდებოდა, მაშინ გავშაირდებოდით ხოლმე ერთმანეთში: ან გამოცანებს ვამბობდით და ან სხვებ როგორმე ვიქცევდით თავს ვანშობამდე. დედა იქვე ტახტზე იჯდა ფეხ-მოკეცილი, წიგნს კითხულობდა თავისთვის, მაგრამ ჩუმათ-კი ყურს უგდებდა: ბიჭებს ურიგო არა წაუდღეს-რა ყმაწვილებთანო. ჩემ ამხანაგ-ბიჭებში ერთი პატარა ბიჭი ერია დიდი გამოეშქაკებული ყოველიფერში, მაგრამ გულისყური კი არა ჰქონდა. როცა დედა დაგვასწავლიდა ხოლმე ჩვენ ყველას საზებირო ლოცვებს, ის ბიჭი ისე გამოშტერებული იდგა, რომ სიტყვის განმეორებას ვერ ახერხებდა. დედა ჩემს ეს ძალიან უკვირდა: „ისე ყოველიფერში მოხერხებულია და ნიჭიერიო და გულისყური-კი დაბნეული აქვსო!“ „გაიკეთე სამი თითი“ — ეტყოდა ხოლმე გამოლენჩებულ ბიჭს, დაიდევინებდა შუბლზე! თქვი: „სახელითა მამისათა!“ ახლა კიდევ კიბზე!.. თქვი: „და ძისათა!“.. ახლა მარჯვენა მხარზე... „და სულისა წმიდისათა!“ ახლა მარცხენაზე. „ამინ“!.. ბიჭი იმეორებდა, თუთიყუშივით, მაგრამ თავის-თავად კი ვერ ამბობდა. ბოლოს, რომ ვეღარა მოუხერხა რა, სულ დაანებებია თავი და ერთხელ, ბუხრის წინ რომ ვთამაშობდით, დედამაც ვითომ ხუმრობით მიუბრუნდა იმ ბიჭს და უთხრა: „პეტრე იყო ბელატო!“ (მელოტი) უჩვენა, შუბლი და დაადებია სამი თითი. „წვერი ჰქონდა აქამდო“. დაადებია თითები კიბზე — „ულვაშები აქედან-აქამდე“ — გაატანია მარჯვენა მხრიდან მარცხენაზე ხელი. ამ სიტყვების შემდეგ, რასაკვირველია, წარმოვიდგინეთ მოხუცებული პეტრე, თავ-ტიტველა, დიდი წვერებითა და ულვაშებით...

დავიწყეთ სიცილი და ზედი-ზედ ვიმეორებდით ზემო სიტყვებს ხან ერთი და ხან მეორე. შედეგი ამისი ის იყო, რომ უგულისყურო ბიჭმა პირჯვრის-წერა ისწავლა და მეორე დღეს „სახელითა მამისათა“ გაიზვირა. ჩვენს სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა. დედაც გამხიარულდა და მკითხა: „შენ არ იცი ჯერ ლოცვებიო?“ — როგორ არა, სოფელში მასწავლეს და თუ იმას არ მათქმევინებდენ, ისე არ დამაძინებდენ ხოლმე-მეთქი და მოჰყევი ზვირათ:

„დავწვები, დამეძინება,
პირჯვარი დამეწერება,
ცხრა ხატი, ცხრა ანგელოზი
თავითა დამესვენება!“..

„ჯვარი მწყალობს ჯვარ-ცმული
ვერას მავნებს მაცდური!“

კარგი ლოცვააო, მითხრა დედამ, მაგრამ ეგ სოფლურია და ჩვენ კი სულ სხვა ლოცვები გვაქვს წმინდა მამებისაგან შედგენილიო და ის უნდა ისწავლოო“. მეც, რასაკვირველია, დავეთანხმე და ერთი თვის განმავლობაში „მრწამსი“, „მიწყალე“, „მამაო ჩვენო“, „წმინდაო ღმერთო“ და სხვანი სულ ზვირათ ვიცოდე. ისე გამიგემრიელდა საზვიაროები, რომ წერა-კითხვის სწავლაც მოვინდომე, მაგრამ დედამ მითხრა: „ჯერ ბრიყვი ხარ და არ შეგშვენის წერა-კითხვაო; როცა დაჰკვიანდები და ხასიათიც კარგი შეგექნება, მაშინ გასწავლი, თორემ ჯერ შენ რა ღირსი ხარო!“.. ამ სიტყვებმა სულ ცეცხლი მომიკიდეს და ვცდილობდი დაჰკვიანებას, რომ ჩემ ძმებსავეთ მეც წერა-კითხვის ღირსი გავმხდარვიყავი. მეხარბებოდა, ესეები რომ კითხულობდენ და ბოლოს ჩემ-

მა ბედმაც გაქრა. ერთხელ ჩემი ძმა, რომელიც რამდენიმე წლით ჩემზე უფროსი იყო, მღვდელს მოეხმარა და წირვაზე შევნიერათ წაიკითხა „სამოციქულო“. ნაწირვეს დიდი და პატარა ყველა მის ქებაში იყო.

მე მეხარბებოდა და გული მწყდებოდა. ერთმა გლეხმა მკითხა: „შენ როდის-ღა წაიკითხავო?“ ჩემ მაგიერად მეორემ მიუგო: „როდინობის კვირეშიო!“ მივხვდი. რომ დააცინოდენ და მეწყინა. იმ დღეს ჩემ უფროს დას კალთა დავაგლიჯე ხვეწნით: კითხვა მასწავლემ-მეთქი. იმანაც დამარიგა, დედამ არ გაგვგოსო, და ჩუმათ დამაწყებინა კითხვა: მოკლე ხანში ან-ბანიც ვისწავლე და ამოსაღებიც დავიწყე. „თუ აგრე კარგათ და გულ-მოდგინეთ ისწავლი, მალე სამოციქულოსაც დაგასწავლი და საყდარში წაგაკითხვებო—მეუბნებოდა ჩემი—და დედას ძალიან გაუკვირდება და მოგიწონებსო;“ მე, ამ იმედით წახალისებულს, დღე-ღა-ღამ მეტი აღარა მეფიქრებოდა რა. რა ვიცოდი, თუ ეს სულ დედი ჩემის ხერხი იყო, რომ წერა-კითხვა შემყვარებოდა! ამ ნაირმა წინდახედულობამ ძალიან შემაყვარა წიგნის კითხვა და ერთ წელიწადსაც არ გაუვლია, რომ მე მღვდელს ვებმარებოდი. დედა ჩემი არ გვაქალაჩუნებდა ჩვენ. „ნამეტანი აღერსი აფუქებს ყმაწვილო!“ — იტყოდა ხოლმე და მართლაც თუმცა გალახვა არ იცოდა ჩვენი, მაგრამ შიშით მაინც კი ძალიან გვეშინოდა მისი. არც ერთ დანაშაულობას არ შეგვარჩენდა, რომ არ გადაეხდევინებია ჩვენთვის; მაგრამ სასჯელი კი ახირებული იცოდა, მაგალითად, წიგნის კითხვის ნებას არ მოგვცემდა: „ღირსი აღარა ხართ, როგორც დანაშავეო!“ და მაშინ უნდა გენახათ ჩვენი მწუხარება!... „იიი! იიი!“ — დაგვცინოდენ ბიჭები და გოგოები სასახლეში „უწიგნოთ დარჩით, უწიგნოთ დარჩი-

თო!“ და მართლაც ჩვენს სირცხვილსა და მწუხარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. რამდენისამე წლის განმავლობაში ხუცური ზედ-მიწევნით ვიცოდი; მხედრული ჩემით ვისწავლე, ანბანის წერა ბექე დავიწყე. რუსული კითხვა დედაჩემმა მასწავლა, მაგრამ სიტყვები კი ბევრი არც დედას ესმოდა და არც მე. ერთი ძველი, მოსკოვში დაბეჭდილი, „რაზლოვორი“ გვექონდა და იმას მაზებირებიებდა ხოლმე. დედაჩემი სულ იმას ფიქრობდა, რომ ჩვენ უსაქმოდ არც ერთი წამი არ დავრჩენილიყავით და სწორეთ, რომ სინხარულით გვზრდიდა. სულ ფეხ-შიშველა და თავ-შიშველა დავრბოდით მინდორში, არც გაცივების გვეშინოდა და არც შიმშილის. „კაცი ისე უნდა იყოს დაჩვეული ბავშობიდანვე, რომ ცხოვრებაში ყოველიფერი აიტანოს.“ — იტყოდა ხოლმე დედაჩემი და მართლაც, რომ მისი რჩევა ბოლოს გამოგვადგა. რომ უფრო დაწვრილებით გაიგოს მკითხველმა, თუ რა ნაირათ გვზრდიდნენ ჩვენ სოფელში, მე ავწერ წლიდან წლამდი რას ვაკეთებდით და ან დღეს როგორ ვალამებდით?

დილას, გამოვიღვიძებდით თუ არა, ქვეშაგებშივე უნდა გვეთქვა ეს ლოცვა: „გმადლობ შენ, უფალო, ყოვლითა გულითა და სხ.“... მერე ხელ-პირს დავიბანდით, ჩავიცვამდით, წავდგებოდით ხატების წინ, საზეპირო ლოცვებს ვიტყვოდით და ზედაც დაუჯდომელს მოვბამდით. ლოცვის შემდეგ პირს გავისველებდით, ე. ი. ცოტა რასმე ვისაუზმებდით, რომ იმ დღეს, გამოსვლის დროს, ჩვენთვის ჩიტს არ დავსწრო და არ ეჯობნა; მერე მივუჯდებოდით წიგნებს, ერთ ხანს ვკითხულობდით, ვსწავლობდით და, რომ მოვრჩებოდით, შემდეგ კი საღამომდე თავისუფალი ვიყავით. სადილათ მოგვიკითხავდნენ ხოლმე, მაგრამ ზოგჯერ, როცა „სტუმრობიაში“ თამაშს მოვინდო-

მებლით ხოლმე, გარეთ ვრჩებოდით და ერთად პატარა ფარეშებთან სუფრას ხეს ქვეშ სადმე ჩრდილში გავშლიდით. იქ, ჩვენ კერძს გარდა, მოსაკითხიც მოგვდიოდა. მასპინძლებათ ყოველთვის ყმაწვილები ვიყავით ხოლმე და სტუმრებათ კი—პატარა ფარეშები. უნდა გამოგიტყდეთ, რომ ჩვენი სტურები ძალიან უბოდიშოთ გვექცეოდნენ და გვაბრიყვებდნენ: გვეტყოდნენ ხოლმე, დაგვახრჩვეო!.. დაგვიღებდნენ პირს და რაც კი რამ გაგვაჩნდა, ვტენილით პირში, განსაკუთრებით ცხელ-ცხელ ხაჭაპურებს. ისინი გააბამდნენ ყვირილს: „ვაიმე ვიხრჩობით, ვიხრჩობითო“, აიტებდნენ განგებ ხველას და დაიწყებდნენ ფართხალს. ჩვენ სრული დარწმუნებული ვიყავით, რომ ისინი იგონებდნენ ყოველიფერს, მაგრამ ეს თვალთ-მაქცობა მაინც ძალიან მოგვწონდა, გვიხაროდა. სალამოს, შინ რომ დავბრუნდებოდით, დედა გვკითხავდა ხოლმე: „რა ქენით? რა გააკეთეთ? რა ითამაშეთ? რა ილაპარაკეთ?“ და სხვანი... საზოგადოათ უნდა ვთქვათ, რომ სპარტანულათ გვზდიდნენ. არ გვარიღებდნენ არც სიცივეს, არც სიცხეს, არც ღარს და არც ავდარს. დილ-დილობით ცვრიან ველზე ფეხშიშველას უნდა გვერბინა. პირველი თოვლი რომ მოვიდოდა, ფიფქზე რამდენჯერმე უნდა გაგვერბინ-გამოგვერბინა; დასოვლებული და სიცივისაგან გაქარხლებული ფეხები ცეცხლზე უნდა შეგვეშრო. დარწმუნებული ვიყავით, რომ ამით ტან-მრთელობა მოგვემატებოდა. ახალ გაზაფხულზე რომ წვიმა მოვიდოდა, ჩვენ სახლის ღარს თავს ვუშვერდით, რომ ოქროს ხუჭუჭი ამოგვსლოდა. უმთავრესი ყურადღება ჩვენი წირვა-ლოცვაზე და მარხვაზე იყო მიქცეული. სამწუხარო დრო ჩვენთვის დიდ-მარხვა იყო; მთელი დღე სალამომდის, სანამ ლოცვა არ გამოვიდოდა, წყლის მეტს არაფერს მიგვაკარებდნენ; სა-

ლამოსაც მარტო ხმელ პურს გვაძლევდენ. არა თუ შექამადი რამე, ღვინო, მარილი და ზეთიც კი აკრძალული გვქონდა. თამაშის ნებაც არ გვეძლეოდა. ცისკარს როგორ დავაკლდებოდით? ესეები ყველა ჩვენთვის ჯოჯოხეთი იყო და, რასაკვირველია, აღდგომას სულ-წასულობით მოველოდით. მასუკან ნახევარმა საუკუნემ გაიარა, მაგრამ დღესაც, დიდ-მარხვა რომ დადგება, მე ჩემს ქერქში აღარა ვარ და ვერც მოვიხდი სიკვდილამდე სიყმაწვილიდან დარჩენილ ზაფრას. საზოგადოთ დიდ-ოჯახებში ყველგან ამაოდ მორწმუნება იყო გავრცელებული: ყმაწვილებს ყველას სჯეროდათ, რომ ჭინკები, ქაჯები, კუდიანები და ეშმაკები ქვეყნად დადიან და ადამიანებს აშინებენო. ეს სენი ჩვენს ოჯახშიაც მოდებულ იყო. ახლა, როგორც ვფიქრობ, ეს სულ მოსამსახურეების ბრალი იყო: იმით, საზოგადოთ ბიქსა და გოგოებს, აკრძალული ჰქონდათ ერთმანეთთან მისვლა-მოსვლა და თამაშობა: დღე ვერ ხედავდენ და ღამ-ღამობით რომ თავისუფალი ყოფილიყვენ და ვერავის დაენახათ, ბატონიწვილებს, ყმაწვილებს განძრახ აშინებდენ და ისინიც, დაღამდებოდა თუ არა, შიშით კარში ველარ გამოდიოდენ. არ მახსოვს ისე შევსულიყო ან საფარეშოში და ან სამუახლოში, რომ ათასი რამ უცნაური და საშიში არ ეთქვათ ჩემთვის. დედას რომ ვეტყოდი ხოლმე ამას, ის გაიღიმებდა და მიპასუხებდა ხოლმე; „არა, შეილო, ტყუილია! ვინც ცუდს არ იზამს და არც არას დააშავებს, იმას არაფერი არ მოეჩვენებაო.“

ამ გვარი სიტყვებით დაიმედებულს გული საგულეს მქონდა და უშიშარიც ვიყავი, მაგრამ ორმა შემთხვევამ გამიტეხა გული და ხასიათიც გამომეცვალა: ერთხელ, დღე-ღამის გაყრის დროს გადავიპარე ბოსტანში და წესვის

მოპარვას ვაპირებდი; დაეუწყე ძებნა, გადავზი-გადმოვზი
ბარდები და მივაგენი ერთ მწიფე ნესვს; მოწყვეტა რომ
დავაპირე, გამევლო გულში: არავინ მიყურებდეს-თქო, და-
ვანებე თავი, წამოვდექი ზეზე და მივიხედ-მოვიხედე. მეო-
რეთ რომ დავაპირე და მოვინდომე ნესვის მოწყვეტა,
თურმე ხელი დავაცდინე ბარდებს და იქვე სხვა ალაგას
გადავშალე ფოთლები; იქ თურმე კატა იწვა, წამოვარდა
ზეზე ფრუტუნით და გაიქცა. მე მაშინვე მომაგონდა ჩვე-
ნი მოსამსახურეების სიტყვები, რომ „კუდიანები რათაც
უნდათ გადაიქცევიანო“; ამას გადა, დედის სიტყვებიც
მომაგონდა: „ვისაც არაფერი დაუშავებია, იმას არაფერი
მოეჩვენებაო“. ვთქვი გუნებაში, მეტი დამნაშაობა რაღა
იქნება, რომ ჩუმათ მინდოდა ნესვის მოწყვეტა-მეთქი?
ალბათ კუდიანი იწვა ნესვათ და კატათ გადაიქცა-თქო.
ერთი-ორი დავიკვივლე და შემეწიუხდა გული. არ გაუვლია
ერთ კვირეს, რომ ამას მეორე შემთხვევაც დაერთო: ტა-
ლავერში მალლა ყურძნის მტევნები იყო ჩამოკიდებული,
მე პატარა ვიყავი და ვერ ავწვდებოდი, მაგრამ ჩემი უფ-
როსი და კი კრეფდა ხოლმე; ერთხელ მთვარიან ღამეში
შევნიშნე, რომ ჩემი და ტალავარ ქვეშ იდგა და ყურძნის
კრეფდა. მივიტყერი და შევეხვეწე: „ანნა, გენაცვალე, ერ-
თი მტევანი მეც მომიწყვიტე-თქო!“ ჯერ ხმა არ გამცა,
მაგრამ, რომ აღარ მოვეშვი, მომიბრუნდა, უცბათ რაღაც
წაიპურტყულა და დამეჭყანა. მისთანა თქვენმა მტერმა ნა-
ხოს, მე იქ სანახავი ვნახე: ჩემი დის მაგიერათ ვილაც
სხვა იყო! თურმე ჩემ უფროს ძმას, დავითს, რომელსაც
კუქის სისუსტის გამო ყურძნის ჭამა აკრძალული ჰქონდა,
დის ტანისამოსი ჩაცვა და იხე წასულიყო ყურძნის მო-
საპარავათ. მე ესები რა ვიცოდი, ეშმაკათ მივიღე და გუ-
ლი შემეწიუხდა. თუმცა ორივე შემთხვევაში ჩემი შეცდო-

მა თვალდათვალ დამიმტკიცეს, მაგრამ ისე გამიფუჭდა ხასიათი, რომ ბნელაში, კარში გამოვიდოდი კი არა, ოთახშიაც ვერ ვრჩებოდი მარტო, თუმცა მერვე წელიწადში გადმომდგარი კი ვიყავი.

ერთხელ, ზამთარი რომ დადგა, მე და ჩემმა პატარა ფარეშებმა შეილდ-კოდლები კეთება დავიწყეთ. ქორაფის ხეს რომ ვაკობიტებდი, დავიცილე წალდი, დავიკარი კოქზე და შუა გავიპე. ტკივილს ისე არ შევეუწუხებივარ, როგორც შიშს: „ვაი თუ გამიწყრენ-თქო“. მოვაგროვეთ აბლაბუდა, დავიდვეი სქლათ გაქრილზე, ზედ ბამბა დავიდვეი და შევიკარი მაგრათ. მინდოდა არავისთვის გამემხილა, მაგრამ იმ ღამეს თურძე ქვეშაგებში შემხსნოდა და სისხლის ტბა დამდგარიყო. რასაკვირველია, გაიგეს, მიაქიმეს და ნახევარი წლის განმავლობაში ტკივილი არ დამცხრობია. ბოლოს მოვრჩი, მაგრამ ძარღვები კი ისე დამისუსტდა, რომ მუხლი მომელუნა და დავკუტდი. ბევრი მიაქიმეს, მაგრამ არა მეშველა რა. ამ ხანებში მამა ჩემი დეპუტატთა დაინიშნა ქუთაისში სათავადაზნაურო კომისიაში. დედა ჩემმა ურჩია, რომ მეც წავეყვანე ქუთაისში და ექიმებისთვის ეჩვენებია ჩემი თავი. რადგანაც ფეხის გამართვა არ შემეძლო, ქალის უნაგირზე შემსვეს, ქალივით გადამადებდეს შეხუთული ფეხი და ისე წამიყვანეს. ქუთაისამდის ორი დღის სავალი იყო. გზაში უნაგირზე თურძე ფეხი დამეზილა, შეკრული ძარღვი გაიხსნა, ჩავედი თუ არა ქუთაისში, ფეხი გამემართა, აღარც ექიმი დამჭირვები და აღარც წამალი.

რვა წლის ვიყავი, როდესაც სოფელს მომაშორეს და ქალაქ ქუთაისში გადამიყვანეს. აქ თავდება ჩემი ბავშობის პირველი ხანა ბედნიერი, ნაყოფიერი და დაუფიწყარი. აქიდანვე იწყება მეორეც: მტანჯავი, დამჩაგვრელი

და გამაჟკულმართებელი!.. მაგრამ, სანამ ამ მეორე ხანაზე ვიტყვოდე რასმე, დავუბრუნდები ისევ ჩვენს სოფელს და მაშინდელ ცხოვრებიდან სამინუშოთ რამდენსამე სახასიათო შემთხვევებს გავიხსენებ. ზემოთ ვთქვი, რომ სპარტანულათ გვზდიდენ-მეთქი და, მართლაც, რაც უფრო ვიზდებოდით, წლიდან-წლობით, უფრო და უფრო გვეტყობოდა ამ გვარი აღზრდა. თითქოს ისე აღარ გვაქცევდენ ყურადღებას, როგორც სულ პატარაობისას და უფრო თავ-მინებებული ვიყავით. ბევრჯელ, გაზაფხულის დამლევს, ტობობის დროს, როდესაც ღრუდოებიდან გამოსული თევზები ქარავენად აყვებოდენ დიდ მდინარეებს, რომ მერე იქიდან პატარ-პატარა ღელეებში შესულიყვენ ქვირითის დასაყრელათ, — გონჯურის პირათ, სხვებთან ერთად მეც მთელი ღამე გამითევია, ფაცერსაც ბევრჯელ მოვდგომივარ და გარეთაც ბევრჯელ ვწოლილვარ, მაგრამ არავის უთქვამს თუ ეგ საშიში, სახიფათო და ურიგო საქმეაო. ღამის თევის დროს, რომ ძილი არავის შემოგვპაროდა, მორიგათ ზღაპრებს ამბობდენ ბიჭები: ხან შაირებს, ხან ანდაზებს, ხან გამოცანებს და კიდევ ეს იყო, რომ ამგვარ ადგილებსკენ ჩვენც მიგვიხაროდა. ბევრს აღარც ქამა-სმას დადევდენ ჩვენსას: ხან მეტსაც ვჰამდით, ხან მშიერიც ვიყავით, ხან ასე და ხან ისე: ხან ძვირფასათ მოგვრთავდენ ხოლმე, ხან უბრალოთ; ხან ბუმბულში ვგორავდით და ხან ხმელზე ვკოტრილობდით. თანასწორობა არ იყო. რიგსა და წესს ვინ დადევდა? ავისაც და კარგისაც თანასწორათ შეგვეძლო ატანა; ამას არც არას ჩვენ ვნაღვლობდით და არც უფროსები გვეკითხებოდენ, მაგრამ ეს-კი იყო, რომ ცუდს არაფერს გვაბეჯინებდენ. მაგალითად, თავი რომ გაგვეტება, გვეტყოდენ: „აი, შეგირცხვა თავი! შენხელა ბავშვმა როგორ არ უნდა იცო-

დეს თავის მოვლაო! გასწი, გასწი გაიზღები და დაგავიწყდებოა.“ ამ გვარი ცივი ნუგეშებით გაგვისტუმრებდნენ ხოლმე, მაგრამ სხვისთვის რომ უსამართლოდ წკიპარტი გვეკრა, არ შეგვარჩენდნენ და უთუოდ გადაგვანდევინებდნენ. ერთხელ, ტყაბა-ტყუბი რომ შამომესმა, მივირბინე სახაბაზოს კარებთან და ხაბაზს ცხელი თორწოული გამოვართვი. ჩემზე აღრე იმავე კარებს მიდგომოდა ჩვენი წუწკი წითელი ღორი და შეღრუჭუნებდა, მაგრამ ვინ გაცემდა ხმას. მე რომ დამინახა, მქადით ხელში, ამედევნა ჭყვილ-ჭყვილით, გავექეცი, გამომიდგა; წამოვკარი ქვას ფეხი და გავგორდი მიწაზე; იმანაც იხელთა დრო, მეძგერა და ზეამაღლიტა მქადი. მოვრთე ყვირილი და მივაშურე დედას. დედამ მომისმინა საჩივარი, შეკრა წარბები და მითხრა: „როგორ ამხელ სირცხვილით შე, ნაცარქექია, შენაო? ბაბუა შენმა გარეული ტახი დაიჭირა ყურით და შენ-კი ერთი შინაური წუწკი ღორიც ვერ მოგიგერებიაო... ავიღებდი ჯოხს და დავკრავდი თავშიო! პატარა ხომ აღარა ხარ: დამდეგ თიბათვეს ექვსი წლის გახდიო“. ამ სიტყვებმა ისე შემარცხვინეს, რომ მქადიც დამავიწყდა და ტირილიც. მთელი დღე ჩემ გუნებაზე აღარ ვყოფილვარ, მით უფრო, რომ პატარა ბიჭები და გოგონები, რომ ჩამივლიდნენ ხოლმე გვერდს, დაცინვით წაილაპარაკებდნენ, ვითომ თავისთვის: „ღორის წაქცეულაო“. ამ დაცინვებამ ისე გამამწარა და გამაგულადა, რომ მეორე დღეს ცალ ხელში მქადი დავიჭირე და მეორეში ჯოხი და განგებ ავუარ-ჩამოვუარე გვერდით ჩემ მტერს. წართმევას დაჩვეულმა ღორმა შამომიტი, მაგრამ მე ვაშკაცურათ დავუხვდი და ვხეთქე თავში ჯოხი. ჩემი მტერი აღბათ ამას არ მოელოდა, რომ შეჩერდა და შამომიხორხოტა, მაგრამ, რომ მოვუნაცვლე მეორეცა და

მესამეც, იკადრა და გაიქცა. ახლა მე დავედევნე გაგულადებული. წინ ის და უკან მე! ის მიჰყვივს, რაც შეუძლია, და მე-კი, რაც ძალი და ღონე მაქვს, კიჟინას ვაყრი. ვერ წამიხვალ, შე წუწუკო, შე ფრთხალო-თქო! იმ დროს სწორეთ ჩემი თავი პაპაჩემი მეგონა; შამოვარბენიე ღორს ორჯელ-სამჯელ სამოახლო, საფარეშო, თითონ ჩენი სასახლევ და აღარ მოვეშვი, სანამ საღორეში არ შემივარდა. არ იფიქროთ, რომ მე იმის მტერობა მქირვებოდეს და შურისძიება მდომებოდეს!-არა, ეს ომი იმისთვის გადავიხადე, შეეტყო სუყველას, რომ მე ღორის აღარ მეშინოდა.

ღორზე ამ ძღვევა-მოსილობამ ისე გამაგულადა და გამაუშინარა, რომ, თუ-კი ჯოხი ხელში მექნებოდა, აღარათრის აღარ მეშინოდა. საგმირო ზღაპრებმა, სავაშკაცო შაირებმა და ამბებმა იმდენათ გამიტაცეს თანდათან, რომ თავი გმირათ დავისახე. ერთხელ პატარა შინდის ხეზე გავედი, რომელიც ზღაპრულ აღვის ხეთ წარმოვიდგინე, და იქით-აქეთ ყურება დავიწყე, რომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხელმწიფეების სარაიები დამენახა, მაგრამ გადმოვვარდი, გაჩხდა ბრეგვა მიწაზე და ზურგის ტკივილმა მაგრძნობინა, თუ რა ზღაპრული „ღვთისა ვარ გმირი“ ვიყავი! საკვირველია, ამ გვარი მარცხები ხან-და-ხან გამომაფხიზლებდენ ხოლმე, მაგრამ მერე-კი ისევე ოცნება მერეოდა და ისევ გამანაცარქექიავებდა ხოლმე. ერთ საღამოს „კურდღლობიას“ ვთამაშობდით. ვისაც კარგი ხმა ქონდათ და მოყვთა შეეძლოთ, ისინი ვითამ მეძებრები იყვენ ხოლმე, ვისაც მუხლს ერჩოდათ, მწვერები, სხვები-კი უფრო ზანტები — კურძულები და მონადირეები; კურდღელი-კი მორიგისი ვინმე. იმ დღეს, თუმცა მეძებრათაც კარგი ვიყავი, მაგრამ ზოგიერთებთან მწვერობაც მერგო. და-

იმაღლა კურდღელი, ავუშვით მეძებრები, მოედვენ არე-მარეს, დასცეს კურძულაებმა კიჟინა; წაქეზებულმა მეძებრებმაც ვითომ სუნი იცეს და კვალი აიღეს, ატეხეს ყეფა; ათი თუ თხუთმეტი ბავშვი სულ სხვა-და-სხვა ხმაზე ყეფდა... ყურთა სმენა აღარ იყო; მწვერებმა ყურები დაკქვიტეს და აიქოჩენ. ამ დროს თურმე ჩვენს ბაღში ნამდვილი კურდღელი ყოფალიყო შეპარული და გამოვარდა. ჩვენ დაგვაფიწყა თამაშობა და გავედევნეთ დიდიან-პატარაიანა იმ კურდღელს. კურდღელს თვალი წაუხდა: ხან იქით ეცემოდა და ხან აქეთ, მაგრამ სუყოველი მხრიდან ჩვენი ორ-ფეხი მეძებრები უყეფდნენ და ისე აერია გზა და კვალი, რომ ხიმეში გაეკვეტა; მივასწარი და ვტაცე ხელი უკანა ფეხებში. რომ მაგრათ არ ყოფილიყო გაქედილი, რასაკვირველია, მე იმას ვერ დავიმაგრებდი, მაგრამ მაინც გავაბი ყვირილი: მიშველეთ, დავიჭირე-მეთქი. მოცვივდნენ სუყველა, დიდი ბიჭებიც მოგვებმარენ და ცოცხალი მივგვარეთ ბატონს. იმ დღეს ჩემი ვაშაკაობის ამბავი ძალიან გაითქვა და მეც სწორეთ დავრწმუნდი, რომ კურდღელს ფეხ-და-ფეხ მოვწვდი და დავიჭირე-თქო. მას უკან, ხშირათ, საღამ-საღამოობით ბოსტნის ბოლოზე ვიცდიდი ხოლმე, ეგებ კიდევ გამოვარდეს კურდღელი და დავიჭირო-მეთქი. ალბათ, ეს შემნიშნა დედამ, რომ ერთხელ მიმიხმო და მითხრა: „შენ ხომ ამისთანაებში ტოლი არა გყავს და ერთ-ერთი შინაური კურდღელი დამიჭირე, სხვისთვის მინდა გასაგზავნათო“. მეც, რასაკვირველია, ვიკისრე; სახტართან, საქალეზოს გვერდით საკურდღლე იყო მიშენებული და იქ შინაური თეთრი კურდღლები ბუდობდნენ. დილიდან საღამომდის ვდიე ხან ერთს და ხან მეორეს, მაგრამ ვერ დავიჭირე და საღამოს, დედამ რომ მკითხა, თავი მითი ვი-

მართლმე, რომ ფეხები მტკივა-თქო. დედაჩემმა სიცილი დაიწყო და მითხრა: „პატარა კი აღარა ხარ, როგორ ვერ მიხვდები, კურდღლის დაჭერა ფეხ-და-ფეხ შენ კი არა, არა კაცს არ შეუძლიაო. შინაური რომ ვერ დაიჭირე, გარეულ კურდღელს შენ როგორ დაეწვოდი, თუ უცაბედათ ხიმში არ გაკვეთებულყო!“ ამ სიტყვებმა, ცოტა არ იყოს, გულში ჩამახედეს, ვიგრძენი ჩემი ნაცარქექიაობა, შემრცხვა და გავწითლდი.

იმ დროში ჩაის არ სვამდენ, მხოლოდ სტუმრებისათვის მოადუღებდენ ხოლმე, მაგრამ ბავშვებს მაშინაც არ ასმევდენ... ცხელი წყალი შიგნეულს გაუფუჭებსო და შაქარიც კბილებს წაუხდენსო. მე, რასაკვირველია, სული მიმდიოდა შაქარზე, მაგრამ ვინ მაქმევდა? მაგიერათ, როდესაც შაქარს მტვრევას დაუწყებდენ ხოლმე, მე მივუცუტქდებოდი გვერდით შაქრის მტვრევებს და იქითაქეთ შორს გადაბნეულ ფხენილს ქორივით მივჩერებოდი, მაგრამ მათი აღება ხელით მოუხერხებელი იყო; დასველებული თითები მზათ მქონდა, დავაწებდი ზედ და ელვასავით ვიტკუცებდი პირში. ეს შემნიშნა ერთხელ ჩემმა უფროსმა დაძ და მირჩია—მაგას ნუ შვები, სიწუწკეაო; ჩუმათ თითო კვინტ შაქარს მაძლევდა ხოლმე; მეც ეს მიწოდდა და ღმერთს ვებვეწმებოდი: ღმერთო, სტუმრებს ნუ გამოგვიღევ-თქო, რადგანაც უმისოდ, ვივიცოდი, შაქარს არაფერ დაამტრევდა. ხშირათ დავუხედებოდი ხოლმე წინ ჩვენგან წამავალ სტუმრებს და ჩუმათ ვებვეწმებოდი: თქვენი ჭირიმე, ხშირათ იარეთ-მეთქი; იმათ ეგონათ, თუ მე ეს სტუმართ-მოყვარეობით მომდიოდა, მიწონებდენ და ამბობდენ: რა კეთილია ეს ბავში და რა პურადი გამოვია!... რა იცოდენ, რომ მე მხოლოდ ჩემი „უსხის კული“ მაგონდებოდა, ე. ი. შაქრის

კენიტი. პურადობის რა მოგახსენოთ, მაშინ რა პურადობა შემეტყობოდა, მაგრამ გულ-კეთილი კი მართლა ვიყავი: პირუტყვი რომ ჩემთან ვისმე გაელახა, ვატირებდი, თუმცა ღორი მეც კი გავლაზე ერთხელ; მაგრამ ეს სულ სხვა იყო, მიწდოდა მომეგერებია და ქკუა მესწავლებია. ერთხელ ყანაში ღორი მოკლეს და მე მთელი დღე არაფერი მიჭამია; ისე მებრალეზობდა, რომ სიახლოვესაც ვერ მივეკარე, დამეხედა, და ეს მით უფრო საკვირველი იყო, რომ საკლავს რომ წამოაქცევდენ, სიამოვნებით თავზე დავტრიალებდი და არც არაფერ სიბრალეულსა ვგრძნობდი. საუფლო დღეებში, მაგალითად, შობის, აღდგომის და სხვა ამგვარ დღესასწაულების წინა-დღეს ძროხას რომ დაკლავდენ, ჩემ სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა! ბუშტს გამოვართმევდი ხოლმე მზარეულს, დავხელდი ნაცარში, გადავაძრობდი ზედა კანს და გავბერავდი; მერე ვინმე ქალს ან გამდელს ვაჩუქებდი ხოლმე საუმარულოთ, რადგანაც გაგონილი მქონდა, რომ უმარულის შესანახავათ კარგიაო. ერთხელ მხოლოდ შობის წინ დღეს აღარ მიყურებია ძროხის დაკვლისთვის, რადგანაც უჯრო სასიხარულო შემთხვევამ გამიტაცა და ჩვეულება დამავიწყდა: სწორეთ იმ საღამოს ქუთაისიდან მოგვივიდა მამი-ჩემის გამოგზავნილი კაცი და პატარა ჩექმები მომიტანა. იმ დღემდის ჩემ ფეხს ჩექმა არ მიკარებია და მხოლოდ შლაპუნა ფოსტლებს ვიცვამდი ხოლმე. რალა თქმა უნდა, რომ სიხარულმა ამიტაცა, ძროხა-კი არა თავი დამავიწყდა. მამა-ჩემი იწერებოდა, სხვათა შორის: „ამ ჩექმებს ვაგლახათ ნუ გააფუჭებებთ ჩემ კაკოს! სირბილის ნებას ნუ მიცემთ, რომ ქუსლი არ მოაქციოს და უბრალოდ არ მოჩორთოსო!“ ეს ბძანება ჩვენ სახლში გადაქარბებითაც აასრულეს: ჩამაცვეს მხოლოდ შობა დღეს, ახალ-წე-

ლიწადს და ნათლილებას. მერე გამხადეს და შეინახეს; მე ისევ ფოსტლებზე გადამიყვანეს და აღდგომამდის აღარ მიპირებდნენ ჩაცმევას.

მომავალ აღდგომას, რასაკვირველია, ორ-კეცი სიხარულით მოველოდი. ცისკრის რომ დარეკეს და ჩვეულებრივად ჩაცმა-დახურვა დაიწყეს, მეც მომიტანეს ჩემი საოცნებო ჩექმები; მაგრამ წარმოიდგინეთ ჩემი უბედურება: ჩექმები გამხმარიყვენ, მეც ფეხები გამზლოდა და შიგ აღარ ჩამეტია. ბევრი მაწვალეს, მუხლზე კანი გადამაძვრეს, კოჭი კინალამ ამომიგდეს, მაგრამ არა ეშველარა. დამწწარდა აღდგომა. იმ დღეს რაღა მოესწრებოდა, მაგრამ სწორამდის კი მომიტანეს ახალი და იმ დღიდან დაწყებული, ქუთაის წასვლამდე, თითქმის წელიწად-ნახევარს უჩექმოთ აღარ გამივლია. უკანასკნელ წელიწადს მით უფრო კარგათ შევიშენე ჩექმები, რომ ბევრს აღარ დავრბოდი, რადგანაც აღრინდელი თავ-შესაქცევარი ყოველგვარი თამაშობა მომწყინდა და უფრო სხვა საფიქრელს გადავეყვი. ამის მიზეზი იყო „ვეფხისტყაოსანი“. წავიკითხე თავიდან ბოლომდე და, თუმცა სლაპრული მხარის მეტი არა გამიგარა, მაგრამ მაინც ძალიან გატაცებული ვიყავი. იმას მივაყოლე სხვა საკითხავებიც და მთელი ქრისტომატია, ჩუბინაშვილისაგან პეტერბურგში გამოცემული, რამდენჯერმე გადავიკითხე. ამას გარდა, ერთხელ ქალაქიდან ჩამოგვიტანეს ამბავი, რომ „გლუხარჩმა“ კომედია დაწერა და ვარანცოვის სასახლეში ითამაშესო. ამ ამბავს გულმოდგინეთ ვუგდებდი მე ყურს და ბოლოს თითონაც მოვიწოდებ, რომ იმ გვარი რამ კითხვა-მიგებიითი დამეწერა და მართლაც ავწერე ჩვენი შინაურობა, მაგალითათ, როგორ აწვალებდა ჩვენი მოურავი ხალხს, მერე ბატონს აბეზლებდა; ბატონიც მოთმინებიდან გამო-

კ უ ჭ ი ა

(ზღაპარი)

იყო და არა იყო რა, ერთი ხელმწიფე იყო უსაქ-
 მური და ჭამა სმაზე გადაყოლილი. ერთხელ, სადილით
 რომ იჯდა, მწვადი დაუგვიანეს, გაჯავრდა და ბრძანა: რა
 თავს იგდებს მზარეული, რომ ამდენ ხანს მალოდინებსო?!
 კუჭ-ღვიძლის შეწვას ბევრი რა უნდაო? შამფურზე წა-
 მოაგოს და ცეცხლზე მიაფიცხოსო. გაგზავნა მსახური
 შესატყობათ. გავიდა ხანი და გაგზავნილი აღარ დაბ-
 რუნდა. მეორე გაგზავნა, ისიც დაიკარგა. მესამე... მე-
 ოთხე.. მეხუთეც... რაც მსახურები კი აღგენ თავზე, ყვე-
 ლა გაგზავნა და აღარც ისინი დაბრუნებულან. გაგზავნა
 ვეზირი, ისიც დაიკარგა. შვილები გაგზავნა აღარც ისი-
 ნი დაბრუნდენ. მერე ცოლს უთხრა: შენ მაინც შემიტ-
 ყვე რა ამბავიაო? წავიდა დედოფალი, ისიც იქ დარჩა.
 გაუკვირდა ხელმწიფეს და თქვა: სწორეთ რალაც ამბავი
 უნდა იყოსო! თვითონ წავიდა და რომ შეჰყო თავი სამ-
 ზარეულოში, მისთანა თქვენს მტერს, იმას საქმე მოუვი-
 და: თურმე კუჭი გადმოგორებულიყო, გაეღო პირი, ჯერ
 მზარეული ჩაეყლაპა და მერე ყველა, ვინც კი ამბის შე-
 სატყობლათ მიდიოდა. ბოლოს ხელმწიფეც ჩასანსლა..
 გაიბერა, გაიზარდა და გამოგორდა კარში. მიდის და
 მიგორავს; ვინც შეხვდება წინ—ჰყლაპავს! ჩაუარა სოფ-
 ლებს და ჩაუყლაპავი აღარავინ გაუშვა... შეშინდა ქვეყ-

ყანა. ვისაც კი გულს ერჩოდა, დაუხედენ წინ ზოგი კეტებით, ზოგი ცულით, ნაჯახით, წილდით, ზოგიც შვილდისრით, მაგრამ ვერა დააკლეს რა. უფრო და უფრო აღებს პირს „კუქია“, ჰყლაპავს დიდსა და პატარას!.. იზდება და იბერება... მთის ოდენა გახდა!.. მაინც მიდის და მიგორავს უგზო-უკვლოთ. რომ ველარა გააწყვეს რა, წავიდენ სოფლები მკითხავთან. მარჩიელმა უთხრა: მაგას თქვენ ვერას დააკლებთ, ტყულა ნუ აჯავრებთ და ნურც აკვდებითო. ეგ რასაც მეტს ჩაჰყლაპავს, ისა სჯობია, ბევრს ველარ მოინელებს და თან გადაჰყვებო. გარედან ვერას დააკლებთ და ვინც ჩაგყლაპოსთ მის ძუცელში თან სადგისი ჩაიტანეთ და შიგნიდან უჩხვლიტეთ ხოლომეო. დაუჯერეს და მართლაც, რომ ველარ მოინელა ამდენი მსხვერპლი „კუქიამ“ და შიგნიდანაც დაჩხვლიტეს, „ბუჰო“ ერთი დაიძახა და გასქდა. რაც რომ ჩაეყლაპა, ვერ მოენელებია და ისევ ისევ ცოცხლათ გადმოჰყარა ყველა... ცოცხლები იყვენ, მაგრამ მკვდრის ძილით კი ეძინათ, გარდა ერთი მეჩანგურისა; მარტო იმას ეღვიძა და, რომ განთავისუფლდა, მოაწყო ჩონგური და დაამღერა:

სულხავო და ღორ-მუცელო,
ძალთა-პირა, „კუქიაო“,
უსამართლოთ ჩანაყლაპი
ყველა თურმე ფუქიაო!

ქვეყნის სასწორ-სამართალი
ღვთის ხელი და მუქიაო
და რატომ არ ეკითხები
მის განგებას, „კუქიაო?“

ბაბილონის გოდოლივით
იბერები, იზრდებიო!..
რომ გასქდები, გაპრეწილი,
მაშინ გამოფხიზლდებიო.

გველეშაპვაც გადაყლაბა
შუა ზღუაში იონაო,
ჰგლოვდა ხალხი წინასწარ-მთქმელს,
რადგანც მკვდარი ეგონაო.

მაგრამ სამ ღღეს მტრის მუცელში
ცოცხლათ მოიკალათაო,
მეოთხე ღღეს გამოვიდა
ხმელზე ძალის ძალათაო.

თქვა: „რა ღიღხან მძინებია“
სამ ღღესა და სამ ღამესო,
უსიცოცხლოთ, უსინათლოთ,
მოკლებული სიამესო.

მაგრამ, ღმერთო, ვისაც თურმე
არ გასწირავ მაღლით შენო,
ის არ ქრება და იმის ბნელს
ნათელ შუქსაც მიაფენო!

ამდენ მსხვერპლსაც გადმოხედე
მოწყალეების თვალითაო,
გაუმტკიცე ნეტარება
კარგი მომავალითაო!..

სიმღერა და ჩანგურის წკრიაღმა ნელ-ნელა ყველა
გამოაღვიძა... წამოდგა ზეზე მეფეც, მიიხედ-მოიხედა და
ღმერთს მადლი შესძინა: გმადლობ, უფალო, რომ ახლა
გადამარჩინე და აწ თუ კიდევ კუქს მივინდო, უარესიც
დამმართეო. შეჰყარა ისევ თავისი სახელმწიფო, მარტო
ქამა სმაზე აღარ ფიქრობდა, დაუდგა გული სახელმწიფო
საქმეებს და მის ბედს ძალის აღარ დაჰყევდა.. ჭირი იქ
დავტოვე და ლხინი აქ მოვიტანე.

ს. ვ ა ლ ე

ვალის სოფელი შესანიშნავია ახალციხეში თავის სახნავ-სათესით, ვაკეებით, ბაღჩებით და ბოსტნეებით. ახალციხიდან 10 ვერსის სიშორეზე იქმნება ეს სოფელი. აღმოსავლეთისა და სამხრეთის მხარე წვრილ-სერ-გორებიანია, დასავლეთი და ჩრდილო უფრო ვაკეები; ამ სოფლის აღმოსავლეთით პამაჯის, წინუბნის და აბათხევის სოფლები მდებარეობენ, სამხრით — ნაოხჩების სოფელი, ჩრდილოთ, ფოცხოვის მდინარის გაღმა, — ქიხელი, ფარება და მეშურნეთი და დასავლეთით, ფოცხოვის მდინარის გაღმით, წარბათ-უბანი და არალი. ბაღჩები და ბოსტნები გაშენებულია, როგორც სოფელში ისე მდინარის ჩაყოლება გაღმა-გამოღმა, რომელზედაც თავ-ბოლოს რვა-რვა თვალი წისქვილებია გაკეთებული!

მადნეულებისაგან აქ მოიპოვება ქვისნახშირი, რომელიც 1852-მდის წარმოებაში იყო; ოსმალები რომ შემოესიენ, დააქციეს და აღარ მუშაობს. არის მარილიცა, მაგრამ სახნავ-სათესის გამო არ აცხადებენ, რომ წაგვიხდება ყანებია. 1840 ერთ გლეხს მისცეს ის მლაშის ნაქოქარი სახნავი ყანათ და რა გუთანი შეიტანა, პირველი კვლის გავლები-სათანავე მარილის ლოდი გამოჩნდა და სოფლელებმა დააგდებინეს ის ადგილი და სხვაგან მისცეს. ვითომ, თავიანთ ჭკუით, სასარგებლოთ არ დაინახეს თავიანთთვის, მარილის ლითონი, რომლის ძარღვი 5 ვერსის სიშორემდის მიდის პამაჯის მიწებში. ფოტორებში არის წერნაქიცა და ქვის

ნახშირი; აქვე არის ამინარის ქვა, 60 ფეხის ზომისა სიმრავლით.

ვალეში ცხოვრობს 140 მოსახლე; არიან მართლ-მადიდებელნი, კათოლიკენი და მაჰმადიანი მესხები; სულ 1500 სულამდის იქნებიან. აქვთ თლილი ქვითკირის ეკლესიები და ჯამე (სამკრებულო). ხალხი მეტათ გამრჯე, მუშა, ხელ-გამომავალი არის, ზამთარ ზაფხულ; კაცით ქალამდის: მწვიდობიანი, კაცთ-მოყვარე და კარგი ყოფა-ქცევისა. იშვიათად მოხდება ამათში აე-კაცობა; გარეშე ავაზაკი აქ ვერ ნავარდობს ვერასოდეს, მიტომ რომ გარშემო ვრცელი ვაკეები აქვს. ერთმანერთიც ძმურათ უჭირავთ, რადგან ერთი ტომი, ერთ-ხორც-სისხლი არიან: მაჰმადიანები მთლათ მართლ-მადიდებლების და უმრავლესნი კათოლიკეების განაყოფები არიან. არსებობს აქ მართლ-მადიდებელთა საკვირაო სკოლაცა.

ვალეში შესანიშნია სიძველით მართლ-მადიდებელთა ღვთის-მშობლის ეკლესია, სადაც დროებითად ილარიონ ეპისკოპოსის კათედრაც ყოფილა. აი, რა სწერია შიგნით სვეტზე სამხრეთის კართან: „ქ. ნებითა ღვთისათა მეღვთივ-გვირგვინოსანის იესიან-დავითიან-სოლომანიან ბაგრატიონისა ქართველთ მეფეთ მეფის კოსტანდინის შვილის შვილმან, მეფის ბაგრატის ასულმან, ათაბეგ ამირსპასალარის სახლის სძალმან, დედის იმედმან, მეორეთ აღვაშენე წმიდაჲ ესე ეკლესია შენ ცათა მობაძვისა ვალისა ღვთის-მშობლისა; რათა მცველ-მფარველ გვექმნა აქა და მერმისა მის საუკუნესა მე და თანა მეცხედრესა ჩემსა ათაბეგს, ქაიხოსროსა და ძენი ჩვენნი ყვარყვარე, მზექაბუკ, მანუჩარ, თვალ-შვენიერ, ივანე“ და თამარ დღევრძელობით დაიცვენ — ამინ. დასა მათსა ელენესა სასუფეველი დაუმკვიდრე, მამასა ჩემსა — ბაგრატ მეფესა, თა-

ნა-მეცხედრესა მისასა დედოფალს ელენეს შეუნდოს ღმერთ-
 მან, ძმასა ჩემსა არჩილს და აშოტს შეუნდოს ღმერთ-
 მან, დასა ჩემსა თათიას შეუნდოს ღმერთმან—ამინ. ვახ-
 ტანგ, გრიგოლ, კონსტანდინე დღე-გრძელობით დაიცვენ.“
 აქ ხსენებული ის ბაგრატი მეფე არის, რომელიც ლუარსაბ
 მეფესთან ერთად ოსმალ-ფაშებს წაეჩხუბენ და დამარცხდენ
 სოხოისტახედ, 1545. მაშინ ის ქაიხოსრო ათაბეგი იყო.
 რომელიც ბოლოს 1573 წ. ყაზმინს მოკვდა.

ძანთღ-მადიდებელთა გვარება:

ბებნაძეები, გიორგიძეები, ჩიტაძეები, როსტიათობა,
 ნადირაძეები, გოგიძეები (ჩოტუათი); ესენი ჩორდუნელე-
 ბის მოგვარე ყოფილან; ამათი განაყოფი მაჰმადიანებიც
 არიან, შედუმანათ წოდებულნი. კათოლიკეებში არიან:
 გოზალათი (კოჭიბროლაშვილები), მალენაშვილები, ჩი-
 ტოშვილები, ხითარაშვილები, კაკაჩაშვილები, ჯანაშვი-
 ლები, ნასყიდაშვილები, თელიაშვილები, ათუნაშვილები,
 (კოპაძეები), გოგილაშვილი, აღლემაშვილები, არსენა-
 შვილები, ფეიქრიშვილები და სხვა.

სახლები ვალელებს ქვის კედლებით ნაშენი აქვთ,
 რამდენიმე თვლად გაყოფილი; თავი-სახლი, დარბაზი,
 ოდა-სასტუმრო, ბოსლებში აქვთ; სათორნე, სადაც ფურ-
 ნეები აქვთ, საკუქნაო, სადაც—ჭინახული, საფქვაავი,
 ზოგს სახილვეა აქვსთ ცალკე. საბძელი და სახბორე, სა-
 დაც შინაურ ფრინველთაც ინახვენ, ასრევე საცხვარეცა;
 ამბრები, ბელლები ჭანური, ორმოები და სხვა.

პირუტყვები: ძროხა, ხარი, ფურ-კამეჩი, ხარ-კამეჩი,
 თხა, ცხვარი, ვირი, ჯორი, ძაღლი, კატა და ცხენი.
 ფრინველები: ქათამი, ინდოური, ბატი, იხვი და ტრედი.

მხეცები: დათვი, მგელი, ფოცხვერი, მგელ-კაცა, ტურა, მაჩვი, კვერნა, დალა, ქვიჯანი, თრითინა, ვირთავვა, თხუნელა, ძლარბლი, კურდღელი, მელა და წავი. ნადირები: ირემი, შველი, გარეული თხა, ჯიხვი და სხვა. მტაცებელი ფრინველები: არწივი, ორბი, ფუცხი, ძერა, ალალი, ქორი, მიმინო, კირკიტა, ღამე-ბუა, ალოლი, ბუკნაქორტი, ყორანი, ყვავი, კაქკაქი, კოდალა, ბუზი-ყლაპია, სხ. მგალობლებში: შოშია, შაშვი, ტოროლა, მერცხალი, ლალა და ბულობული, კირკიტა, წრიალა, როქო, ტყის-ქათამი, მთის-ქათამი, ქედანი, გვიძინი, გვრიტი, გნოლი, მწყერი, მწყერ-ჩიტა, ნარ-ჩიტა, ჩახ-ჩახა, მანგალა, ჭიკჭიკა, ოფოცი, კუკუა, ბზე-წვა, ღამურა და სხვა. წყლისა: თევზი-ყლაპია, ჟრუნი, ვარხუ, ტარბი, გარეული-ბატი, გარეული-ბატასინა, იხვი, დედათ-მთრევალი, ლაკლაკი, შხერო და სხვა. მწერები: ფუტკარი, ბუზი, ბუზამ-კალი, ბოვრი, კრაზანა, ფუნდურა, ძაღლის-მწერი, ცხენის-ბუზი, ქინქლა, მუმლი, ტყიპი, ბაღლინჯო, ბუხალაკი და სხვა. მატლები: ჭიანყელა, თეთრი-მატლი სხვა და სხვა წვრილი, თუ დიდი ბობოლი, ბოსტანა, მცენართ-მჭრელი, ხილის-მატლი, პურის-მატლი და სხვა. ჭიები: პურის-ცომა, რწყილის-დედა, შავი-ჭია, მწვანე-ჭია სხვა-და-სხვა ზომისა მრავალრიგი, კვეი-რაჭია, მარიამ-ჭია, ხვაზბლის-შუერი, ჭიანჭველა, ჯინჭველ-ლომი, რცხილა, ჩიჩქვი და სხვა. პეპლები: თეთრი, ყვითელი, ნარინჯი, ალი, წითელი, რუხი, მწვანე, ლურჯი, შავი, მიხაკის-ფერი და ნაირ-ნაირი ჭრელი ვერცხლის და ოქროს-ფერი პეპლები. ქვე-მძრომები: ბაყაყი წყლისა თუ ხმელეთისა, ასრევე გველები, კლდის ჯოჯო, სვენი, ხვლიკი, ანკარა, კუტი-კალია, მკალი და სხვა.

ყანების და მადამოს სახელები:

ფოტოროები, ვალის-ქალა, გძელი-ქალა, საგველია, თინარი, წეწნარი, მოკრული, თეთროში, შინდის-წყარო, თამარის-წყარო, ოსიას-წყარო, ავახნის-ხევი, სამგლია-ხევი, ჭორატი, ჩრდილის-ძირი, ტბა, ზღვარ-მაღალი, გვერდელი, დაფუფი, ჭობა, ღარული, მოკირიელი, მამულასელი, ხელიკის-ყანა, ანჩხარა, ვაჩიანი, გაბადური, მლაშე (აქ არის მარილი), ღარი, გძელა, ბერაი, კავაი, ტაბარელი, ნადვარელი, ნაფუხარი, ქვიანი, საურმისერი, სასისო, წისქვილის-წვერი, დოლის-წვერი, ხუცური, ბებერაი, საწყევარაი, ჭანჭახი, აღთუნდელი, ჭოჭი, გორი, ვარდი, ბერისელი, ნათლის-მცემელი, საკაკბე (აქაც წყარო არის) წითლი-გვერდი, აღომა-ხევი, ახორეთი, კვანჩხი, ვაშლეული, საკარცხული, ჭანიური, ელია-წმიდა, ხევის-ყანა, კოლა-ღელე, წნელეულის ღელე, ურწყავაი, კოლა-პატური, ხოდაბუნი, ნიგვზის-ძირი, ჯარმეული, ბოლო-ბოსტნები, ოჯორჯალი და სხვა. ნათლის-მცემელი და ელია-წმიდა ნასაყდრევი არიან. ვაჩიანი, ჭანჭახი, გაბადური, ანჩხარა და თეთრობი სოფლების სახელებია. თქმა არის, იქიდგან მოსულთ თავიანთ სამშობლოს სახელები დაურქმევიათ. ასე არის, რაც მესხები გადასახლებულან იმერეთში, თავიანთ სამშობლოს სახელები დაურქმევიათ, როგორც მაგალ.: ვახანი, ქვაბი, მარელისი, ვანი, ვარძია, ლოსიათ-ხევი, სვირი, როკეთი, ვარდის-ციხე, მოლითი, აღის-იმერეთი, აჭარა და სხვა.

ვალე სახელმწიფოა. საბატონო მიწებსაც ხვინენ, როგორც გორაშენს და ირქას, სადაც საყდარიც არის ჩამოქცეული. მეტათ ნაქები ყურძენი და ღვინო სკოდნია; ახლა მიტოვებულია უბრალოთ, ნაოხრებნი ისევ სჩანან. ოსმა-

ლოს დროს ციხის ჯამეზე შეწირული ყოფილა საფაშო
ვალის სოფელი და გარედან მოსული ფალევენების საცა-
ლდი; ჯერ თურმე ვალეს იჭიდავებდნენ. ხელმწიფის ფარ-
მნიანი ფალევენები თუ წააქცევდნენ, დასცემდნენ ვალის ფა-
ლავნებს, მაშინ შეეძლოთ ახალციხეს ჩასვლა და ფა-
შასთან გამოცხადება საჩუქრისთვის. ფაშა ან თავის ფა-
ლევანს დააცემინებდა და ან საჩუქარს მისცემდა და ისე
დაჯილდოებულს გაისტუმრებდა. ფაშა გზავნიდა ვა-
ლელ ძალ-ლონიერ ვაჟკაცთ კონსტანტინეპოლს, სადაც
სწავლობდნენ ხოლმე ბერძნულ ხელოვნურ ქიდაობას და ისე
მოდიოდნენ მაჰმადიანები თუ ქრისტიანები. სახელოვანნი
ყოფილან: როსტიათ ფალევეან ქიტე, თელიათ ლაზარე
და ყარაჯა მაჰმადიანი. ჩემს ყმაწვილობაში იყო გიგოლათ
პეტრე, რომელიც 20 ფუთს ხვარზალს კოდის ჩინჩილასავით
სხვის შეუწევნელათ წამოიკიდებდა ხოლმე. ის გარდიცვა-
ლა 5 წლის წინათ 70 წლისა; ფალევეან ქიტეს მოსწრე-
ბია. მე მინახავს ჩემი თვალით; 12 ფუთის სიმძიმეს, მწო-
ლარე 90 წლის მოხუცი, მოჰკიდებდა ხელს, აამაღლებდა
ცალი ხელით და თვითონაც აპყვებოდა, აღგებოდა ფეხ-
ზედ სხვის შეუწევნელად!

ვალეში იციან ხორციელში და ყველიელში ქიდაო-
ბა, ფერხული და (გუდა-სტვირი) და ოლიმპიური მრავალ-
ნაირი ვარჯიში. ქვის სროლა ორი ხელითა, ფიქლებისა,
ცალის ხელით, ქალის გაქცევანა, ქოფი, ჯორებუნა,
მხარდავედრი, თულოებით ცემა-ტყება, გადახტომანა,
ცხისალემუნა, თავ-მოვლანა, კინკილვანა, ძერებუნა, მძი-
მე რამეების აწევა, აკიდვა, კლავის დრეკანა, მალაყი,
არასი, ბურთაობა, შურდულით ქვის სროლა, უშურდუ-
ლოთ მალლა ან შორს სროლა ქვისა, საღებუნა, ჩიკო-
რის გაკვრა კომბლითა, ნიშანზე სროლა კოჭების ნაირ-

ნაირი თამაშობა, გაქცევანა, ცხენის ქენება, ჯირითის სროლა და სხვაც ბევრ ნაირი ცდა. იციან აღდგომის დღეებშიც გარეგნობა: კაცი და ქალი გავლენ, საფლავებს აკურთხებინებენ მღვდელსა და მერმე ილხინებენ — ალაგ-ალაგ მიწურებში, კაცი და ქალი ცალკ-ცალკე, თავიანთ ნებისათ, ტკბილათ, მშვიდობიანათ. შესანიშნავია ახალ-ჯვარდაწერილი მეფე. მეორე დღეს, ეკკლესიითან რომ გამოვა, გაუძღვებიან წინ მაყრები სიმღერით ჭ ჭიმუნით; მეფეს ყველა მოსახლე ქათმებს აუფრენს პატივის საცემლათ ისიც ხმლით ან სატევრით თავს წასწყვეტს ან დაჰკოდავს, მაყრებიც მაშინვე მოკრებენ, ჩაჰყრიან გოდორში და ისე მივლენ მოლხინეთ სახლამდის, მერე დაჯდებიან და შეექცევიან თავისუფლათ ღვინ-ქორწილს!

სოფელში ხშირია წყაროები. ყველაზე ჩინებული სასმელათ ხევის-ხანის წყარო და იფნის-წყაროა. მდინარეებში იცის მრავალნაირი თევზები ქანარი, ციმრა, ლურჯა, ნაფოტა, წითელი თევზი, შავი თევზი, კალმახი, ფიჩხული და სხვა. ნაქები სიმსუქნით და სიტკბოთი საკუთრა ირქის მხრის თევზი; ვერც ერთი მხრის ნაქები თევზი ვერ უბადლებს მას გემოთი; ერთი ორ ფასათ გაიყიდება!

აქაური ხილი ნაქებია გემოვნებით და სურნელგებით: ქანჭური, თამახი, ქლიავი, ოტური თეთრი და შავი ან წითელი, ტყუბ-ქლიავი, წყალ-ქლიავი, ტყემალი თეთრი და წითელი, ღოღნაშო, ღორღოშო, თუთა თეთრი და შავი, მაყვალი, ჟოლო, კნაპი, ფშატი, პანტა, სხალ-პანტა, წითელ-გვერდა, კვირის-თავა, სანთელა, ნანახირი, გულაბი, კაცისთავა, მიხრიკი, თავრეხული, ზამთარის-სხალი, ხეჭეჭური და სხვა. ვაშლები: შაქარვაშლი, მიხაკ-ვაშლი, მქაშე-ვაშლი, ფაშა-ვაშლი, სობა-

ვაშლი, შაჰალმა, ზამთრის-ვაშლი და მისთანა სხვა და სხვა გემო-სიტკბო-სუნნელებისა. ტყის ხილი: მაქალო, პანტა, კუნელი, უზანი, ჯახველა, ასკილი, კოწახური, მამლის-თვალი, ლაბა, და სხვა ყურძენიც კარგი მოდის, მაგრამ არ ხალისობენ. ბოსტნეულში ჩინებულია კომბოსტო (ლახანა): თითო ერთ ფუთს ააწონს ხოლმე ბევრჯერ; აგრეთვე ქარხალა, ბოლოკი, თაღვამა, სტაფილო, კარტოფილი, მიწის-ვაშლი, ხახვი—ზოგი თავი თითო გირვანქა გამოდის, პრასა, ნიორი, ტარხუნა, მალდანოსი. მწვანეულობაში: კამა, ქინძი, რეჰანი, წიწმბატი, ოხრახუში, სალათა სხვა-და-სხვა ნაირი. მხალი: ჯინქარი, დვალო, დვალულა, ნაცარ-ქათამა, ყვავის-ფჩხილა, ფამფარა, სუქანა, პირ-ბამბა, და სხვა. ძირხვენიანები, ძირ-ტკბილა, თყრო, ატალი, სკვინძი, ღიმი, ღრიანჯოლა, სვინტრი, დათვისბაბა, დიყა და სხვა.

ვალეს აღმოსავლეთით და სამხრეთით ირგვლივ ტყე აკრავს 4—5 ვერსზე: ხორაჰკენისა, ჟღულის და წყალთბოლისა, ქარლისა, უსკვისა და ჯაყისმნის. ამ ტყეებში ხშირია შავი შეშეულობა; არყი, დგნალი, ვერხვი, რცხილა, ლეკი, ლეკენჩხარი, ქნავი, ხეჭრელა ხეშავა, წითელი, მურყანი, იფნი, ჯახველა, კუნელი, პანტა, ქორაფი, მუხა, ოზანი, თხი-ვსელა და მისთანანი, კატარი, ფჰვი, წიწვი, ნაძვი, სოჭი და მასთანა ხე ტყე თუ საწვავი, თუ შენობისათვის გამოსადეგი.

ყვავილებში: ვარდისა და იასამანის ხეები, ასკილისა, მინდვრად ფორხვერა წითელი და ყვითელი, ყაყაო, ცხრის-სატეხა, სოხანი, პურის-ვარდი, ღიმღილო, შროშანი ყვითელი, მზის უმზირა, თეთრ-ყვავილიანი რწყილის ბალახი და სხვაც; სურნელოვანი, ზენტეხი, პიტნა, ქონ-

დარი, აბზინდა, საწუწკნელა რამდენიმე ნაირი, კვლიავი, ცერცო და სხვანი; კულ-მუხო, ღვალომმაგა, ლენცოფა, სარო, ყავის-კუდა, ხარის-კუდა, ყრალ-ბალახა, ვირის-ტერფა, ქრისტეს-სისხლა, წალიკა, რძიანა, ნარინჯი, ენდრო, ენდრონუკა, ხოვერა, შალგა, მარმიჭი, ხურო, ეაუნა, მალაო, მატიტელა, ძურწა, ვარდ-კაჭაჭა, ხარის-კბილა, ასის-თავა, ქარქვეტი, ნარი, ნარ-ცეცხლა, კუროს-თავა, კაჭაჭი, ნარშურეტლა, იელი, მახობელი, აპრა-ქიჭა, ჭიჭოტა, მრავალ-ძარღვა, ენძელა, ძაღლ-ნიორა, ძაღლის-ყურძენა, მარწყვი, ლეშურა, თუთუბო, სამყურა, მაჩიტელა, კათალიკოზა, ბარბალოკა. ოქროს-ცოცხა, მატ-სუქანა, დათვისუქანა, ურო, კორდის-ბალახი, ქალისა, იონჯა, ბალახ-ვარდა და სხვანი.

ასეთ მდიდარ მინდორ ყანა-ჭალას მოჰყავს ჭინახულად, პური, ქერი, ასლი, დიკა, თათუხი, ოსპი, ფეტვი, ქვიშნი (უგრეხელა), ცერცვი, ბაკლა, ლობიო, სიმინდი, აყირო, კვახი, გოგრა, ქესტანა (ხაპი), კიტრი, ხოგხოგი ნახევარ არშინი, საზამთრო, ნესვი, პატრიჯანი, მწვანე, წითელი და შავი. სოკოები: მგლის-სოკო, ქამა-სოკო, გულა-ფშაკა, არყის-სოკო, ხის-სოკო, ბებრის-სოკო, ხრაშუნა, წეროს სოკო, შხამა-სოკო, ნაფეტვარა და სხვანი მრავალ-ნაირნი.

საგლეხო ყოველგვარი ხელსაწყობნი აქვთ საქართველოს ყველა გლეხოზაზედ ბევრით უკეთესად: გუთანი, ჯილილა, არნა, ფოჩხი-კაბდო. ჰგუთენენ, ხენენ, ღარვენ, ოშვენ და თესვენ, მით ჭინახულიც უხვათ მოსდით. მე მინახია ორი ურმის მჯას (ძნას) 140 ფუთი პური გამოსვლია, 2 ურემ ქერს 14 ხომარი ქერი დაუყრია, ხომარი 16 ფუთია. გამრჯეც არიან და კარგი ცხოვრებაც აქვთ. გაწყობილნი არიან ოჯახობაში თავიანთ დაგვარ.

ვალის სულ არავისა აქვს, ცოტა ვალსაც არ შეინარჩუნებენ—სწრაფათ გარდინდიან; ურთი-ერთის გატანა იციან, არ არჩევენ რა სარწმუნოებისაც უნდა იყოს, ყველას სიკეთეს უშვრებიან.

ღექსა.

კაცი ის არის გაირჯეს,
ქირს-ლხინში სულ არ გაირჩეს,
მტერიც უყვარდეს, მოყვარეც
მისთანა არსად დაისჯეს!

გამოცანა.

„ცა იყო და ქვეყანა არა, კაცი იყვნენ და გზა არა, მოციქული და პასუხი არ მისცეს, წიგნი მიიტანა და ნაწერი არ იყო!“

ეგ საქმე წყალ რღვნისა არის: ქვეყანა წყალს ექირა, ნოე და მისი შვილები კიდობანში იყვენ, მოციქული ტრედი იყო, წერილი ზეთის-ხილის შტო!

ხალხურა.

ღმერთი დიდია, ღარიბო,
გული ნუ შეგიწუხდება,
ზოგს დღეს მოგცემს და ზოგსა ხვალ,
ზეგამდის შეგისრულდება!

გაგონადი ამბავი.

ერთს თავადს პირველშივე გაცივებით ცოლი დაუსწულდა და ერთხანს შვილი აღარ ეყოლანა, სწუხდა

დიდათ და ხმარობდა კიდევაც ყოველ ღონეს: და-
ჰყავდა აბანოებზედ, მოიყვანა ასპინძის აბანოზედაც,
რომელსაც ერთად ერთს ამბობდენ იმ გვარ დედათ
სწეულებსათვის და სწორეთ მართალიც გამოდგა. ორი
კვირის განმავლობაში იგრძნო სიმრთელე ამ დედაკაც-
მა და სიხარულით დაბრუნდა თავის სახლში. იქამდის
რომ მწუხარე დაღონებული იყო და სულ მწარე ნაღვ-
ლიანათ ატარებდა თავის სიცოცხლეს, ნახეს მისმა თა-
ნამგრძობთ - მოყვარე - მოკეთილებმა, რომ სრულია შე-
ცვლილ იყო, მის მოღმენა-მხიარულებას საზღვარი აღარ
ჰქონდა იმ ასპინძის აბანოდან დაბრუნების შემდგომ,
ისინიც იწასთან ძალაუვნებრივ გამხიარულდენ; რო-
გორც აღრე ჩვეულებითად დიდ იმედს აძლევდენ და
ანუგეშებდენ ხოლმე, ისე ახლაც დილა-საღამოს არ
შორდებოდენ და რაც შეიძლებოდა პართობდენ მის
სასურველს ღმინ-სიხარულში; ბევრ ხანს აღარ გას-
წია ამათმა ასე სანატრელათ დროების გატარებამ!
დახედეს მალე, რომ დაორსულებულიყო!... იმათაც
ეს უნდოდათ, ცით მოელოდენ, არ აკლებდენ იმედ-
ნუგეშს მას და ღმერთმაც აასრულა ყველას სურვი-
ლი, გულის-ნადები. გარდმოხედა ღმერთმან წყალობის
თვლით, ააცილა ყოველი მანვე შემავიწროებელი. ჩვე-
ულებრივი დედათ მოვლენა მის ისეთს მდგომარეობაში,
მოჟამიერდა, დალოგინდა და შეეძინა კარგი ტანმრთელი
და შევნიერი შვილი.

მალევე შეიტყო ეს მათმა ერთგულმან შინა ყმამ, შემთ-
ხვევით ყანიდან მოსულმან, რომ გატეხილი ნამგალი
უნდა გამოეცვალა სიმინდის საკრელათ, საჩქაროთ გაი-
ქცა სიხარულით ვენახში, სადაც მისი ბატონი ყურძენს
აკრეფინებდა მუშებსა და მიამახარობლა: ბატონო ჩემო, ბა-

ტონო, ქალბატონმა ბრწყინალე, ტურფა, ლამაზი შვილი გიშობა, ვეხვეწები ღმერთს თავის მაღლში გაგიზარდოსო! ბატონმა ჰკითხა: ბიჭო, ვაჟია თუ ქალიცა? უთხრა: ბატონო, ვაჟიც არის და ქალიცაო.— ერთი არის თუ ორიო? — ერთიც არის და ორიცა, იქმნება სამიცაო! პირუტყვია თუ ადამიანო? პირუტყვიც არის და ადამიანიცაო. ბედნიერია თუ უბედურო? თქვენგან იქნება, ბატონო ჩემო, ბედნიერიცა და უბედურიცაო! მაშინ მისმა ბატონმა სამახარობლოში გაათავისუფლა ყმურის მონებისაგან და მისცა ღვირში ერთი გლეხის საკმარისი მამული!

გაუკვირდა დიდათ ეს მუშების თავმდგომს მოურავსა და ჰკითხა ბატონს, როცა წავიდა იქიდან ის მახარობელი: განა ღირსი იყო თქვენგან ეგრედ გაბედნიერებისა ეგ თაბარუტი ყმა, რაებს მიედ-მოედებოდა, ერთი სწორე პასუხიც ვერ მისცა თქვენს კითხვებსაო? უთხრა—როგორ არა, ძლიერ კარგი და ბრძნული პასუხები მომცა. სჩანს, შენ ვერაფერს ვერ მიმხვდარხარ მის ნათქვამებისასო! ვერა, ბატონო, ვერა!...—განა, გინდა, რომ აგისხნა თვითვეულად?—ძლიერ მაღლობელი დაგრჩები, ბატონო ჩემო, მოახსენა, თუ ამიხსნიო!

უთხრა ბატონმა მოურავსა, ჩემს პირველს კითხვაზედ რომ მითხრა, ვაჟიც არის და ქალიცაო, ჩემისთანა უშვილოსთვის ერთი შვილი, ვაჟიც არის და ქალიცა, მზეც არის და მთვარეცა. თუ მამაცი, გამჭრიახი, ძლიერი გამოვიდა, ხომ ვაჟი იქმნება, თუ, უთაური ქალაჩუნა და სხვათა ხელის შემხედვარი—მაშინ, რაღა თქმა უნდა, ლეჩაქ დახურული ქალი იქმნება! მეორე კითხვაზედ რომ მითხრა, ერთიც არის და ორიცა, იქმნება სამიცაო! თქმა არის: თუ თითით საჩვენებელი ერთად ერთი გვარის ბატონი გამოვიდა, ორ კარგ ძმებსაც აჯობებს და იქნება

სამთაქაო, თქმულა, ერთი ათასათაო! — მესამე კითხვაზედ რომ მითხრა, პირუტყვიც არის და ადამიანიცაო, ეს იმას ნიშნავდა: ჯერ, როგორც ჩვილი ყრმა, პირუტყვივით უენა-პიროა, ტირილის მეტი არა იცის-რა, მაგრამ, როცა მოიზრდება, ენას ამოიდგამს, თავის მოთხოვნილებას გამო-სთქვამს თავის პირით, ავსა და კარგს გაარჩევს, — რა ეჭვია მაშინ ადამიანი იქმნებაო. — მეოთხე კითხვაზე რომ მიპასუ-ხა, შენგნით იქმნება ბედნიერიც და უბედურიცაო, ეს იმას ნიშნავდა, რომ, თუ ღვთის-მოშიშს, ღვთის-მსახურს, ღვთის-მოყვარულს, სწავლულს, კაცთ-მოყვარულს და სამშობლო მამულის ერთგულს გაზრდი, დიდი ბედნიერი იქმნება და გვარის ბატონიცა; და თუ ღვთის-უშიში, ღვთის-მსახუ-რების მოძულე, ზნეობა წამხდარი, უსინიდისო, ცუდი მი-მართულებისა გამოვიდა, რაც უნდა სწავლა მიიღოს, ღვთის-უშიშობით ის იმ სწავლას არა მარტო თავის სა-ენოდ, არამედ სხვათა დამაბრკოლებლად და ქვეყნის დამაქცეველად მოიხმარს, იმაზედ უბედურიც ხომ არავინ იქნება! როცა ამისთანა უბედურები გამრავლდებიან, მეფობაც მაშინ წახდება და ბატონობაც მაშინ აღდება და მთელი ქვეყნის საკიცხველნი იქნებიანო.

ძველებურა მოკითხვას წერადა

(შეუცვლელათ)

ქ. ანთებულ ცეცხლჩი ჩამაგდევი, რაცა შენი დარ-დი მიშვრება, რაც არა, ამათი დარდი ლამის უღვთოთ სული ამომართვან. ღმერთსა ერწმუნევი, რომ რაცა შენ წასულობარ, სულ ავათ ვარ, თვალჩი ჩინი არა მაქვს. შე-ნი ღმერთის ხათრისთვინ მალე მოდი, თვორემ ესენი დღეს

დამიღვევენ. დავსწერ წიგნს გამოგიგზავნი თავით ბოლო-
მდი მურასავ, წამკითხველსა ვენაცვალე, გამგონელსა ნუ-
რასა. ყოვლად წმიდას ვეხვეწები, ჭირს ნუ შეგყრის ნუ-
რასა.

სახელი არა სჩანს, არც დრო. სჩანს პატარძალი
უნდა იყოს!

ხალხურა.

იამან გშობა შობითა,
ვარდმან გაგზარდა ქებითა,
ნეგომან ძუძუ გაწვია
მას ჰგავხარ სურნელებითა.

ქველბურთა ანდაწებთა.

ქართველი ჯარის ბრძოლაში კიჟინი და სომხის დი-
აკვნების წირვაზედ ყვირილი ორივე ერთიაო!

ბერო, არ გინდა ცხონება და ღმერთმაც ნუ მოგ-
ცესო!

ხუცესო და ხუთ-მუცელო, ხუთი დოქის გამომც-
ლელო!

ზღაპრის წილ-ძანთავა.

თურმე ეშმაკმა თავისი შვილი — უსჯულოება — დააქორ-
წილა სიბოროტეზედ; ამათ გაუჩნდათ შვიდი ტრფიალი
ქალიშვილი: ა. ერქვა ამპარტავნობა, ბ. ანგარება,
გ. მრისხანება, დ. უწმინდურება, ე. ნაყროვნება, ვ. შუ-
რიანობა, და ზ. ზანტ-ზარმაცობა. სხვა-და-სხვა პირუტ-

ყვების და მხეცების სახე-მიმართულება მიეღოთ და იქა-
დიდენ თავიანთ ენერგია-ნიჭიერებაზედ იქამდის დაეი-
ნებულად, რომ თითქოს ქვეყანაზედ ამათი უკეთესი არა
იყოს-რა და მთელი ქვეყნის კაცობრიობაც იმათ ექი-
როთ ერთიან ხელშიო.

ამპარტავნობა ჰგავდა შეენიერს, მედიდურს ფარშა-
ვანგსა, მალ-მალ ინდოურივით სივდებოდა და იხედებოდა
თავის შვიდ-ფეროვან ფრთების ბოლოზედ; მერე, რომ დაი-
ხედავდა თავის შავფეხებზედ, სწუხდებოდა ხოლმე! ანგაა-
რება ჰგავდა შხამიან გველ-ვეშაპსა, რაც შეხვდებოდა
ცდილობდა ყველას ჩანთქმასა. მრისხანება ჰგავდა ლე-
კვებ მოტაცებულ ბრაზიანს ძუ ვეფხვს! ვისაც არა მგონია
ზედ ვარდებოდა, ჰგლეჯდა და ჰფრეწდა! უწმინდურე-
ბას მიეღო სახე-თვისება მიწისლომისა, რა ნაირ ადგილ-
საც მივიდოდა, იმ ნაირ ფერი სახეს მიღებდა ხოლმე! ნა-
ყროვნება ჰგავდა გაუმაძლარ ღორსა, დილიდან საღა-
მომდღს არ აყენებდა პირსა! შურიანობა ჰგავდა მკბენარ
ძუნკალ ძაღლსა, სულ უღრენდა მიმსვლელ-მომსვლელთ
და ბევრთაც ჰკბენდა! ზანტ-ზარმაცობა ჰგავდა მოუჩვე-
ველ გარეულ ვირსა, ტლინკებს ისვროდა ზოგჯერ და
უფერო მეტათ სულ გორავდა მინდორ-ვაკეებში და
მტერთ ივსებოდა!

ამპარტავნება მიათხოვა ეშმაკმა მთავრებსა, ანგაა-
რება მდიდრებსა, მრისხენება მხედართ-მმართველთა, ნა-
ყროვნება გარყენილთა, შურიანობა ვაჭარ-ხელოსანთ
და მეურნეთა, ზანტ-ზარმაცობა სასულიეროთა და კეთილ-
შობილთა, და უწმიდურება საყოველთაეო მეძავთ დასვა!

ხალხური ლექსები

(შეკრებილი გრ. აფშინაშვილისაგან კახეთ-ში, სოფ. რუისპირში).

თრიალეთიდან წამოვა
თორმეტი ვაჟი მთისაო,
არ ურევია სხვა მხრისა—
ყველანი არაგვისაო.
ღართის კარს რომ მაღწევენ,
სიცხე დაბრუნდა მზისაო!
—აქ ვისაუზმოთ, ბიჭებო,
შიში არ არის მტრისაო...
იქვე ზის სამოცი კაცი,
ურჯულო დაღისტნისაო.
წამოიშალნენ ლეკები,
ელვა შაიქნა ხმლისაო!
გოშპარიშვილი ნინია
კანჯარივითა ხტისაო,
ცხენსა ზის იაბოზედა,
ნიავე-ქარივით ქრისაო;
ფრანგულსა ხელი გაიკრა,
ცხვრებივით ყელსა სჭრისაო;
ურჯულო შეფთალაფნა,
ნინიამ დასცა ძირსაო...
ურჯულოს თოფი გავარდა,

სკან

ადამი დასცეს ძირსაო!
ქრისტე ლმერთმა გადმოხედა,
თვალს ცრემლი მოადგესაო:
ვაჰ, შენი ბრალი, ადამო,
გაუმაძღარო მზითაო!
ან დედას ვინ შეგინახავს,
ან იმ პატარა ქვრივსაო?!

2.

26017

გიორგი გელანაშვილი,
სარდალი წყემსებისაო,
ასე არიგებს წყემსებსა,
როგორც დედ-მამა შეიღსაო.
თავის მელიორეს შეპფიცა:
მადლმა იმ მეუფისაო!
გუშინ რომ ღორში ვიყავი,
ნავალი ვნახე მტრისაო;
დავუჩოქე და ვესროლე
მარჯვენა ბეჭის ძირსაო;
არაგვის ღორი დაიძრა,
ჩაჰკივლა დიდის ხმითაო.
დიღმელების ბინაზედა
სამი ბელადი ზისაო;
სამთავ უტყუბეს თოფები,
გიორგი დასცეს ძირსაო!
ჩვენი პატარა გიორგი
ზევიდგან ჩამორბისაო,
მიშველე, ძმაო გიორგი,
ლეკმა დამიღო ძირსაო!

ასე გადმოდის გიორგი,
როგორც ნადირი ტყისაჲ;
კაფა და კაფა ლეკები,
როგორც ტოტები ხისაჲ!
დედას კაცო შიუვიდა:
გიორგის არა სჭირს-რაჲ,
ხელთ ქიანური უჭირავს,
სამოთხის კარსა ზისაჲ!...

3.

ლომიაშვილი ივანე
კილოს რომ მოვიყარეო,
თავზე რო ხელი მოვისვი —
სიყმიდამ მოვიშალეო!
ბიძაშვილები მკითხავენ:
რასა იქ, გენაცვალეო?!
რასა ვიქ, ბიძაშვილებო,
მზე მიბნელდება, მთვარეო!
და მყვანდა გათხუებული,
ისიც აქ დავიბარეო.
მოვიდა, გადმამეხვია:
ძმაო, შენ გენაცვაო!
შენ აღექ და შე დავწვები —
სწორებში გაიხარეო;
მშვიდლობით, ჩემო სწორებო,
მკლავი ვერ მოვიხმარეო,
გადახატული თვალ-წარბი
ლოდის ქვას მოვაფარეო!

4

ქალი = ქალი

იმისი სული კრულია;
რაც ქალი ენდოს ქმარსაო;
კობტასა, ამპარტავანსა,
აზნაურისა ყმასაო!
წუხელის ლაშქრით მოვიდა,
შუალამისა ხანსაო,
ავდექ, ავანთე სანთელი,
მივარდი გვერდის კარსაო;
ოქროსა სკამი მოვართვი:
დაბძანდი შენსა მზესაო!
— შენი „მზე“ მე არათა მწამს,
ლექცივით მოგქრი თავსაო!..
გადავდექ, გადაუძრახე
ივანეს, ჩემსა ძმასაო:
ძმაო, გიკლავენ დასაო,
მოაცურებენ ზღვასაო...
ის ჩემი თეთრი ჩიქილა
სხვას დაუხურავ თავსაო;
ის ჩემი გიშრის ნაწნავი
ყვავს შიაქეს საბუღარსაო;
ის ჩემი ფარჩის სარტყელი
ცას შემოურტყამ გარსაო!

5 .

ქალი = ქალი

ქართველი ქალი ტიროდა
ქართლისა შუა გზასაო:
დამრჩნენ პატარა ობლები,

ვერ გამოვრეკე ზღვასაო!
ღმერთმა უშველოს მეცხვარეს,
იმის სამწყსოს და გზასაო:
ხიდი გაედო მსხლის ხისა,
წინ მიუძლოდა ცხვარსაო,
მეც იმან გამამიყვანა,
ჩემი ობლებიც წყალსაო,
თორემ შიგ ჩავვარდებოდი,
თევზი შამჭამდა ზღვისაო!

6.

ობიყმიანთ ბანზე ვიდექ,
დავხედე არე-მარესა:
უფროსი რძალი მზესა ჰვავს
და შუათანა მთვარესა;
უმცროსი რძალი დაეძებს
კედელში საპნის ნალევსა:
დილაზე აღრე ავდგები,
უმზეოდ დავიბან პირსა;
მოვისმენ ცისკრის ლოცვასა,
დავემზგავსები მთვარესა,
სულ უკან ჩამოვაყენებ
ამ დარბაისელ ქალებსა...

ბაქ

7.

ქვექვავაძემ დამპატიჟა,
ღვინო მასვა ტკბილი.
ხოდაშნის ბოლოს მოვედი,

გაბუჯი

მამეკიდა ძილი;
გულა-ნაბადი მოვიხსენ,
ჯაგში წავყავ ცხვირი!
(დამეკრა და მეთამაშა,
გამეწია ლხინი!)
ჩემი სტვირის მამპარავსა
შეეყაროს ჭირი,
სამი წლის ციებ-ცხელებამ
დაუსიოს ცხვირი!

8

შენ, მამაჩემო,
ხარ მაგისტანა:
ხელში გიჭირავს
აღმასის დანა...
სისხლით ავავესე
მე ტუსალანა!
დედას აღარ აქვს
გიშრის კავები,
კრემლით ვესება
ორივ თვალები!
ჩემს საფლავზედა
სდგას ორი ბალი,
იქ მიდის ერთი
ლამაზი ქალი,
ამბობს: სიკვდილო
დაგიდგა თვალი.

9

გადმამდგარიყო სერზედა
თვალ-ყუყუნა, თეთრი ქალი,
ხელს მიქნევდა: აქ წამოდი,
შინ არ არის ჩემი ქმარი.
ციხის საქცევად წავიდა,
დასცემიან დიდნი ქვანი!

საქცევა

10.

მე ბანის ბანად გეძებდი,
შენ დერიფანში გეძინა;
ოქროსა ღილი გაგხსნოდა,
ბროლისა მკერდი გეჩინა,
მელნის თმა, გიშრის კავები
ლამაზად გადმოგეთინა!

დერიფანში

11.

ნესტან დარეჯან
სად რას გეძინა?
— მინდერის ბოლოსა.
ზედ რა გეხურა?
— ზარი-ზარბაბი...
მოველ, აგზადე,
სამი გაკოცე;
სამმა კოცნამა
ფერი გიცვალა;
ფერმა ნაცვალმა

აბ

წიგნი დასწერა,
შიგ რა ჩასწერა?
— ხამ-ხამ ატლასი.
ვის გაუგზავნა?
— დავით მეფესა.
რით გაუგზავნა?
— ჯორ-აქლემითა.
რა მოუვიდა?
— დიბა-ხავერდი.
რით ჩამოხადა?
— ასი კაცითა.
დიბა-ხავერდი
რითი გამოსჭრა?
— მაკრატლის წვერით
რითი შეკერა?
— ნემსის წვერითა,
ბროლის თითითა.
რითი ჩაიკო?
— ნაზი ხელებით,
სინარულითა.
რით გაიხადა?
— ცხარე ცრემლითა.
რითი გარეცხა?
— ცრემლ მღულარითა.
რაზედ გაჰჟინა?
— აღვის ტოტზედა.
რითი გააშრო?
— ნიავ-ქართა..

სახნის-საკვეთი, ჯამბარა,
მამასახლისმა დაგვბარა;
იმას გაუწყდეს ცოლ-შვილი,
უხნაფ-უთესი დაგვყარა!

ბაყ

12.

შენ კეკელო, პეწენიკო,
შენი საქმე როგორ იყო?
პავლია რომ არ შეგერთო
განა სხვა ბიჭი არ იყო?!
ვარდიანთ სახლს უკანა
თელა იდგა და რცხილაო;
იმ დასაქცევმა კეკელომ
უბანი შეგვირცხვინაო!

ბაყ

13.

წყულმა წყილმა მიკბინა
შუალამისა ხანსაო;
ავდექ, ავანთე სანთელი,
გავუდექ იმის კვალსაო;
შუა გზაზე მივეწიე —
ვაჰ, იმის დაქერასაო!
ახლა ურემზე დავუდე,
სამას უღელა ხარსაო;
გავიტან მოედანზედა,
დიდის მელიქის კარსაო;

სხედა

ლიტრას აბაზათ გავყიდი,
უყურეთ მოგებასაო!..

14.

ნათლი-დედამ დამპატიყა,
გამიკეთა ხავიწიო,
კოჭლი გოგო ათამაშა,
იმის ცოდვით დავიწვიო!

15.

დღევანდელსა დღესა,
ქორწილი აქვს ღვდელსა,
პატარძალი მოიყვანა...
ნანი-ნანა-ნესა!
კატამ მწვადი მოიპარა,
პატარძალსა სცესა!
პატარძალი აგრე ამბობს:
— არ დავდგები თქვენსა...
დედას წიგნი მოეწერა,
შიგ ეწერა გიშერიო:
— შვილო, მანდვე მოითმინე,
მე ველარას გიშველიო.

16.

ერეკლეს სტუმარი
მოდის, მოგალობს,
ლილინებს ნელა;
ფეხებსა ხლართავს —
უყურებს ყველა!

ჰკითხეს: სად იყავ?

— მეფესთანაო:

ისიც კაცია,

ჩვენისთანაო!

(სოფელ ყვარელში შეკრებილი).

შენი ქება შემომესმა,
შენი კარგი თავისა;
გაივლი და გამოივლი,
შუქი გადგა მთვარისა;
ზურგზე ნაწნავი გაყრია,
სისხო ჩემი მკლავისა;
თმას წინადან შუბლი არი
საწერელი კალმისა;
შუბლს ქვევიდან წარბები გაქვს,
მოწეული მაყვლისა;
აქეთ-იქით ლოყები გაქვს,
საკმეჩები ვაშლისა;
ლოყებს შუა ტუჩები გაქვს
სასუტები თაფლისა;
ტუჩებს შიგნით კბილები გაქვს
ჩემი გულის დარდისა!

აქამდე იყო ავდარი,
ეხლა დადგა დარია;
განა სხვა ქალი არ არის,
შენზე მქონდა თვალია;
თუ შენ ჩემს იქით გათხოვდე,
არ გეწეროს ჯვარია!

სუფსარქისი შავინახე,
მარხვა შენი წმინდათა;
შენ ქებასა ვლაპარაკობ,
ღამემ ბნელმა ინათა;
შენი დარდი და ბოროტი
გადამექცა ჭირათა;
მოდი, ქალო, მაკოცნიე,
ეგ გვეყოფა ლხინათა;
გაბრუნდი და შინავე წადი,
დაიფინე რბილათა;
თავით ბალიში დაიდე,
დაიძინე ტკბილათა...

თავ

მე, ალექსი კაკაშვილი,
რისთვის არ ვუფრთხილდი თავსა!
დავქუჩებულვართ ბიჭები,
მივდიოდით გაღმა-მხარსა.
რალას ვეფალავნებოდი
იმ საოხრო ალაზანსა.
მე ვსთქვი: რა მოერეოდა
ჩემს ღონიერ ბეჭებ-მკლავსა;
წყალმა ქვევ-ქვევით დამწია,
ბიჭები მიჭერენ თავსა;
შავბტი მალლა, დავუძახე
საწყალ ჩემსა დედ-მამასა;
დედ-მამას რას გავაგონებ,
კალოზე ლეწავენ ძნასა;
გაუგია დედ-მამასა,
ცრემლით მორეცხავენ გზასა!

შ ლ ა ბ რ ა თ

ხალხური „ვეფსხვის ტუფოსანი“

(თქმული გლეხის ჯოჯოლა არაბელი-საგან სოფ. ჩირდილში, თიანეთის მაზრაში, და ჩაწერილი სოხიკო მერკვილაძისაგან).

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი უწინდებური დიდი გმირი კაცი, სახელათ ტარიელი. ჰყავდა ცოლათ მეტათ შვენერი მზეთ-უნახავი, სახელათ „მზე-ქალი.“ ისეთი ლამაზი იყო ტარიელის „მზე-ქალი“, რომ ლამებნელაში ანათებდა და აშუქებდა, როგორც ლამპარი, როგორც ცის მნათობი. და მიტომაც ეძახოდენ „მზე-ქალს.“

ტარიელი უდიერი ღონიერი იყო და ქვეყანაზე არაფერი არ უმაგრდებოდა. ყველა ღონიერ დევს ემინოდა და ერიდებოდა მისი. მუდამ სანადიროთ დადიოდა; დილით წავიდოდა, საღამოთი მიჰქონდა ცალ მხარზე მოკლული ირემი და ცალზე—დიდი, უზარ-მაზარი ხე—შეშათა. ტარიელი აიღებდა თავის დიდ ქვაბს, შედგამდა ნანადირევის მოსახარშავათ, დაავლებდა ხელს იმ უზარ-მაზარ ხესა, დანარცხებდა დედამიწაზე და სუთლ ლუკმა-ლუკმათ აქცევდა შეშათ!..

ბევრს ედვა გულში მოტაცება ტარიელის „მზე-ქალისა“, მაგრამ ვერაფერ ბედავდა ტარიელის შიშით. ყვე-

ლაზე უფრო შურდათ ეს ქალი ტარიელისათვის ქაჯებსა და „მაცილებს“ (ემშაკებს). ყოველ დღე და ყოველ წამს იმის საცადში იყვენ „მაცილები“, რომ ემოვნათ დრო და „მზე-ქალი“ (ნესტან-დარეჯანი) მოეტყუანათ და თავიანთის წაეყვანათ. ერთხელ, როცა ტარიელი სანადიროთ იყო წასული, მოვიდენ „მზე-ქალთან“ მაცილები და თან მოიტანეს ერთი ახალ გაკეთებული კიდობანი. მაცილები იმ სახით მოვიდენ „მზე-ქალთან“, როგორც ხორციელი ადამიანები და როგორც ტარიელის ერთგული მონები. მოახსენეს ტარიელის „მზე-ქალს“: კიდობანი მოგართვით ტანისამოსის შესანახადო და მოგეწონებათ თუ არა—აბა ნახეთო. როცა „მზე-ქალმა“ ნახა კიდობანი და მოეწონა, მაცილებმა უთხრეს: „აბა შიგაც შებძანდით და დაათვალიერეთ, სინათლე ხომ არსად გადისო?“ მზე ქალს არ ეგონა, თუ „მაცილები“ არიან და ოინს მიზამენ, მიღალატებნო. შევიდა კიდობანში თუ არა „მზე-ქალი“, მაცილებმა მაშინვე დახურეს კიდობანი, ოთხივე კუთხივ დარაზეს და მოიტაცეს; მივიდენ ზღვასთან და მისცეს წყალს:

დასხდიან მეკიდობნენი
იმბარ-ამბრი და უმბარნი.
იმათ კიდობან ააგეს
ქებითა-არა ქებითა,
შიგ ქალი შესვეს, „მზე-ქალი“,
ძალითა განა ნებითა!..

მზე-ქალი შეეგდეს ქაჯებმა აღელვებულ და აზვირთებულ წყალში. ზღვამ შეიბრალა მზე-ქალი: დაწყნარდა და კიდობანი მაღლა-მაღლა „ქანქანით“ წაიღო. წინ ნესტან-დარეჯანს გადაეღობენ, „გაებადნენ“ გველები. შავმა გველმა თქვა, შევქამოთო, მაგრამ წითელმა გველმა

შეუტია, „უშქინა“ და დაუშალა; თეთრმა გველმაც მხარი დაუჭირა წითელს და თქვა: ცის მნათობია, ქვეყნათ მოვლინებული, და ნუ შევქამთო, ნურას გავუბედავთო.

ქაჯებ მზე წყალში შაადეს,
წყალს მისცეს დგან-დგარებითა; *)
წყალმა იბრაღა, იწყალა,
გაიგღო ქანქანებითა;
წყალში რო გველებ დაუხვდეს,
ბადე-ბადეს აქეს გაბმითა;
შავმა გველ უთხრა: შევქამოთ,
წითელ უშქინა ავითა;
თეთრმა გველ უთხრა, ხუ შევქამო
ხმელთ მნათობარი მოვიდა“.

ბევრი ცურვისა და ზღვაში ხეტიალის შემდეგ, ქაჯებმა გაიტანეს კილობანი ნაპირზე „ფასმანის“ (ფატმანის) მიწაზე. გამოიყვანეს ნესტან-დარეჯანი და კილობნის „ღირეზე“, საძირკველზე, ჩამოსვეს. ამ დროს დაინახეს „ფასმანის“ მონადირეებმა. მოჰკიდეს თვალი თუ არა შეენიერ „მზე-ქალს“, მაშინვე ჩაუხტენ და დაუწყეს ომი. ქაჯებმა შეაცურეს კილობანი ზღვაში. მონადირენი კიდევ არ მოეშვენ და სამს სამოცი ისარი ჰკრეს კილობნის ღირეს:

ქაჯთა მზე გამოიყვანეს,
დასვეს კილობნის ღირესა.
„ფასმანის“ მონადირეთა
ღირეზე თვალი ჰკიდესა,
ჩავიდენ, არ დაიშალეს,

*) „დგანდგარებითა“ აზვირთებულს, ადელვებულს“.

მისწივნეს, არ დარიდესა,
სამას-სამოცი ისარი
ზე ჰკრეს კიდობნის დირესა.

მონადირეებმა ბევრი ეცადეს, მაგრამ ვერ დაიხსნეს მზე-ქალი და წიყვანეს ისევე ქაჯებმა. მიყვანეს ქაჯებმა ქაჯეთის ციხეში და დამალეს იქ „მზეთ-უნახავათ“. გაიგო|თუ არა გმირმა ტარიელმა თავისი „მზე-ქალის“ დაკარგვა, გაშმაგებული შეჯდა თავის რაშზე და წავიდა საძებრათ; დადიოდა ტყე-მინდორში და ზღვის პირებში. დღისით ტარიელი არ დაისვენებდა ხოლმე, ხოლო ღამდებოდა თუ არა, მაშინვე დაიბინავებდა და, როგორც-კი გათენდებოდა და ამოვიდოდა მზე, ტარიელიც მაშინვე შეუდგებოდა მგზავრობას და ძებნას. უფრო ზღვის პირებზე ეძებდა ტარიელი, რადგანაც ეჭვით იცოდა, რომ ზღვისაკენ უნდა ყოფილიყო მისი „წზე“ წაყვანილი.

ტარიელ, მზის მძებარი,
ზღვის ნაპირთ იარებოდა.
მზე ჩახდა, — დადგა ტარიელ,
ამოხდა, — იარებოდა;
მასკლავი ჰქონდა ლოგინათ,
მთვარე გულს ეფარებოდა.

ერთ დღეს ტარიელი მიადგა ერთ მდინარეს, სადაც ერთი კოჭლი მონა დაინახა. მონა მიდი-მოდიოდა წყლის კიდევებზე და ტიროდა.

— რა გატირებსო — ჰკითხა ტარიელმა „კოჭლ-მონას“.

— ისა, ბატონო, რომ ბატონთან ვარ დაბარებული და ამ მდინარეზე ხიდი არ არის, ისე ვერ გავედი და არ ვიცი, რალა ვქნაო. ტარიელს შეებრაღა კოჭლი მო-

ნა, გაიშვირა მკლავი და გადვა ხიდათ მდინარეზე; მონა
შედგა ზედ და გავიდა.

მივიდა თუ არა თავის პატრონთან კოჭლი მონა,
მის ნაზირ-ვეზირებს უამბო ამ საკვირველი გმირის — ტა-
რიელის — ნახვა და მისი აზბავი. ყველა ეს ნაზირ-ვეზირებ-
მა მოახსენეს თავის ბატონს (მეთევს). მეთევმა მაშინვე დაიბა-
რა თავისი საყვარელი და გამოჩენილი ორი გმირი „ადენ“
და „ომარე“ და უბრძანა, გაჰყევით „კოჭლ-მონას“ და
რომელ კაცსაც ეს დაგანახვებსთ მინდორში, ის მომიყუა-
ნეთო, „ან სახელი და გვარი მომიგეთო“.

ადექ და მოემზადენით,
ჩემო ადენ და ომარე,
ის კაცი აქა მომგვარეთ,
ვინ იყოს მინდორთ მდგომარე!..

ადენმა და ომარემ მორჩილებით თავი დაუკრეს თავის
მეთევს და მოახსენეს: სახელის და გვარის გაგება და მი-
სი ვინაობის ოღონდ თქვენნი ბრძანება იყოს, თორემ ორი
კაცისაგან ერთი კაცის მოყვანა ძლიერ ადვილი სამსახუ-
რიაო:

ბძანება იყოს, ბატონო,
შენთა ბაგეთა ბროლთაგან,
ადვილი სამსახურია
ერთის მიყვანა ორთაგან.

ადენმა და ომარემ შეისხეს საჭურველ-იარაღი, გა-
მოიყოლეს „კოჭლი მონა“ და წავიდნენ. „კოჭლმა მონ-
ამ“ მიიყვანა მდინარის ახლო და დაანახვა გაღმით ტა-
რიელი. ადენ და ომარე წადგენ წინ და დაუძახეს ტა-
რიელს:

ბიჭო, ვინა ხარ, ვინ იყავ,
მარტო მინდორში მდგომარე?

ბატონ გიბარებს, აქ მოდი,
ან სახელ-გვარი ზიზარე!

ტარიელმა მოისმინა თუ არა მათი ძახილი, შემოუ-
ძახა: თუ კარგი ბიჭები ხართ, მანდედან ნუ-კი ყვირით,
ახლოს მოზძანდით და აქ გამრცანით, ვინცა ვარ; აქ გაც-
ნობებთ ჩემ თავს და ჩემ მკლავის ღონეს, აბა შორით რას
დამაფასებთო.

მინდორში ოქროს კოშკი დგას,
გარშამო—ვერცხლის თასები,
ახლოს მოდექით, მოსრულნო,
შორით არ დავიფასები!..

ამ ხმაზე აღენ და ომარე გავარდენ გულადათ გალ-
მა, მაგრამ მისთანა თქვენს მტერს, ტარიელმა იმათ საქმე
დამართა: აღენს ერთი მათრახის წვერი მოარტყა და სულ
ჯარასავით აატრიალა მინდორში; ომარ ერთი მათრა-
ხის „გადანათებით“ ზეცას გაგზავნა, „კოჭლი მონა“-კი
შორს იყო და გამოიქცა ბატონისაკენ, მაგრამ ტარიელი
მოეწია, გამოჰკითხა ამბავი და, რომ გაიგო ბატონისაგან
იყვენ გამოგზავნილნიო, წააელო ხელი „კოჭლ მონას“,
ააგლიჯა ცალი მხარი, მისცა მასვე ხელში და უთხრა:
წადი მიუტანე შენს ბატონს ამბავი და ეგ შენი მხარეც
სუფრის მისამატათ, „შესაახლებლათ“—მიართვიო.

მოვიდოდა კოჭლი მონა,
თავში მოიციმდა ქვითა;
ბატონ შენი საყვარელნი
მოგიმშვიდნა მათრახითა...
აღენს შემოკრა მათრახი,
მინდორს ბრუნავს ჯარავითა;
ომარე ზეცას წალოლა,
ჯერაც არ მოსულა ცითა,

მე რო მხარი ამომწვავდა,
ისე მომაქვს თავის მხრითა...
მითხრა: „ბატონს მიუტანე,
სუფრა შაიხლოს მითა“.

ეს ამბავი ძლიერ ეწყინა მეფეს და სამძიმოთ დაურჩა თავისი საყვარელი ორი გმირის სიკვდილი. მაშინვე შეჰყარა დიდი ჯარი და გამოეშურა ტარიელისაკენ. შემოახვია მწოლარე ტარიელს დიდი ლაშქარი და დაუწყო ისრის სროლა სეტყვა-წვიმასავით:

ეგე იწყინა ბატონმა,
მეტათ დიდსა ჯარებს ჰყრიდა,
შამოეხვია გარშამო,
ჩალათ ისარს მიაყრიდა.

ტარიელმა, როგორც დიდმა გმირმა, „ჟამით-ჟამამდე“ ძლიერ მაგარი ძილი იცოდა და, სანამ გაღვიძების „ჟამი“ არ მოუვიდოდა, მანამ ვერაფერ ვერ გამოაღვიძებდა და გონს ვერ ჩააგდებდა. იმ დროს, როცა მეფე შემოადგა დიდი ჯარით და დაუშინა „ჩალასავით ისარი“, ტარიელს ეძინა ნაბად-წახურულს და ვერაფერმა ვერ გამოაღვიძა. რაში რომ ტარიელის განსაცდელს ხედავდა, ტიროდა და ტორსა სცემდა, მაგრამ, რომ ველარ გამოაღვიძა თავისი პატრონი, მაშინ რაში დასწვდა ტარიელს და ცალი თითი მოაკვნიტა: ეგება ამით მაინც გამოვაღვიძოვო.

თავით უბამს ცხენი-რაში,
თვალეზთ ცრემლებს ჩამოჰყრიდა;
ჩაეწოდა თით მოკვნიტა,
ოქროს თითი მოებმოდა

თითის მოკვნიტამ ტარიელი გამოაღვიძა; დაინახა, რაც ამბავი იყო, ნელ-ნელა აუჩქარებლად წამოადგა, გა-

დააბერტყა ნა?დიდან ისარნი და მოველო თავისს რაშს.
გაიღვიძა ტარიელმა,
ნელა-ნელა წამოდგესა;
ფეხი შედგა უზანგოში,
ამოდ შეჯდა არ შეშინდა...

მაშინ გაერია ამ ურდო და ურიცხვ ,,ხატაველთა
ლაშქართა“ ჯარში, როგორც ქორი მტრედის გუნდში,
და დაუწყო ჟღერა. ,,კაცი კაცს ჰკრა, ცხენი-ცხენსა“
და მკედრის გორები დააყენა წამზე. გლეხი კაცი ტა-
რიელს ებრალებოდა და არ კადრულობდა მათთან ომს,
დიდკაცებს და თავადებს-კი ჟღერდა საშინლათ.

გაერია ხატაველთა,
როგორც მტრედის გროთა ქორი,
კაცი-კაცს ჰკრა, ცხენი-ცხენსა,
დადგა მაგაების გორი!..
არ იკადრა გლეხი კაცი,
თავადებზე გადავიდა,
ზეციტ წამოვიდა ორბი
ეგეთ ჯარით სიმრავლითა,
ბოძალი ჰკრა ტარიელმა,
მხართა შუა სისხლი სდინდა,
ჩაეწვავდა, მხრები დასჭრა:
ბოძლის დასაკვრელათ მინდა.

ტარიელი ომში ერთ შევნიერს ვაშაკ-ქაბუკს შეხვდა,
რომელსაც შეძახა:

— მე შენ არ მოგკლავ, იმიტომ-რომ თვალევი ჩემ
(ბიძაშვილს) გიგავსო და გამობრუნდა. ქაბუკი შეკრთა
და ტარიელს ვერაფერი ვერ უთხრა, ვერაფერი ვერ შეჭ-
ბედა. ამ შედღერებულ ქაბუკს ერქვა ავთანდილი და იყო
მართლა ტარიელის ბიძაშვილი (,შინში“), მაგრამ, რადგა-

ნაც ტარიელს პატარა დაეტოვებინა შინ და მას აქეთალარ
ენახათ ერთმანეთი, ავთანდილსაც დავიწყებოდა ტარი-
ელის ნახე და ვერ იცნო ომში. როცა ავთანდილი შინ
მოვიდა, ყველა ომის ამბავი უამბო თავის შვენიერს და
კეკლუც კოლს — თინათინას (თინას). „მთელი ჯარი ამო-
გვწყვიტა იმ ვილაც სკვირველმა გმირმა და, როცა ჩემ-
ზედ აიღო ლახტი და უნდა მოვეკალ, ჩამოიღო და მითხრა:
მე შენ არ მოგკლავ, რადგანაც ჩემ „შინშ“ ავთანდილს
ჰგეგხარო.

— ეგებ შენი დაკარგული ბიძაშვილი — ტარიელი
იყო!?... — შეჰკვივლა თინათინმა; — რატომ არ გამოჰკითხე,
ვინ იყო და ვინ არა. განა ეგრე წამოსვლა გეკადრებო-
და? თუ ჩემი სიყვარული გაქვს და ან შენი ბიძაშვილის,
ტარიელის, პატივის-ცემა, ეხლად-ეხლავე ადექი და სძებნე,
საცა იყოს ის გმირი, ეგებ ტარიელი იყოს და როგო-
რმე ეწამლე და მოეხმარე გასაქირში.

ამ მკაცრი ბრძანების წინადადებაზე რალაცა ექვები
შემოეხვია ავთანდილს გულზე. დაიწყო თავის უმანკო
თინათინზე ექვიანობა: ეს მე მიტომ მითხოვს ასე უცე-
ბათ სახლიდან, რომ ალბათ კურო, საყვარელი, ჰყავსო
და ჩემი თავიდან მოშორება უნდაო.

— ადექ, ავთანდილ, ნუღარ აყოვნებ, წადი, მოსძებ-
ნე, ნახე ის გმირი და, თუნდა ტარიელიც არ იყოს, კარ-
გია: მადლია უცხო, დაკარგული და გადახვეწილი მოყმის
მონახვა და შველაო, — უთხრა თინათმა. ამ თქმაზე ველარ
მოითმინა ექვით სავსე აღელებულმა ავთანდილმა, აემღე-
რა გული და საშინელი სიტყვებით შეამკო თავისი
უმანკო და შვენიერი თინათინი:

ბოზო, რას ამბობ დიაცო,
არჯალო, აუგინო!

უწყლო, უღარო წისკვილი
მთაში ვის აუგინა?!

მაყვარების (საყვარლების) გულისთვის
ქმარი ვის გადუგდიანა?!.

თინათინი დიდათ შეაწუხა ამ უსამართლო ცილის
წამებამ და მტკიცე ფიცით შეჰფიცა ავთანდილს თა-
ვის უმანკობაზე: ღმერთმა და ყოველმა ხატმა მრის-
ხოს, თუ თინათინს შენს მეტი ქმარი უნდოდეს და ან
მოეწონოს, თუნდ ათასჯერ შენზე უკეთესიც ნახოს და
ზეციდან ჩამოსულიო. მე გითხარი და გთხოვე, რომ
ტარიელი მოგეძებნა, გებოვნა უთუოდ ის გმირი, ვინც
იყო. ტარიელიც რომ არ იყოს, მაინც კარგია უცხო მოყ-
მის შველა და შემწეობა-მეთქი.

ღმერთი რისხავდეს თინასა,
ხატი ყოველთა წმინდისა,
ქმარი უნდოდეს შენს მეტი,
ათას სხვა ჰყავდეს გულისა.
მოძებნა მაინც კარგია
მოყმისა დაკარგულისა.

დაიჯერა ავთანდილმა თავისი შეწინიერი „თინას“
ფიცი და რჩევა და იმ ღამესვე გამოეწყო სამგზავროთ.
საგზალიც მოიმზადა. ისარიც ბლომათ ჩაიწყო ქარქაშში
და გასწია (გაიპარა) კიდევ უნათლივ ტარიელის საქმე-
ნელათ. შემდეგ მოგროვდენ ავთანდილის ჯარი და კა-
რის კაცნი; მოიყარეს თავი და იახლენ ავთანდილს
შინ. მაგრამ ციხიდან თინათინი გადმოდგა და გამოუტ-
ხადა მათი საყვარელი პატრონის წასვლა, სადღაც გაპარვა.

ციხით იძახა თინამა:
ავთანდილ გაიპარაო,
სამოც და საში ისარი

ქარქაშში ჩაითვალოა,
შავი აქ დაკლა ვარია,
თეთრი თან წაიტანაო.

ავთანდილმა ბევრისაგან ბევრი სძებნა ტარიელი და ძრიელ სწუხდა, რომ ვერ იპოვნა და საწადელი ვერ აუსრულდა, ხოლო ამდენი სიარული ამათ შერჩა. ვინც-კი შემოხვდებოდა ავთანდილს წინ, ან ვისაც მიეწეოდა, ყველას ჰკითხავდა ტარიელის ამბავს, მაგრამ თვალის მომკვრელსაც-კი ვერავის შეხვდა. ავთანთილი, როგორც „გულთმისანი“, გონიერი და ჰკვიანი კაცი, იმედს არ ჰკარგავდა ტარიელის ნახვისას და რაც ხანი გადიოდა, თანდათან უფრო ემატებოდა მხნეობა და ხალისი ტარიელის ძებნისა.

ავთანდილს საგზალი მალე გამოეღია და საზრდო-ობდა ნანადირევით. საცა მოშივდებოდა, იქვე ინადირებდა, დაანთებდა ცეცხლს, დათლიდა შამფურებს, შეწვაავდა მცვრიან მწვადებს, მოიკეცდა თოქალთოზე და შეექცეოდა.

ავთანდილ გადინადირა
ქედი მალალი ტყიანი,
ვერც ხარი მოკლა, ვერც ფური,
ვერცა ბოჩოლა რქიანი;
შველსა ჰკრა გამოფრენილსა
ისარი ორბის ფრთიანი,
დაჰკიდა ცხენის ტახტაზე
ტყავ-გაუხდელი, რქიანი;
ჩავიდა ბურილ ძირშია,
ცეცხლი დაანთო პრიალი,
სადგომი ბინა დაუხვდა
ჰყანტიან-ქაობიანი;

ქვეთა საგებლათ მოჰხადა
თოქალთო უნაგრიანი,
დათალნა ეკლის შამფურნი,
მწვადი აასხა მცვრიანი.

ავთანდილი, „თოქალთოზნ“ მოკეცილი რომ მცვრიან მწვადებს შეექცეოდა, იმ დროს შორს მინდვრის სივრცეში შავი ნისლივით მომავალ ჯგუფს მოჰკრა თვალი, რომელიც თან-და-თან უახლოვდებოდა ავთანდილს. ავთანდილმა გაარჩია, რომ ხალხი მოდიოდა მისკენ. შეფიქრიანდა: ვაი, თუ „მეკობარნი“ — ლაშქარნი იყვენ და არამც რა მაზიანონო. მაშინვე შეკაზმა ცხენი, გადაიკიდა თოფი, აიღო შვილდ-ისარი და მოემზადა საომრათ: ვანიცობაა მტერი იყოს, ჯაბნათ არ დავხვდეთ.

მინდორს დაინახნა კაცი,
ჯანის-ჯანად (ნელა-ნელა) მომდინარნი.
— „ახლოს მოდე, ჩემო ცხენო,
აბჯარნო, გამეძალენით,
მტერს მოშლით ნურას შევხვდებით,
თვალშია ვეჯაბანებით!“

ავთანდილმა მიატოვა გაშლილი სუურა ცეცხლთან, მოკლული ირემი და ცეცხლზე შემოლაგებული მწვადები და შეეგება მომავალ ხალხს. ხალხში ლაინახა, რომ სამ კაცს ერთი თავ-გატეხილი კაცი მოჰყავდა. ავთანდილმა „გამარჯვება“ უთხრა და ჰკითხა: რიგი გყავთ დასწეულელებული ეგ კაციო.

— ეს ძმა არის ჩვენი, — მიუგეს სამთავემ — ჩვენ ტყის პირას ვიყავით, რომ ერთმა გმირმა მოყმემ გამოიარა ჩვენს ახლოს; ჩვენ ძლიერ გავგიკვირდა იმ დიდი გმირის ნახვა. ეს ჩვენი ავადმყოფი ძმა გამოეკიდა: „ვინა ხარ, მითხარიო“, მისძახოდა და „ან საით მიეჩქარებო“.

გმირი მოუბრუნდა, ერთი სილა ვაჰკრა და, აი, თავი ოთხათ გაუჩეხაო.

ავთანდილმა ამ ამბისათვის მადლობა გადაუხადა, ისურვა მათი ავათმყოფის მშვიდობით მოარჩენა, ასწავლა თავის ბინა — ცეცხლი და მწვადები, წამალიც თავ-გატეხილისათვის: ირმის ტვინი წაუსვითო და დაუამებსო. თითონ-კი აღარ მიბრუნდა; ბინაზე დანაც დარჩა ავთანდილს და ნუ დამიკარგავთო შეეხვეწა. გააქანა ცხენი და გასწია ტარიელის საძებრათ.

აიმა და იმ ხეთ ძირში
მწვადი უბრუნვენ ნებასო,
წყლოულს ირმის ტვინი წაუსვით,
იტყვიან მოსვენებასო;
საპურ-ყველე დანა დამრჩა
იმ ჩემ ნადგომსა ბინასო,
ნუ დამიკარგავთ, გეთაყვა,
თქვენი სნეულის ღბენასო.

ავთანდილმა გააქანა ცხენი იქით, საითაც უჩვენეს მგზავრებმა გმირის წავლილი გზა. ესენი-კი მივიდნენ ავთანდილის ნადგომ ბინაზე, ავათმყოფს დაადვეს წყლოულზე ირმის ტვინი, შეუხვიეს თავი დე მოასვენეს. თითონ ისამხრეს გუნებიერთა და შესვენეს. შემდეგ სამივე ძმები დაეხვიენ ავთანდილის „საყველ-პურე“ დანას, მაგრამ ხეზედაც ვერ მიაყუდეს და საცა ეგდო, იქვე დატოვეს.

ავთანდილი-კი იმ დროს გამალებული მიაქროლებდა თავის „თეთრ ტაიქს“ და მისდევდა ტარიელის გზაკვალს. კარგა მგზავრობის შემდეგ ავთანდილს შემოხვდა ერთი უზარმაზარი დევი, რომელიც ძლივს კოჭლობით მოჩახუნობდა. ავთანდილმა დევი იცნო და გამარჯობა უთხრა. შემდეგ ჰკითხა იმისი აშბავი, ვის საძებრათ იყო

წამოსული. — „შენ მამიჩემის ძმობილი იყავი და სიმაღლეს მითხარი, აქეთ მგზავრი ხომ არავინ გინახავსო.

დევ, მამიჩემის ძმობილო,
ხომ არვინ ჩამოგარა?

— ჩამომიარა ქროლით ერთმა პირქუშმა მოყმემ, უთხრა დაქუქილმა დევმა. მე ვხნავდი, გუთნეული მება, გამიკრა ხელი გუთნეულს და ზღვას იქით გადამიყარა!.. მეც ერთი ფეხი წამამკრა და შორს გადამისროლა... აღარ მეგონა, თუ ცოცხალი გადავრჩებოდი. შენ ტყვილა მისდევ, ავთანდილ, ველარ მიეწევი იმ მოყმეს, იმან საქართველო გადაიარა და სათათრეში გავდა. მე ისეთი დიდი გმირი არ მინახავს და არც ისეთი შევნიერი; ერთი გაილიმა და ისეთი შუქი გამოკრთა, რომ მთა და მინდორი გაანათა.

ერთმა პირქუშმა მოყმემ
ცხენ ხეთქით ჩამომიარა,
ხელი გამიკრა გუთანსა,
ზღვას იქით გამისრიალა!..
წიხლი მკრა გუთნის დედასა,
კ...მა გამოიარა,
ლიმნი ქმნა, კბილი გამოჩნდა,
მთას შუქმა გადაიარა,
მაგას ნუ მისდევ, ავთანდილ,
იმან დიდი გზა იარა,
გასწირა საქართველოი,
სათათრე გადაიარა.

ავთანდილი უმფრო მეტი სიფიცხით გამოუდგა უკან ტარიელის გზასა და დღე და ღამე დაუსვენრათ მისდევდა, მაგრამ ვერ მარწვდა, ვერსად მოჰკიდა თვალი. მიმავალმა ავთანდილმა ერთს მდინარის პირას დაინახა მიმდ-

გარი ჯარი; ის დაურიღებლათ მივიდა მათთან და იკითხა ტარიელის ამბავი, მაგრამ ვერა გაიგო-რა; მერე გამოიკითხა მათი ასე შეგროვების მიზეზი.

— ჩვენ მგზავრნი ვაქარნი გახლავართ—უთხრეს ავთანდილს—აქ ჩვენი დადგომის და მწუხარების მიზეზი ის არის, რომ ამ მდინარეზე ეს ერთი ხილია, სხვა გზა არ არის და ამ ხილზედაც თითო პეშე თვალ-მარგალიტის გაღაუხღელათ ამ ხიდის ბატონი არ გვიშვებსო.

— ნუ გეშინიათ, მე გაგიყვანთ და გაგათავისუფლებთ. წადგა ავთანდილი წინ და შეძახა ხიდის ბატონს:

— მგზავრი და ქარავანი ღვთისა არის, მათი ძარცვა და წინ დადგომა ცოდვაა, საკადრისი არ არის; მოეცალე ხილიდან და გაატარე ქარავანი, თორემ, ტარიელის მზეს ვფიცავ, სამტკივნელოს დაგარტყამ და შენს ტვინს ზღვას ქაფათ მივცემ.

ეს ქარავანი ღვთისია,
უერთოდ არ მამიცია,
ტარიელის მზემ, გაუშვი,
თორემ მტკივანი მიცია!..
ეგ შენი ტვინი და სისხლი
ზღვას „პერად“ გადამიცია.

ხიდის ბატონი არ მოეცალა გზიდან და დამშობილებამოინდომა ავთანდილის: ორივემ გაიყუათ შუაზე ძმურათ მაგადგან ანაღები თვალ-მარგალიტით;—ესე ჯობია, თორემ რას/გამოვრჩებით, ჩვენ ორივემ რომ ერთმანეთს თავი შევაკლათ და ჩვენი სისხლით „ნახლმეგ-ნაისრით და ნაშუბრით“ მინდორი მოვრწყუათ და ავავსოთ... დამანებე ქარავანი, დღეს მე და შენ ძმები ვიყვნეთო.

მინდორს სისხლის ტბა გვიბრუნავს
ნახლმეგ-ნაისრ-ნაშუბარი,

ეს ქარავან დამანებე,

დღეს მე და შენ გავხდეთ ძმანი.

ავთანდილს ეწყინა ესა და ერთი მათრახის გადაქნევით დედამიწაზე გაუშენიჭა მგზავრების მძარცველი ბატონი; გაუხსნა თავისუფლათ გზა მგზავრებს და გაატარა. მგზავრებმა შესწირეს ლოცვა და დიდი მადლობა ღმერთს, რომ დამხსნელი გამოუგზავნა და ლოცავდენ ავთანდილის მოსვლის გზას.

ავთანდილი გაეშურა თავის გზაზე და მიჰქროდა გრიგალ-ქარივით; ის გავიდა თავის ბიძის — ფრიდონის — მიწა-წყალში და მიაბრუნა ცხენი ფრიდონისაკენ. ამ სიარულში ავთანდილი მიადგა ერთი დედაბრის ქოხს. ავთანდილმა იმასაც ჰკითხა ამბავი თავის საძებრისა, მაგრამ ვერა გაიგო რა. ბებერმა ჰკითხა: „სად მიხვალ ახლოა“.

— მე მივდივარ ბიძა-ჩემ ფრიდონთანია, — მიუგო ავთანდილმა. ეს დედაბერი თურმე „გულთმისანი“ იყო და ყველა გაიგო, რაც ავთანდილს სურვილი ჰქონდა. დედაკაცმა ფრიდონის სასახლის მარჯვე გზა ასწავლა.

— შენ თუ შენი საწადლის ასრულება განდა, ბიძა-შენ ფრიდონთან რომ მიხვიდე, ცხენი თხოვე და როცა მოგცეს, წადი ჯოგში და რომელიც ჯოგს უკან ჩამორჩება გაჩინჩლოლი კვიცი, იმას სტაცე ხელი და მოაჯექი, ის გაპოვინებს შენს საწადელს; მართალია ის, ვიცი, თვალის შესახედავათ ცუდია, მაგრამ გადამავალის ქარის ცხენია და მხედრის გულის-პასუხის შემტყობელი. ბიძა-შენ ფრიდონს არ იამება იმ კვიცის წამოყვანა, მაგრამ ველარას იზამსო — უთხრა ბებერმა და გზა დაულოცა. ავთანდილმაც მადლობა გადაუხადა და გამოეშურა ბიძისაკენ. ორი დღის მგზავრობის შემდეგ მივიდა თავის

ბიძა ფრიდონთან და მოკითხვის და საუბრის შემდეგ უთხრა: ცხენი დამელალა და უნდა ერთი მფრინავი კვიცი-ცხენი მაჩუქოვო.

ფრიდონ, გენუკვი, ბიძაო,
კვიცის რემაის ფრენასო.

ბიძა მოგიკვდეს მაშინ, რომ მჯობნის-მჯობნე და-გოქიროვო: შედი ჯოგში და რომელიც მჯობნის-მჯობ-ნეა—მიირთვი, მიწყალობებიაო.

ფრიდონ მოგიკვდეს ბიძაი,
მჯობი გიწყალოს ჯოგშია,
შედი და გამოარჩიე,
რომელიც სჯობდეს მჯობშია.

ავთანდილი მაშინვე გაეშურა ჯოგში. გამოირეკა წინ ჯოგი და დაიჭირა ის პატარა კვიცი, რომელიც უკან ჩამორჩა და რომელიც ბებერმა ურჩია. ფრიდონს დაე-ნანა, მაგრამ თქმით-კი ველარა უთხრა-რა ავთანდილს. ავთანდილმა დაადგა უნაგირი, მოახტა ზურგზე და გაფ-რინდა კვიცი, თვალი ველარავინ მოჰკრა!.. ბევრი სიარულის შემდეგ ავთანდილის ცხენმა იპოვნა ტარიელის ცხენის „ნატერფალი“, კვალი; დაადგა ამ ნაკვალევს მფრენ-მბრბენი და აღარ მოშორდა. ნაკვალევმა მიიყვანა ერთ გამოქვამულ კლდეში, საცა ერთი დედაბერი ცხოვრობ-და. ავთანდილი გადახტა ცხენიდან, მიესალმა დედაბერს და გამოჰკითხა ტარიელის ამბავი.

— აქ მოდის ხოლმე ჩემთან ტარიელი,— უთხრა დე-დაბერმა—ახლა სანადიროთ არის წასული და ცოტა ხნის შემდეგ მოვაო.

— არა უთქვამს-რა, დედაშვილობას, შენთვის ტა-რიელს: ან დედა არ დამრჩა შინ, ან ბიძაშვილს და ან

ვის იგონებს კიდევ, თავის საყვარელ ნესტან დარეჯანის გარდა?

— ჩემთვის, შვილო, ტარიელს არა უთქვამს-რა და არც მე ჩავკითხებივარ, — მიუგო ბებერმა.

ავთანდილი შეეხვეწა დედაბერს, უთუოდ უნდა მომიხერხო და ტარიელი მაჩვენო პირის-პირო.

— არ შემძლია, შვილოო, უთხრა ბებერმა — ის ისეა გაშმაგებული და გახელებული თავის საყვარლის „მზექალის“ დაკარგვის, რომ არავის არ ინდობს, არავის არ ეკარება, მისი ფიქრი და საწადელი მარტოკა თავის, მზექალის პოვნა და გამოხსნა არის და რომ ვაჩვენო შენი თავი, ვაი თუ მოგკლას და ცოდვა დამედვას თავზეო. მაგონებ ავთანდილი არ მოეშვა და დიდი ხვეწნა-მუდართ: „თუ მომკლავს, ალალი იყოს ჩემი სისხლიო“, დაითანხმა ბებერი და ბებერმა ავთანდილი დამალა ქვაბში. შეღამებისას მოვიდა ტარიელი სანადიროდან; ცალ მხარზე ნანადირევი ეკიდა და ცალ-მხარზე — დიდი უზარ-მაზარი წიფლის ხე. მოვიდა ტარიელი ქვაბთან, დააგდო ძირს ხე და ნანადირევი გაატყავა, დაანთო ცეცხლი, შედგა ქვაბი და ჩაჰყარა ხორცი. როცა შინ შემოვიდა, დედაბერმა დაუწყო ტარიელს გამოკითხვა: „ვინ დაგჩა შინ, ან დედა ხომ არ დაგჩინია, ან და, ან ბიძაშვილი, რომლის ნახვაც გვნატრებოდესო?“ — არაო, უთხრა ტარიელმა — არავინ არ დამჩინია შინ; დამჩა მხოლოდ ერთი ბიძაშვილი, სახელათ ავთანდილი, ის მახსოვს და იმის ნახვას ვინატრი, ნეტავ ერთხელ კიდევ მაჩვენა ჩემი ავთანდილიო.

— ახლა რომ ნახო ავთანდილი, რას უზამ, დედაშვილობასა?

— ერთს მაგრათ ვაკოცებ და გადავებვევი, — უთხრა ტარიელმა.

— შენ რომ მაგრათ აკოცო, შვილო, ხომ მოკვდებოდა, — უთხრა ბებერმა. გაიგონა ავთანდილმა ტარიელის ხმა და, ჩქარა ნახკის სურვილით აქრუოლებულმა, ჰკრა წიხლი, გამომატერია ქვაბის კარები: „აქა ვარ შენი ავთანდილი, ჩემო ტარიელ“ — შეძახა და მივარდენ ერთმანეთს, საალერსოთ გადაჰხვიეს ხელი და დაუწყეს ერთმანეთს კოცნა.

ამ ალერსში, ტარიელისაგან მაგრათ მოხვეწვის გამო, ავთანდილს სამი გვერდის ნეკნი, „ფერცხალი“, ჩამეტვრა. ტარიელი მაშინვე ჩაწოდა, ამოიძრო პაიქიდან ფასკუნჯის ფრთა, წაუსვა ნატკენ გვერდებზე და გაუმთელა, გაუკურნა.

შემდეგ დასხდენ ერთად და უამბეს ერთმანეთს თავიანთი ამბავი და თავ-გადასავალი. ტარიელი მოუყვა, რაც ჭირი და ვაება გადაჰხედოდა თავისი „მზე-ქალის“ — ნესტან-დარეჯანის — ძებნაში ამ თოთხმეტი წლის განმავლობაში. — „ეს თოთხმეტი წელიწადია, ავთანდილ, ვეძებ ჩემს მზეს, დავრბივარ გარ-გარე და ნიშანიც-კი ვერ ვიპოვნეო,“ — უთხრა ბოლოს გულ ამოსკენით ტარიელმა.

ავთანდილმა იმედი უთხრა: ნუ გეშინია, ძმაო, მე ვეცდები, რომ მოვნახო და ვიპოვო შენი მზე-ქალი და ან ჩემ თავს მის ძებნაში წავაგებო!.. შენ მხოლოდ ნუ ნაღლობ და დამშვიდდი. უბრალო ხალხთან ჩხუბით უარა გაკეთდება რა, თავს ტყუილათ დაიბეჩავენ, სხვასაც ავნებ და შენს მზე-ქალს მაგითი ვერ იპოვნეო. გამოემშვიდობა ავთანდილი და წავიდა ნესტან-დარეჯანის საძებნელათ. ტარიელიც არ დამშვიდდა და არ დაეთხოვა ძებნას, დარბოდა ტყე-ველში და ეძებდა გამუდმებით.

ავთანდილმა დიდი გზა გაიარა. ვისაც შეხვდებოდა, ყველას ამბავს ჰკითხავდა და ასე კითხვა-კითხვით მიადგნო ნესტან-დარეჯანს. გაიგო დაბეჯითებით, რომ ზღვას იქით ქაჯებს ჰყავდათ დამწყვდეული ქაჯეთის ციხეში. ავთანდილი წამოვიდა ტარიელთან, გამოუარა ბიძა ფრიდონს, უამბო ნესტან-დარეჯანის ამბავი და შეველა თხოვა. დასდეს პირობა ბიძა-დისწულმა და ავთანდილი წამოვიდა ქვაბში ტარიელთან.

ტარიელი ავთანდილს შინ არ დაუხვდა. — «მას უკან ორჯელაჯ აღარ მოსულა შინა»ო — უთხრა დედაბერმა ავთანდილს. ავთანდილი გაეშურა მინდორ-ტყეში ტარიელი-საძებნელათ. ტარიელი ნახა და ახარა «მზე-ქალის» პოვნა. მოვიდენ ქვაბში ორივენი. ავთანდილმა უთხრა ტარიელს: — ახა, ძმაო, ჩემი ცხენი: მალლა ასწევ აღვირს, ზეცას ავარდება, ძირს დასწევ ქვესკნელს ჩაძვრება და მათრახს გადაჰკრავ — ზღვაზე გაფრინდება. შეგეკი ამ «ფრინდაზე», გადაჰკარ მათრახი და გახტი ზღვის გაღმა. მე და ბიძა ჩემი ფრიდონი ერთად წამოვალთ. ბიძა ჩემი თოკს გამოაგდებს ზღვაზე, მოსდებს ქაჯეთის ციხეს და ნე იმ თოკზე გამოეფრინდები და ჩავხტები ციხეში კისკასათ.

ავთანდილ საჩქაროთ გამობრუნდა, მივიდა ბიძა ფრიდონთან, შეეხვეწა ჩქარა წავიდეთ, მივეშველოთ ტარიელს და თოკები ბლომათ წავიღოთ, რომ მიწვდეს ქაჯეთის ციხემდგო.

საწყალი ჩემი დედ-მამა რომ ჯამბაზობას მასწავლიდა, თოკებზე რომ მარბენინებდენ, ასე მეგონა, ბიძია ფრიდონ, ტყუილათ მაწვალებენ-მეთქი!.. უბრალოთ ჩემი ტანჯვა და სიკვდილი უნდათ ჩემ დედ-მამას-მეთქი — ვფიქრობდი მაშინ მე უგუნური. ის კი არ ვიცოდი, თუ ჩე-

მი დედ-მამა ჩემ თავის გამოსადეგს მასწავლიდა და მწვრთნიდა.

ბეჩავი ჩემი დედ-მამა
 რა ცოდვა-ქირით მზღიდიან:
 ერთი ციხიდან სხვა ციხეს
 თოკები გამოჰკიდიან;
 მე ისე ფრენით გავრბოდი,
 რომ თვალნიც ვერ მამკიდიან!..
 მე ის მეგონა, ქვე თუ მკვლენ,
 იგინი თურმე მწვრთნიდიან.

ავთანდილი და ფრიდონი მოემზადენ სამგზავროთ;
 ჩქარაც წავიდენ და მიადგენ—ქაჯეთის ციხის პირდა-
 პირ—ზღვას. მაშინ ავთანდილმა კიდევ უთხრა ფრიდონს:
 აბა, ბიძია, თოკების გაგდება აქედან და წვერის მოდე-
 ბა ქაჯეთის ციხეზედ შენი საცადით იყოს, და ზედ გაფ-
 რენა მე ვიციო.

ფრიდონ ბიძისა ცდით იყო
 გაგდება თოკებისაო,
 ზე გავლა ავთანდილისა,
 როგორც მჟრინავი ცისაო.

ფრიდონმა მაშინვე აიღო თოკები, ესროლა და მო-
 სლო ქაჯეთის ციხის ბურჯს. ავთანდილმა მოიხადა ქუდი,
 ილოცა ღმერთი, შეხტა თოკზე და გრიგალ-ქარივით წამ-
 ზე ჩახტა ქაჯეთის ციხეში. დაუწყო ხოცვა-მუსვრა ქა-
 ჯებს, მაგრამ, რამდენსაც მოჰკლავდა, იმდენი ისევ ცო-
 ცხლდებოდა და დაქრილი ადგილი უმთვლდებოდათ. ამ
 დროს დაინახა ნესტან-დარეჯანმა ავთანდილი და იცნო
 თავის ტარიელის ბიძაშვილი.

— აქ რამ მოგიყვანა ავთანდილ?!—დაუძახა ნესტან-
 დარეჯანმა, მაგრამ ავთანდილმა ყურიც არ ათხოვა, ის

გაცხარებულ ომში იყო და გუნებაში წუხდა, რომ დახოცილი ქაჯნი ისევ ცოცხლდებოდნენ. — „ნაბდის ხმალი აიღე, ავთანდილ, ნაბდის ხმალიო“... ავთანდილმა მიიხედა გვერდზე და დაინახა კედელზე მიყუდებული ნაბდის ხმლები. ავთანდილმა დააფლო ხელი ნაბდის ხმალს და დაუწყა უწყალოთ ხოცვა ქაჯებს.

ბევრი ომისა და ბრძოლისაგან ავთანდილი მოიქანცა, „დათვრა, სისხლით“. მაშველს ვერავის ჰხედავდა და უკვირდა ტარიელის ამბავი. მაშინ შეძახა ტარიელს: ბიძაშვილო, „შინშო“ მიშველე, მომეხმარე, თორემ ამ მოხლვავებულმა ქაჯებმა ლამის გადაგვიარონ თავზეო.

„შინშო“,*) მიშველე ტარიელ,
დამჭირდა შენი გამირობა!..
ავთანდილ დავსუსტებულვარ,
ქაჯებს აქვს ზემო ვლილობა!..

ტარიელი ამ ღროს ციხის გალავან გარეთ იდგა, სიყვარულისაგან გაშტერებულ-გახევებული და არაფერ საცადში არ იყო. ავთანდილის დაძახილმა გამოათხიზლა ტარიელი ამ ღრმა გაშტერებისაგან. მაშინვე ხმა მისცა ტარიელმა ავთანდილს: მე აქ სურვილისაგან გახევებული კარებზე თავსა ვცემდიო და არც-კი ვიცოდი, შენ შიგნით იყავი თუ არაო.

შენ შით გადახველ, ავთანდილ,
მე კარზე ვდგევარ — ხე ვითა,
სურვილით გახარებულ
კარს დავასკდები ქვევითა...

გამოთხიზლებული ტარიელი მივარდა კარებს, დალენწა მთლათ, დაამსხვრია გალავანი ციხისა, შევარდა

*) „შინშის“ ხეესურები ბიძაშვილს უძახიან.

შიგ და დაუწყო ჟღერა ქაჯებს. ამ დროს მოვიდა ქაჯების ხელმწიფეც დიდ-ძალი ქაჯის ლაშქრით და, როცა ნახა კარები და კლიტეები მთლათ დაღწილი, შეწუხდა და მაშინვე მიხვდა: ამას ქვეყანაზე ვერა ვინ ვერ შეიძლებდა ტარიელის მეტით. ეს უთუოდ ტარიელი მოვიდა, იმან დაღწეა კარ-კლიტე, ქობალაქები და მიფანტ-მოფანტა მინდვრებშიო.

ქაჯებ სთქვეს ტარიელისა:
„ეს საქმე მისეულია,
კარ-კლიტე, ქობალაქები
მინდორში დასრეულია“.

ტარიელმა და ავთანდილმა ამოწყვიტეს მთლად ერთიანად ქაჯების სინსილა, წამოიყვანეს ნესტან-დარეჯანი, ტარიელის „მზე-ქალი“, და წამოვიდნენ. კარგა სიარულის შემდეგ მოადგნენ ერთ მდინარის ხიდს. მაშინ უცებ გაიკრა ავთანდილმა ხმაღს ხელი და შემოაუქნია ნესტან-დარეჯანს: „უნდა ეხლავე გაგათავო! — შეძახა ავთანდილმა. ნესტან-დარეჯანს შეეშინდა, პირი წაიღო და სამი ქაჯი წამოაგდო პირიდან. ავთანდილმა მაშინვე დახოცა ქაჯები. ავთანდილი, გულთმისანი, ქკვიანი კაცი იყო და იცოდა, რომ ნესტან-დარეჯანს სამი ქაჯი ჩაუძვრა პირში. მორჩენილი და განკურნებული „მზე-ქალი“ წამოიყვანეს და წამოვიდნენ დიდი სიხარულით და მხიარულობით.

საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს

ხალხური ლექსი.

(სოფ. ტყვიშში (ლეჩხუმის მაზრაში) გაგონილი იასონ კენჭაძისაგან
და ჩაწერილი ს. ქვარიანისაგან).

არ გითხარ, ძმაო გიორგი,
ნუ მიხვალ თათრის ჯარშია!
რათ შეიწუხე ან თავი,
ან რათ ჩამაგდეთ ჯაფრშია?
მე რომ იქ წასვლას გიშლიდი,
თურმე მტერობა გეგონა,
ფინთიხის ტყვია მოგარტყეს,
ურთხლის ქოლოკი გეგონა,
სისხლი რომ ღვართ გდიოდა,
სალხინო ოფლი გეგონა,
ფიცარზე რომ გაგაწვინეს,
ბუმბლის ბალიში გეგონა,
ეკლესიაზე წაგიღეს,
ცოლოურს წასვლა გეგონა,
საფლავში რომ ჩაგაწვინეს,
წვანე ოთახი გეგონა,
თავზედ მიწა დაგაყარეს,

ფარჩის საბანი გეგონა,
ჯინკველა რომ დაგესია,
წვრილი ცოლ-შვილი გეგონა,
გველი რომ შემოგეხვია,
ცოლის მკლავები გეგონა!..

გაცხადება

აკაკის

თ ვ ი უ რ ი

„კრებული“

გამოვა ყოველი თვის პირველ რიცხვებში.

წელიწადი ითვლება ენკენისთვიდან ენკენისთვემდე.

წლიური ფასი თბილისში მცხაკაგრებთათვის 6 მანკთა, სოლოკაკასის და რუსეთის სხვა ქალაქებში გაგზავნილით—7 მან. ნახევარი წლით—4 მან.

სახლვარ გარეთ: ერთი წლით 9 მან. ნახევარი წლით 5 მან.

„კრებული“ ცალკე ნომრობით არ გაიყიდება.

ს ე ლ ი ს მ ო წ ე რ ა მ ი ი დ ე ბ ა

თბილისში: „კრებულის“ რედაქციაში, მუხრან ბატონის სახლში, გოლოვინის პროსპექტზე. „წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში—შიო ქუჩუკაშვილთან. ქ-ნ ელენე ანტონოვსკისთან — სახალხო ბიბლიოთეკაში (სათავად-აზნაურო ქარვასლაშია). იოსებ მერკვილაძის მაღაზიაში (ლორის-მელიქოვის ქუჩა, ზუბალოვის სახლი, № 4) და თბილისის ამხანაგობის „შუამავლის“ მაღაზიაში.

ქუთაისში: ბეჟანეიშვილის წიგნის მაღაზიაში და მიტროფანე ლალიძესთან.

ბათუმში: ქ-ნ მარიამ ივანეს ასულ ელიავასთან, ექიმ ვოლსკისთან და კოწია თავართქილაძის და მიქელაიშვილის წიგნის მაღაზიაში.

ფოთში: სოფრომ მგალობლიშვილთან, ქ-ნ ნინო ბერეჟიანთან, იოსებ კობრეიძესთან, იაკობ ფანცხავესთან და ვლადიმერ ახოზაძესთან.

ოზურგეთში: კოწია თავართქილაძის წიგნის მაღაზიაში.

ღანჩხუთში: მასთანვე „შუამავალში“.

ახალ-სენაკში: თავართქილაძესთან წიგნის მაღაზიაში, ბესარიონ დავითის ძე ქავთარაძესთან და სამსონ ყიფიანთან.

საჭაღალაში: „შუამავალში“ კოწ. თავართქილაძესთან.

ზუგდიდში. კნ. ანეტა დადიშქელიანთან.

ხონში: ივანე შარაშიძესთან.

ჭიათურაში: კონსტანტინე დავითის ძე წერეთელთან.

სახჩხრეში: ყარამან ჩხეიძესთან.

უეირილაში: (ზესტაფონში): დეკანოზ დავით ღამბაშიძესთან და ალ. არაბიძის წიგნის მაღაზიაში.

წითფაში: კირილე ხარაძესთან.

ონში: თავად ქაიხოსრო გელოვანთან.

გორში: ნიკო ლომაურთან, მიხეილ ილუბრიძესთან და რომანოზ ფანცხავასთან.

განჯაში: ალექსანდრე მიქაბერიძესთან და სოლომონ დოლიძესთან.

ბაქოში: ილარიონ თაყაიშვილთან.

კაკაკაში: ალექსი ჭიჭინაძესთან და ივანე ჩითაშვილთან.

თელავში: ბარბარე პაატას ასულ სულხანიშვილთან, კნიაენა მარიამ ესტატეს ასულ ვახვანიშვილთან და ივანე კოლელიშვილთან.

სიღნაღში: დ. მაჩხანელთან — დეპოში და თ. დ. ჩოლოყაშვილთან.

ახალციხეში: გრიგოლ ბურჭულაძესთან.

ახალ ქალაქში: ილია აღმაშენებელთან.

ხაშურში: იოსებ ნიკოლოზის ძე ფანცულაიასთან.

მოდითში: ჰაველე კურცხალიასთან.

ს. ბრეთში: თ. ვანო ავალიშვილთან.

გუდაუთში: (სოხუმის ოლქში) გიორგი ბაღდავაძესთან.

ქსტავაში: მიხეილ გორდაძესთან.

შორაპანში: სამსონ ლუკას ძე ყაზიაშვილთან.

თიანეთში: იოსებ ცისკარიშვილთან.

ადრესი: Тифлисъ. „Кребули“. Головинскій проспектъ, д. кн. Мухранскаго.

XI	ხალხური ლექსები (შეკრებილი გრ. აფშინაშვილისაგან)	21
XII	ზღაპრათ ხალხური „ვეუხვის ტუაოსანი“ (ჩაწერილი სოსიკო მერკვილაძისაგან)	33
XIII	ხალხური ლექსი (ჩაწერილი ს. ქვარიალისაგან)	56
XIV	განცხადება.	

აკაკის

თვიური „კრებული“

გამოვა ყოველი თვის პირველ რიცხვებში.

წელაწადი ათვლება ენკენასთვიდან ენკენასთვემდე.

„კრებული“ ცალკე ნომრობით არ გაიყიდება.

წლიური ფასი თბილისში მცხოვრებთათვის 6 მანეთია, ხოლო კავკასიის და რუსეთის სხვა ქალაქებში გაგზავნით—7 მან. ნახევარი წლით 4 მან. საზღვარ-გარეთ ერთი წლით 9 მან. ნახევარი წლით 5 მან.

რედაქცია არის მუხრან-ბატონის სახლში, ვოლოდინის პროსპექტზე.

ადრესი: Тифлисѣ. «Кребули».

